

חוברת מסכמת לבגרות באזרחות

**בהתאם לתוכנית ההלימה של משרד-החינוך
לשנת תשפ"א**

מבנה הבגרות

פרק א':

שאלות אירוע:

יש לבחור 1 מתוך 2 שאלות העוסקות בניתוח אירוע וקישורו לחומר הנלמד.
(14 נקודות לשאלה, בכל שאלה 2 סעיפים)

פרק ב':

שאלות ידע:

יש לבחור 3 מתוך 5 שאלות הדורשות מיומנויות חשיבה ושינון פשוטות. (9 נקודות לשאלה)
אשכולות: יש לבחור 1 מתוך 5 שאלות הדורשות מיומנויות חשיבה מורכבות (כולל: השוואה בין שני נושאים, אינטגרציה בין שני נושאים וכולי, 13 נקודות לשאלה).
כל שאלה תשלב ידע מאחד אשכולות הבחירה עם ידע מהנושאים שהם חובה ללמידה.

פרק ג'

קטע לא מוכר (אנסיין).

בפרק זה יינתן קטע קריאה, טקסט אקטואלי. לאחר הקטע יינתנו 3 שאלות, יש לבחור 2 שאלות
(12 נקודות לשאלה).

פרק ד'

שאלות אירוע ועמדה

יש לבחור 2 שאלות מתוך 6 (11 נקודות לשאלה).
חובה לענות על שאלת עמדה מתוך שתי אפשרויות.
החל מהשנה נוספו עוד שתי שאלות בחירה על רצף העמדות ("חלומות") בנוגע לזהות הדתית-תרבותית הרצויה של מדינת ישראל (יש חמש עמדות כאלה).
ורצף העמדות ("חלומות") בנוגע לזהות הלאומית הרצויה של מדינת ישראל (יש שלוש עמדות כאלה).
ובנוסף בפרק זה יופיעו שאלות חצי אירוע על כל אחד מנושאי המחון, כפי שהיה בפרק זה עד כה.

מבנה תשובה לשאלת בגרות

חשוב לענות על השאלה על פי מילות המטלה המופיעות בה, אחרת ירד על כך ניקוד. צריך לזכור מראש מה כל מילה כזו אומרת לכם לעשות.

רוב השאלות כתובות במבנה של ציין, הצג והסבר:

ציין: כתבו את שם המושג בלבד, רק את הכותרת של התשובה.

הצג: הגדירו במילים שלכם מתוך החומר הנלמד את המושג.

הסבר:

• ציטוט מהאירוע או מהקטע.

• הסבר הציטוט במילים שלכם.

• וקישור למושג שכתבתם ב"ציין"

דוגמה - שאלה: סופר ידוע תבע חברת הוצאה לאור מכיוון שהוציאה לאור את ספרו במהדורה חדשה בלי תיאום איתו ובלי להעביר לו תמלוגים על הספרים שנמכרו בהוצאה זו.

תשובה:

ציין: הזכות לקניין רוחני.

הצג: הזכות לקניין היא הזכות של כל אדם לשמור על כל רכוש שקנה, קיבל, יצר או ירש, בלי שייקחו אותו, יעשו בו שימוש ללא רשותו או ישחיתו אותו. הזכות לקניין מתחלקת לשני סוגים:

קניין חומרי – רכוש ממשי, עשוי מחומר.

קניין רוחני – זכויות יוצרים. המצאות ויצירות של אדם הן רכוש הרוחני. אין לעשות בהן שימוש ללא רשותו.

הסבר: ציטוט: "בלי תיאום איתו ובלי להעביר לו תמלוגים"

• **הסבר במילים שלי:** הוצאת הספרים לא ביקשה רשות מהסופר להוציא את הספר שלו במהדורה חדשה ולא העבירה לו חלק מהכסף שהרוויחה ממכירת ספרים אלה.

• **קישור למושג:** הספר הוא היצירה של הסופר ולכן נפגעה זכותו לקניין רוחני.

שאלות עמדה (מופיע בחלק ד' של הבחינה)

שאלת העמדה מקיץ תשע"ח, היא שאלת **חובה**. זו שאלת עמ"ר (ערך, מעורבות, רלוונטיות בלמידה) בה התלמידים מתבקשים להביע את דעתם האישית על נושא שבמחלוקת ולנמק את בחירתם. לשאלה זו שלושה שלבים: הצגת עמדה על פי נקודת המבט האישית של התלמיד. הצגת נימוק ברור בעד הטענה, והצגת נימוק ברור נגד הטענה.

יש לשים דגש בתשובה לשאלת עמ"ר על שימוש בשפה אזרחית בכל חלקי התשובה ועל הצגת הידע הנלמד בכיתה. לכן חשוב לבסס את הנימוקים בעד ונגד, ואת הצדקת הנימוק המשכנע על מושגים, אינטרסים, ערכים ונושאים המופיעים בתוכנית הלימודים, בספרי הלימוד ובמחווה המושגים.

דוגמה לשאלת עמדה

בישראל פועלים כמה כלי תקשורת ממלכתיים שהם בבעלות המדינה, כמו הערוץ הראשון וקול ישראל. יש התומכים במצב זה, ולעומתם יש הטוענים כי המדינה אינה צריכה להפעיל כלי תקשורת מטעמה.

א. הצג את טענתך – הבע את עמדתך בעניין בבירור.

ב. הצג נימוק אחד מרכזי התומך בעמדתך ומתבסס על מושגים/ אינטרסים/ ערכים/ נושאים מתחום האזרחות.

ג. הצג נימוק אחד מרכזי התומך בעמדה הפוכה לעמדתך ומתבסס על מושגים/ אינטרסים/ ערכים/ נושאים מתחום האזרחות.

דוגמה לתשובה לשאלת העמדה

א. אני תומך בקיום כלי תקשורת ממלכתיים שהם בבעלות המדינה. (אין לענות רק אני בעד או נגד אלא להוסיף את נושא השאלה העומדת במחלוקת)

ב. נימוק אחד התומך בעמדתי הוא שכלי תקשורת פרטיים חושבים רק על הרווח הכספי, ולכן משדרים תכניות עתירות רייטינג, מבלי להתחשב ברמה או בתכנים. לעומת זאת, כלי תקשורת ממלכתי משוחרר ממטרות של רווח כספי, ולכן ידאג לשדר תכניות בעלות תוכן משמעותי יותר כמו חדשות, היסטוריה, אקטואליה, תעודה, תחקירים ועוד. חלק מהתוכן המשמעותי הוא תכניות שמייצגות את קבוצות המיעוט במדינה, מה שמבטא את הגישה הרב-תרבותית.

ג. נימוק אחד המתנגד לכלי תקשורת בבעלות המדינה הוא שהמשמעות היא שהממשלה שולטת ומנהלת את כלי התקשורת הממלכתי. דבר זה יוצר לחץ של פוליטיקאים למינוי אנשים מטעמם לאותו כלי תקשורת, ואף לחץ לקביעת התוכניות משודרות. כל זה משפיע על העצמאות של אותו כלי תקשורת ושל העיתונאים העובדים בו, וזו פוגע בחופש העיתונות ובעקרון הגבלת השלטון.

עוד דוגמא לשאלת עמדה

במדינת ישראל מתקיים דיון ציבורי בשאלה אם ראוי שיהיו בתי ספר פרטיים. יש הטוענים כי מערכת החינוך צריכה להיות ציבורית ומנוהלת על ידי המדינה, ולעומתם יש הטוענים כי אין פסול בבתי ספר המוקמים ומנוהלים בידי גופים פרטיים. הבע את עמדתך בעניין זה. הצג שני נימוקים המתבססים על מושגים מתחום האזרחות – נימוק אחד לעמדתך ונימוק אחד (אחר) לעמדה המנוגדת לשלך.

דוגמא לתשובה

טענה – אני מתנגד לקיומם של בתי ספר פרטיים.

נימוק לעמדתי – בתי ספר פרטיים יפגעו בעיקרון השוויון. במערכת החינוך הציבורית אפשר לשמור על שוויון, ללא קשר למצב הכספי של משפחתו של התלמיד, משום שהמדינה מממנת את המערכת. לעומת זאת, לבתי ספר פרטיים יגיעו התלמידים שבאים ממשפחות בעלות יותר כסף, והכסף של אותם הורים יאפשר לבית ספר ליצור רמת הוראה טובה יותר, ובכך להגדיל את הפערים החברתיים-כלכליים במדינה. נימוק לעמדה המנוגדת – יש תפיסות חינוכיות רבות ושונות שאינן באות לידי ביטוי במערכת החינוך הציבורית, משום שהיא מכשירה תלמידים בדרך אחת מסוימת. שיטות חינוך שונות יכולות להתקיים רק בבתי ספר פרטיים, ובכך לממש את עקרון הפלוורליזם, שמשמעותו ריבוי ומגוון של שיטות ותפיסות חינוכיות.

החומר לבגרות

מבוא

תכנית החלוקה

רקע הסטורי – החלטה 181

הכרזת העצמאות

חלק ראשון – הצדקות
חלק שני – הכרזה רשמית
חלק שלישי - עקרונות, קריאות
לשיתוף פעולה
מאפיינים של מדינה דמוקרטית
ויהודית.

פניות במגילה

הרעיון הלאומי

קבוצה אתנית ולאום סוגי לאומיות

חלק ב – מהי דמוקרטיה?

הרעיון הדמוקרטי: 2 עקרונות שלטון העם

הגדרה

תנאים לבחירות דמוקרטיות
שיטת הבחירות של ישראל

תרבות פוליטית דמוקרטית

עקרון הפלורליזם
עקרון הסובלנות
עקרון ההסכמיות

עקרון הכרעת הרוב

חשיבות הכרעת הרוב לדמוקרטיה
עריצות רוב

זכויות

זכויות טבעיות – הגדרה

סוגי זכויות

זכויות טבעיות

סוגי מדיניות

זכויות האזרח

זכויות המיעוט

חובות האדם והאזרח

הקשר בין זכויות וחובות

גישות כלכליות חברתיות

הגישה הסוציאל דמוקרטית
הגישה הליברלית

עיקרון הגבלת השלטון

הפרדת רשויות

מנגנוני פיקוח וביקורת פורמליים
מנגנוני פיקוח וביקורת בלתי פורמליים.

חלק ב – מהי דמוקרטיה? המשך

עיקרון שלטון החוק

הגדרת שלטון החוק סוגי עבריינות
פקודה בלתי חוקית
פקודה בלתי חוקית בעליל

גבולות בדמוקרטיה

זכות הדמוקרטיה להגן
על עצמה מפני קבוצות לא דמוקרטיות.
בטחון ודמוקרטיה

חלק ג – משטר ופוליטיקה בישראל

היסודות חוקתיים של המדינה

מהם חוקי יסוד
מה מיוחד בחוק יסוד חופש העיסוק וחוק
יסוד כבוד האדם וחירותו
חוק יסוד ישראל מדינת הלאום היהודי

חוק השבות והאזרחות

ההבדל בין עלייה להגירה
תוכן חוק השבות
תיקונים ובג"צים הקשורים לחוק השבות

הרשות המחוקקת – הכנסת

קואליציה ואופוזיציה
מליאה וועדות
תפקידי הכנסת

הרשות המבצעת - הממשלה

תפקידי הממשלה
חקיקה לשעת חירום
סוגי אחריות

הרשות השופטת – בתי המשפט

דרכים להבטחת עצמאות הרשות השופטת:
בג"ץ: תפקידים, כיצד הוא פועל, צווים
ביקורת שיפוטית
אקטביזם שיפוטי

אשכול העם היהודי

מרכיבי הזהות של יהודי התפוצות
אחריות המדינה על יהודי התפוצות
השסע הדתי
הקבוצות בחברה הישראלית
גורמים לשסע
דרכי התמודדות עם השסע

חלק א – ישראל מדינה יהודית ודמוקרטית

עמדות שונות לגבי אופייה הרצוי של מדינת ישראל :

רצף העמדות בנושא זהותה הדתית-
תרבותית הרצויה של המדינה.
ורצף העמדות בנושא זהותה
הלאומית הרצויה של המדינה

מאפיינים יהודיים של המדינה

חוקים יהודיים
לוח השנה העברי
מעמד השפה העברית
סמלי המדינה
הסטטוס קוו

מדינת ישראל והיהודים בתפוצות

מחויבות ישראל לקליטת עלייה
אחריות ישראל להגנה על היהודים
בכל העולם
היהודים בתפוצות מסייעים למדינה

המיעוטים בישראל

מעמד המיעוטים במדינה
היבט המרחב הציבורי והמוסדי
הנוצרים בישראל
הדרוזים בישראל

השסע הלאומי

הכרת המיעוטים
דרכי התמודדות

מבוא היסטורי – תכנית החלוקה רקע

ב 29.11.1947 האו"ם החליט להקים שתי מדינות, יהודית וערבית, בשטחי ארץ ישראל המערבית, מספר ההחלטה הוא **181** ההחלטה קובעת שבשתי המדינות יהיה משטר דמוקרטי. את החלטה 181 (תוכנית החלוקה) שאישר האו"ם הציעה ועדת אונסקו"פ. ועדה זו מונתה על ידי האו"ם כדי למצוא פיתרון לשאלת ארץ ישראל, לאחר שבריטניה פנתה לאו"ם בבקשת עזרה בנושא. בישראל החלטה זו מכונה לעתים קרובות "החלטת כ"ט בנובמבר". התוכנית לא יצאה לפועל במלואה בסופו של דבר, והיא בעיקר סללה את הדרך לסיום המנדט הבריטי והקמתה של מדינת ישראל.

תוכן החלטה 181 (יש להשתמש בבגרות במושג החלטה 181 ולא תוכנית החלוקה)

הקמת שתי מדינות, מדינת לאום יהודית ומדינת לאום פלסטינית, בגבולות שהוחלטו על ידי האו"ם ושורטטו במפה. ירושלים לא תהיה חלק מאף מדינה. היא תהיה אזור בין לאומי שישלוט בה נציג של האו"ם. לשתי המדינות תהיה כלכלה משותפת שתנוהל על ידי מועצה כלכלית משותפת. שתי המדינות חייבות לעשות בחירות דמוקרטיות לאספה מכוננת. בשתי המדינות האספה המכוננת צריכה לנסח חוקה למדינה.

תגובות הצדדים המעורבים לתוכנית החלוקה

ההנהגה הערבית בארץ ומדינות ערב השכנות התנגדו לתוכנית והודיעו כי ימנעו את ביצועה בכוח צבאי. **הנהגת היישוב היהודי והתנועה הציונית** קיבלו את התוכנית.

נקודות דמיון בין הכרזת העצמאות ותוכנית החלוקה

שני המסמכים עוסקים בהקמת מדינה יהודית בשטח ארץ ישראל. שני המסמכים מצהירים על כוונה להקים מדינות בעלות משטר דמוקרטי: מדובר על הקמת שלטונות נבחרים, בחירות דמוקרטיות, כינון חוקה, התחייבות לעקרונות האו"ם / קבלה למוסדות האו"ם, מחויבות לשמירת זכויות אדם וחירויות יסוד, התחייבות לחירות ולשוויון / ערכים דמוקרטיים, שמירה על מקומות קדושים, פתרון סכסוכים בדרכי שלום, הבטחת זכויות המיעוטים

נקודות שוני בין הכרזת העצמאות ותוכנית החלוקה

החלטת האו"ם	הכרזת העצמאות	אופי המדינה
יקומו שתי מדינות: מדינה יהודית ומדינה ערבית. המדינה היהודית תגשים את הזכות להגדרה עצמית של העם היהודי, והמדינה הערבית את הזכות להגדרה עצמית של הפלסטינים. הקמת שתי מדינות לאום אתניות: יהודית וערבית	המדינה תקום כמדינה יהודית: מדינה המגשימה את הזכות של העם היהודי להגדרה עצמית. הקמת מדינת לאום יהודית אתנית.	
העיר ירושלים תוקם כגוף נפרד תחת משטר בינלאומי מיוחד, ותנוהל על ידי אדם שלא יהיה אזרח שתי המדינות, תחת חסות האו"ם.	אין אזכור של ירושלים במגילה. בפועל ירושלים היא בירת המדינה היהודית.	מעמד ירושלים
יש התייחסות וקביעה של גבולות המדינה היהודית והמדינה הערבית באופן מפורט.	אין התייחסות לגבולות המדינה. ההכרזה ניתנה בעיצומה של מלחמת העצמאות וגבולות המדינה לא היו ברורים.	גבולות

מהלך האירועים לאחר החלטת האו"ם:

היישוב הערבי בארץ החל בהתנגדות אלימה מייד למחרת קבלת ההחלטה בעצרת האו"ם. מצלחמה זה לא אפשר לבריטים לקיים את חלקם בהדרכת התושבים לשלטון עצמאי, כפי שנקבע בתוכנית החלוקה. הנהגת היישוב היהודי נאבקה ביישוב הערבי ונערכה גם לקבלת השליטה בחלקים שיועדו לה על פי תוכנית החלוקה. ערב לפני עזיבת הבריטים את הארץ הכריזה היהודית על עצמאות המדינה היהודית החדשה, מדינת ישראל. מיד למחרת ההכרזה הפך המאבק למלחמה בין מדינות, כאשר מדינות ערב הצטרפו למאבק של היישוב הערבי ביישוב היהודי ובמדינה החדשה.

כשהמלחמה הסתיימה נחתמו הסכמי שביתת נשק (1949) בין מדינת ישראל למדינות השכנות. מדינה ערבית בשטחי ארץ הוקמה, והגבול ששורטט בירוק, (זכה לכינוי "הקו הירוק") בין ישראל לשכנותיה היה שונה מהגבול שפורט בהחלטת החלוקה.

הכרזת העצמאות

הכרזת העצמאות של מדינת ישראל היא מסמך שקרא דוד בן גוריון בטקס ההכרזה ביום הקמת המדינה, בה' באייר תש"ח, בעיצומה של מלחמת העצמאות. על המגילה חתומים 37 חברי "מועצת העם", שייצגו את התנועות הפוליטיות השונות שהיו ביישוב לפני הקמת המדינה. המגילה חשובה בכך שהיא כוללת את עקרונות היסוד של מדינת ישראל כיהודית וכדמוקרטית.

ההכרזה מחולקת לכמה חלקים:

חלק ראשון: הצדקות להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל

הצדקה היסטורית:

מבוססת על קשר היסטורי בין העם היהודי לארץ ישראל. עם ישראל קם בארץ ישראל, פה נכתב התנ"ך. בה עוצבה דמותו הרוחנית, הדתית והמדינית. לאחר שהוגלה העם מארצו, שמר לה אמונים בכל ארצות בהן היה, ולא חדל מתפילה ומתקווה לשוב לארצו, ולהיאחז במולדתם העתיקה. נעשה מאמץ לשיבה לארץ בדורות האחרונים שהביא להקמת ישוב גדול ומבוסס, העם היהודי שילם מחיר כבד במלחמת העולם השנייה, שליש מעמו נרצח ע"י הנאצים, השואה הוכיחה כי העם היהודי ראוי למולדת שבה יוכל לחיות בבטחה ולהתפתח בהתאם לאמונותיו. השתתפות היישוב היהודי במלחמת העולם השנייה תרמה לנצחון על גרמניה הנאצית במלחמת העולם השנייה. (יש לזכור שלושה אירועים הסטורים המוזכרים בחלק זה)

הצדקה בין לאומית:

הבריטים התחייבו בהצהרת בלפור לסייע להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל והצהרת בלפור נכללה בכתב המנדט שניתן לבריטניה על ארץ-ישראל מטעם חבר-הלאומים ובכך הכיר בזכות העם היהודי להקים מדינה בארץ-ישראל.

בהחלטת עצרת האומות המאוחדות מתאריך ה-29 בנובמבר 1947, נקבע כי בארץ ישראל תקומנה שתי מדינות, מדינה לעם היהודי וכן מדינה ערבית. (החלטה 181). בהחלטה זו אושרה הקמת מדינה יהודית בחלק מא"י.

הצדקה טבעית/אוניברסלית:

זוהי זכותם הטבעית של היהודים ככל עם להקים לעצמם מדינה, הצדקה להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל הנובעת מהזכות הטבעית והאוניברסלית של כל עם להגדרה עצמית.

חלק שני: ההכרזה על הקמת המדינה חלק מעשי

חלק זה הוא המשך ישיר של החלק הקודם. אחרי שהובאו כל הסיבות ההיסטוריות להקמתה של המדינה, מכריזה מועצת העם על הקמתה וקובעת ששמה יהיה "מדינת ישראל". לאחר מכן נקבע כי בלילה שלאחר ההכרזה, כאשר יסתיים המנדט הבריטי, יוקמו בישראל רשות מחוקקת ורשות מבצעת. אלו שני מוסדות שלטון שכל מדינה דמוקרטית חייבת להכיל. המגילה אינה מתייחסת לירושלים ואינה קובעת את בירתה של המדינה.

חלק שלישי – דמותה העתידית של המדינה

בחלק זה מוצגים העקרונות הדמוקרטיים והיהודיים שימששו בסיס לאופיו של המשטר הדמוקרטי בישראל. **עקרונות המעידים שמדינת ישראל היא מדינה דמוקרטית (המופיעים בחלק זה)**

מדינת ישראל תשמור על **שוויון** ללא הבדל דת גזע ומין.

מדינת ישראל תעניק לאזרחיה **חופש** דת, לשון, מצפון, חינוך ותרבות.

עקרונות המעידים שמדינת ישראל היא מדינה יהודית (המופיעים בחלק זה)

מדינת ישראל תהיה פתוחה לעלייה יהודית.

מדינת ישראל תיבנה על פי חזון נביאי ישראל (הנביאים מהתנ"ך).

חלק רביעי: ארבע קריאות של מדינת ישראל לשיתוף פעולה

האז"ם: שיקבל את מדינת ישראל למשפחת העמים.

ערביי ישראל: שישתפו פעולה בבניין המדינה ובתמורה יקבלו אזרחות שווה ונציגות בכל מוסדות המדינה.

מדינות ערב השכנות: שישתפו פעולה במטרה לייצר שלום ופיתוח של המזרח התיכון.

היהודים בגולה: שיעלו לארץ או יסייעו למדינה ממקום מגוריהם.

חלקיה של הכרזת העצמאות

ביטויים עקרוניות וערכים מהמגילה למדינת ישראל כמדינה דמוקרטית

התייחסות לעקרונות דמוקרטיים (בהקשר לשלטון – מופיע בחלק המעשי)		התייחסות לערכים ועקרונות דמוקרטיים (בהקשר לפרט – מופיע בחלק של עקרונות המדינה)	
העיקרון	ציטוט מהמגילה	הערך / העיקרון	ציטוט מהמגילה
שלטון נבחר	" ועד להקמת השלטונות הנבחרים והסדירים של המדינה ..."	שוויון	"תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת גזע ומין"
חוקה / הגבלת שלטון	"בהתאם לחוקה שתיקבע על ידי האסיפה המכוננת..."	חירות	"תבטיח חופש מצפון דת לשון חינוך ותרבות"
הפרדת רשויות	"תפעל מועצת העם כמועצת מדינה זמנית ומוסד הביצוע שלה, מנהלת העם יהוו את הממשלה הזמנית..."	פלורליזם	...תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה... "תשמור על המקומות הקדושים לכל הדתות"

ההתייבויות השונות כלפי ערביי ישראל בהכרזה:

הענקת אזרחות: "...אנו קוראים... לבני העם הערבי תושבי מדינת ישראל... ליטול חלקם בבניין המדינה על יסוד אזרחות מלאה ושווה".
נציגות שווה: "...ועל יסוד נציגות מתאימה בכל מוסדותיה, הזמניים והקבועים". ושיוויון זכויות מלא ללא הבדל דת, גזע ומין.

חשיבותה של מגילת העצמאות

- א. במגילת העצמאות מתואר הקשר העמוק והבלתי ניתן להפרדה, בין העם היהודי וא",
- ב. מובאים נימוקים להצדקת זכות העם היהודי להקים מדינה יהודית בא"
- ג. באים לידי ביטוי שני העקרונות הבסיסיים שעליהם מבוססת המדינה:
 - (1) מדינה יהודית ומדינת העם היהודי
 - (2) מדינה דמוקרטית, שערכי השוויון והחירות לכל אזרחיה, הם ערכיה המרכזיים.
- ד. במגילת העצמאות יש הוראות מעשיות, שהן השלב הראשון בהקמת המוסדות השלטוניים של המדינה, כמוכן, קביעת מועד לבחירות ראשונות והתייבויות לכינון חוקה.
- ה. במגילה מופיעים עקרונות ויעדים של המדינה.
- ו. המגילה מהווה את הנורמה הבסיסית של המשפט הישראלי, ובית המשפט העליון נוהג להסתמך בפסיקותיו על הנאמר במגילה.

התחייבות גם למדינה יהודית וגם לדמוקרטיה

ההכרזה מגדירה את מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. יש הטוענים שיש מתח וסתירה פנימית בין הניסיון להיות מדינה דמוקרטית השומרת על זכויות האדם, לבין הניסיון להעניק למדינה אופי יהודי. אחרים טוענים שאפשר לשלב את האופי היהודי והאופי הדמוקרטי של המדינה ללא סתירות פנימיות. אחת השאלות הגדולות בויכוח זה היא האם יש אפשרות להעניק שוויון זכויות לאזרחים לא יהודים במדינה המוגדרת יהודית.

לאומיות

לאומיות: שאיפה של עם (לאום) להגדרה עצמית במסגרת מדינה ריבונית, ללא שלטון זר.

לאום: קבוצה שיש לה מכנה משותף, השואפת להגדרה עצמית במסגרת של מדינה ריבונית. למשל: יהודים, פלסטינים.

קבוצה אתנית: קבוצה בעלת מכנה משותף שאינו פרי בחירה, כלומר התכונות המשותפות להם הן תכונות שנולדים אליהן. קבוצה זו אינה שואפת להגדרה עצמית במסגרת של מדינה ריבונית. למשל: צ'רקסים, דרוזים.

הזכות להגדרה עצמית: זכותו של עם להחליט, בלי התערבות חיצונית, על אופי המדינה והשלטון שהוא רוצה, כלומר הקמת מדינה עצמאית.

הרעיון הלאומי

מהי "לאומיות"?

- א. לאומיות היא רעיון מדיני, השקפת עולם הטוענת שלכל לאום(עם) יש זהות משותפת, ויש לו זכות למדינה משלו שבמסגרתה הוא מקיים, משמר ומקדם את אותה זהות.
- ב. הלאומיות מתבססת על ההכרה של בני אותה קבוצה שיש להם מכנה משותף שמהווה עבורם מקור הזדהות שהופכים אותם לקבוצה אחת, על רצונם לחיות ביחד ועל השאיפה למדינה ריבונית של בני הלאום.
- ישנם שני סוגים של לאומיות: "אתנית-תרבותית" ו"לאומיות מדינתית" (נקראת גם "לאומיות אזרחית" או "לאומיות פוליטית") המבוססת על זהות משותפת של חברי הקבוצה.

לאומיות אתנית-תרבותית מתבססת על תכונות שהן לא פרי בחירה אלא תכונות שנולדים אליהן. מוצא, שפה, תרבות, מנהגים מסורתיים, אורחות חיים והיסטוריה ולפעמים גם דת משותפת. ראשי תיבות: השד מת = הסטוריה, שפה, דת, מוצא, תרבות. הלאום יוצר את המדינה: הלאום האתני-תרבותי קודם למדינה, ולכן, יש הפרדה בין הלאומיות לאזרחות.

◀ **דוגמא:** מדינת ישראל היא מדינת לאום המזוהה עם הלאום היהודי, למרות שיש בה גם ערבים, דרוזים וצ'רקסים.

בישראל מדגישים יסודות אתניים ותרבותיים יהודיים: למשל סמלי המדינה מבוססים על ההיסטוריה והדת היהודית.

ההגירה אל מדינת ישראל מבוססת על סמך ההשתייכות ללאום היהודי (חוק השבות).

לאומיות פוליטית: מבוססת על אזרחות במדינה והזדהות של הפרט עם מדינתו. המשותף הוא השאיפה לחיות במדינה משותפת אחת וקבלת עקרונותיה. חברי הקבוצה הם אזרחי המדינה בלבד, ויש חפיפה בין אזרחות ללאומיות. המדינה יוצרת את הלאום. הזהות המשותפת לכל בני הלאום מושתתת על היותם אזרחים של אותה מדינה. הקמת המדינה קודמת להקמת הלאום.

דוגמא: ארצות הברית הוקמה על בסיס לאומיות פוליטית.

תרגול שאלות בגרות בנושא לאום ומדינות לאום

שאלת אירוע

צפון אירלנד היא חלק מבריטניה. בערך מחצית מתושבי צפון אירלנד הם ממוצא אירי ומשתייכים לדת הנוצרית הקתולית. המחצית השנייה היא ממוצא אנגלי ומשתייכת לדת הנוצרית הפרוטסטנטית. רוב התושבים ממוצא אירי תומכים במאבק לעצמאות של צפון אירלנד והתנתקות מבריטניה, אך רוב התושבים ממוצא אנגלי תומכים בהמשך האיחוד עם בריטניה.

-- ציין והצג את סוג הלאומיות שעליו מתבסס המאבק בצפון אירלנד.
הסבר כיצד סוג הלאומיות זה בא לידי ביטוי בקטע.

תשובה: ציין: לאומיות אתנית-תרבותית.

הצג: לאומיות פירושה השאיפה לעצמאות מדינית במסגרת של קבוצת אנשים עם מרכיבים משותפים. לאומיות אתנית פירושה שהתגבשות הלאום והגדרת הזהות הלאומית מבוססת יותר על יסודות משותפים שאינם מתוך בחירה כמו שפה, מוצא משותף, היסטוריה משותפת ועוד, ופחות על יסודות משותפים שהם כן מתוך בחירה, כמו ערכים, עקרונות ואידיאולוגיה.

ציטוט: "מחצית התושבים הם ממוצא אירי ומשתייכים לדת הקטולית המחצית השנייה ממוצא אנגלי ומשתייכים לדת הנוצרית הפרוטסטנטית".

הסבר: שני הצדדים נוקטים עמדה לפי המוצא והשיוך הדתי.

מוצא ודת הם יסודות משותפים שאינם מתוך בחירה, ולכן זוהי לאומיות אתנית-תרבותית.

שאלת ידע: הסבר שני הבדלים בין קבוצה אתנית לבין לאום.

תשובה: הבדל אחד בין קבוצה אתנית לבין לאום הוא שקבוצה אתנית כוללת אנשים בעלי יסודות משותפים שאינם מתוך בחירה, ולעומת זאת קבוצת לאום כוללת אנשים שיש להם יסודות משותפים שהם מתוך בחירה, בנוסף ליסודות משותפים שאינם מתוך בחירה.

הבדל שני הוא שקבוצה אתנית לא שואפת להגדרה עצמית, ולעומת זאת קבוצת לאום כן שואפת.

הצג את המושג "לאומיות אתנית-תרבותית".

הסבר כיצד חוק השבות מממש את הלאומיות האתנית-התרבותית.

תשובה: לאומיות פירושה השאיפה לעצמאות מדינית במסגרת של קבוצת אנשים עם מרכיבים משותפים. לאומיות אתנית-תרבותית פירושה שהתגבשות הלאום והגדרת הזהות הלאומית מבוססת יותר על יסודות משותפים שאינם מתוך בחירה כמו שפה, מוצא משותף, היסטוריה משותפת ועוד, ופחות על יסודות משותפים שהם כן מתוך בחירה, כמו ערכים, עקרונות ואידיאולוגיה.

חוק השבות קובע כי כל יהודי בעולם יכול לעלות לישראל ולקבל אזרחות ישראלית.

חוק זה נותן עדיפות לבני הלאום היהודי, ובכך מממש את הלאומיות האתנית-תרבותית היהודית.

החוק מתבסס על היסודות המשותפים היהודיים כמו מוצא והיסטוריה משותפת.

שאלת אירוע: במהלך עבודות הרחבה של אחד מכבישי הארץ נחשפו חורבות של יישוב עתיק. בחפירות שערכו

ארכיאולוגים שהוזעקו למקום התגלו שרידי בית כנסת קדום, אבני בניין שעליהן חרוטות מנורות וכתובות בכתב עברי עתיק. כדי שלא לפגוע בממצאים דרשו הארכאולוגים להטות את מסלולו של הכביש. לדבריהם, הממצאים שהתגלו הם שרידים מן העבר היהודי בארץ ישראל. לכן יש להקים במקום גן לאומי ובו יוכלו אזרחי המדינה

להתבונן בממצאים וללמוד על העבר.

ציין והצג את סוג הלאומיות שעליה התבססה דרישת הארכיאולוגים. הסבר כיצד סוג הלאומיות זה בא לידי ביטוי

תשובה: ציין: לאומיות אתנית. הצג:

לאומיות פירושה השאיפה לעצמאות מדינית במסגרת של קבוצת אנשים עם מרכיבים משותפים. לאומיות אתנית פירושה שהתגבשות הלאום והגדרת הזהות הלאומית מבוססת יותר על יסודות משותפים אתניים ותרבותיים כמו שפה, מוצא משותף, היסטוריה משותפת ועוד, ופחות על יסודות משותפים פוליטיים ואזרחיים, כמו ערכים, עקרונות ואידיאולוגיה.

הסבר: בקטע כתוב שהארכיאולוגים טוענים כי הממצאים שהתגלו הם שרידים מן העבר היהודי בארץ ישראל, ולכן אסור לפגוע בממצאים אלה.

הממצאים הארכיאולוגיים מבטאים את העבר ההיסטורי של היהודים בארץ ישראל, ומחזקים את הקשר בין הלאומיות האתנית היהודית למדינת ישראל.

חלק א – ישראל מדינה יהודית ודמוקרטית

רצף העמדות (חלומות) שונות לגבי אופייה הרצוי של מדינת ישראל - אופי זהות דתי ולאומי

רצף העמדות ("חלומות") בנושא הזהות הדתית-תרבותית הרצויה של המדינה

במדינה חיות קבוצות שונות החלוקות בשאלת אופיה הרצוי של המדינה מבחינת זהותה הדתית-תרבותית. לכל קבוצה עמדה שונה בנוגע למידת השילוב הרצוי של הדת והתרבות היהודית במרחב הציבורי. יש המעוניינים בהרחבה של השפעת הדת במדינה ויש הרוצים בצמצום השפעתה. אין בהכרח חפיפה בין זהותו של האדם ומידת הקפדתו על אורח חיים דתי בחייו הפרטיים לבין עמדתו ביחס לאופייה הרצוי של המדינה. ישנם, לדוגמה, יהודים המקפידים מאוד על אורח חיים דתי / אורתודוקסי / חיים על פי ההלכה / בקיום מרב המצוות שביכולתם ותומכים בהפרדת דת ומדינה, ולעומתם יהודים חילונים / כאלה שאינם שומרים מצוות בחייהם הפרטיים, אך תומכים בשילוב מורשת ואף ההלכה היהודית בחקיקה משיקולים תרבותיים לאומיים.

עמדה 1 בהיבט הדתי – "מדינה מסורתית-מורשתית-תרבותית" - הגדרה
מדינה שהאופי שלה מבוסס על המורשת היהודית, לא בהיבט דתי ולא בהיבט חילוני, אלא בהיבט לאומי ותרבותי. צריך להיות ביטוי מעשי בחקיקה, בסמלים, בחינוך וכדומה למורשת היהודית, אבל לא מתוך מחויבות להלכה הדתית. המדינה היא דמוקרטית ולכן השלטון יתנהל לפי בחירות דמוקרטיות שיבטאו את רצון כל האזרחים במדינה.

דוגמה למימוש עמדה 1 בהיבט הדתי
סמלי מדינת ישראל מתבססים על מרכיבים מההיסטוריה של העם היהודי כמו מגן דוד, צבעי הטלית, המנורה של בית המקדש ועוד. אין בכך מחויבות להתנהג באופן דתי או חילוני, אלא בסך הכול ביטוי לחשיבות של ההיסטוריה היהודית עבורנו.

עמדה 2 בהיבט הדתי – "מדינה המשלבת חקיקה דתית-הלכתית בהיקף חלקי" - הגדרה
בקיצור, מדינת ישראל כפי שהיא כיום. המדינה היא דמוקרטית ולכן השלטון יתנהל לפי בחירות דמוקרטיות שיבטאו את רצון כל האזרחים במדינה. למדינה צריך להיות ערך דתי, לכן עליה לשאוף לשלב מרכיבים הלכתיים בחקיקה ובמרחב הציבורי. בין שני היסודות, הדתי והדמוקרטי, עשוי להיווצר מתח, ולכן יש לחתור לפתרונות שונים ביניהם. כלומר, לא פתרון דמוקרטי ושוויוני בבסיסו. יהדותה של המדינה תתבטא במימוש האופי היהודי הדתי במרחב הציבורי ובתחומים כמו שבת, כשרות, נישואין וגיוור.

דוגמה למימוש עמדה 2 בהיבט הדתי
מדינת ישראל כיום מהווה מימוש של עמדה זו: מצד אחד יש בה בחירות דמוקרטיות, ומצד שני כל היהודים רשאים להתחתן רק בנישואים דתיים, חופש הפעולה בשבת מוגבל, הצבא העניש מספר חיילים שאכלו לא כשר באוהל או בחדר, המדינה בודקת תיקים של אזרחים בבתי חולים כדי לוודא שאין להם חמץ בפסח, יש מעט מאד בתי קברות אזרחיים במדינה ומשפחות נאלצות לקבור את יקיריהן ביישוב מרוחק, ועוד ועוד הגבלות בלתי נתפסות על זכויות אדם.

עמדה 3 בהיבט הדתי – "מדינת הלכה" - הגדרה
במדינה כזאת לא תהיינה בחירות דמוקרטיות, והשלטון יורכב ממועצה של אנשי דת. המדינה תתבסס על ההלכה הדתית ולא על עקרונות דמוקרטיים. במדינה כזו לא ברור מה תהיה מידת האכיפה של קיום מצוות דתיות על אנשים חילוניים במרחב הפרטי שלהם. בהלכה הדתית יש גם מרכיבים שדומים לעקרונות דמוקרטיים, ואלה יבואו לביטוי מסוים במדינה.

עמדה 4 בהיבט הדתי – "מדינה חילונית שיש בה הפרדה מלאה בין הדת למדינה" - הגדרה
המדינה היא דמוקרטית ולכן השלטון יתנהל לפי בחירות דמוקרטיות שיבטאו את רצון כל האזרחים במדינה.

המדינה תבטא אופי יהודי לאומי כללי, אבל לא בהיבט דתי. המדינה לא תממן שירותי דת, לא תספק שירותי דת, ולא תשלב מצוות דתיות בחקיקה. מצד שני, המדינה לא תתערב בחופש הדת של אנשים דתיים.

התבחין (קריטריון) המרכזי לבחינת סוגי העמדות או החלומות בהיבט הדתי הוא:

מהי מידת השילוב הרצויה של הדת במדינה. יש המעוניינים בהרחבה של השפעת הדת במדינה ויש הרוצים בצמצום השפעתה.

שאלה לדוגמה

הצעת חוק שהועלתה לאחרונה, אוסרת על פתיחת עסקים בשבת ובימי מנוחה יהודיים. בתגובה לכך יצאו תושבים רבים להפגנות במחאה על הצעת החוק ונשאו שלטים עם הכיתוב: "אנחנו נגד חקיקה דתית". ציין והצג את אחת העמדות (חלומות) בנושא זהותה הדתית-תרבותית הרצויה של המדינה המוצגת בתגובת התושבים. הסבר כיצד עמדה זו באה לידי ביטוי בקטע.

תשובה: העמדה בנושא זהותה הדתית-תרבותית המוצגת בתגובת התושבים

ציין: עמדה חילונית של הפרדת הדת מהמדינה

הצג: מדינת ישראל צריכה להיות יהודית ודמוקרטית תוך מימוש מרבי של חופש הבחירה וללא סממנים דתיים. חוקי המדינה ומוסדותיה צריכים להתנתק מדת ולהישען על עקרונות דמוקרטיים. **צטט:** "בתגובה לכך יצאו תושבים רבים להפגנות מחאה ונשאו שלטים נגד חקיקה דתית". **הסבר:** המפגינים מחו נגד הצעת החוק שאוסרת על פתיחת עסקים בשבת וימי מנוחה כיוון שלפי העמדה החילונית המדינה צריכה לממש באופן מרבי את חופש הבחירה וחוקיה צריכים להתנתק מהדת. לדעתם הצעת החוק צריכה להיות ללא סממן דתי אלא להשען רק על עקרונות דמוקרטיים.

רצף העמדות ("חלומות") בנושא הזהות הלאומית הרצויה של המדינה

במדינה חיות קבוצות שונות החלוקות בשאלת אופיה הרצוי של המדינה מבחינה לאומית.

עמדה 1 בהיבט הלאומי – "מדינת לאום יהודית אתנית-תרבותית דמוקרטית" - הגדרה

בשפה פשוטה, מדינה יהודית ודמוקרטית.

ישראל היא מדינה המייצגת את העם היהודי כולו, בארץ ובעולם, ומבטאת את השאיפה של העם היהודי במשך אלפי שנים להקים מדינת לאום עצמאית בארץ ישראל, הארץ בה נולד והתגבש הלאום היהודי. ישראל נותנת ביטוי למורשת ולהיסטוריה של העם היהודי בשפה העברית, בקביעת המועדים לפי לוח השנה העברי, בהקמת מוסדות מסוימים שעוסקים בפעילות לאומית יהודית בארץ ובעולם, בשילוב של מנהגים יהודיים מסוימים בחקיקה, בהדגשת המורשת היהודית בחינוך, בתרבות ועוד. ישראל מעניקה עדיפות לבני הלאום היהודי בהגירה למדינה, באמצעות חוק השבות וחוק האזרחות. עדיפות זו יוצרת מחלוקת בין הלאום היהודי לבני לאומים אחרים, בעיקר הלאום הערבי. ישראל היא מדינה דמוקרטית המעניקה שוויון זכויות לכל אזרחיה – לא צריך להיות קשר בין הזהות הלאומית של המדינה, כפי שהוגדרה כאן, לבין מתן זכויות אדם מלאות לכל האזרחים במדינה, ולא משנה מה השיוך הלאומי שלהם.

דוגמאות למימוש עמדה 1 בהיבט הלאומי

חוק השבות – החוק מאפשר לכל יהודי לעלות לישראל ולקבל אזרחות. זה נותן עדיפות לבני הלאום היהודי בהגירה למדינת ישראל.

חוק חינוך ממלכתי – לפי סעיף 2 בחוק, מטרת החינוך הממלכתי בישראל כוללת בין היתר: "ללמד את תולדות ארץ ישראל ומדינת ישראל; ללמד את תורת ישראל, תולדות העם היהודי, מורשת ישראל והמסורת היהודית, להנחיל את תודעת זכר השואה והגבורה, ולחנך לכבדם". החוק מדגיש את חשיבות הנחלת התרבות והמורשת היהודית באמצעות מערכת החינוך ולכן חוק זה מאפיין את ישראל כמדינה יהודית, משום שהוא מייחס חשיבות עליונה לחינוך היהודי, ולא רק לחינוך הכללי.

סמלי המדינה – סמלי המדינה הם הדגל, ההמנון וסמל המדינה. שלושת הסמלים הללו מתבססים על ההיסטוריה היהודית ועל הדת היהודית, ואין בהם ביטוי לשאר הלאומים במדינה.

חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו – החוק מתייחס לזכויות אדם לכל האנשים במדינת ישראל. ברמה ההצהרתית סעיף 2 של החוק קובע כי "חוק-יסוד זה, מטרתו להגן על כבוד האדם וחירותו, כדי לעגן בחוק-יסוד את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית." כלומר, זכויות אדם מלאות לכל האנשים, אבל באופן סמלי זה מבטא ערכים יהודיים.

עמדה 2 בהיבט הלאומי – "מדינת לאום יהודית אתנית-תרבותית לא דמוקרטית" - הגדרה

בשפה פשוטה, מדינה יהודית ולא דמוקרטית.

ישראל היא מדינה המייצגת את העם היהודי כולו, בארץ ובעולם, ומבטאת את השאיפה של העם היהודי במשך אלפי שנים להקים מדינת לאום עצמאית בארץ ישראל, הארץ בה נולד והתגבש הלאום היהודי.

ישראל נותנת ביטוי למורשת ולהיסטוריה של העם היהודי בשפה העברית, בקביעת המועדים לפי לוח השנה העברי, בהקמת מוסדות מסוימים שעוסקים בפעילות לאומית יהודית בארץ ובעולם, בשילוב של מנהגים יהודיים מסוימים בחקיקה, בהדגשת המורשת היהודית בחינוך, בתרבות ועוד.

ישראל מעניקה עדיפות לבני הלאום היהודי בהגירה למדינה, באמצעות חוק השבות וחוק האזרחות. עדיפות זו יוצרת מחלוקת בין הלאום היהודי לבני לאומים אחרים, בעיקר הלאום הערבי.

עד כאן זה דומה לגישת מדינת יהודית ודמוקרטית, אבל מכאן יש הבדל גדול:

המדינה לא צריכה להיות מחויבת לשוויון זכויות מלא לערביי ישראל או למיעוטים אחרים, ובכל מקום שבו תהיה התנגשות בין היסוד היהודי ליסוד הדמוקרטי, היסוד היהודי יגבר.

עמדה 3 בהיבט הלאומי – "מדינה דו-לאומית דמוקרטית" - הגדרה

מדינת ישראל צריכה להיות מזוהה עם הלאום היהודי והלאום הערבי במידה שווה.

כל מוסדות המדינה, חוקי המדינה וסמלי המדינה צריכים לייצג את המורשת היהודית ואת המורשת הערבית בצורה שווה.

ההגירה למדינה צריכה לתת תנאים שווים לבני הלאום היהודי ולבני הלאום הערבי.

יתקיימו כמובן יסודות משותפים לשני הלאומים, ובכך לא תתקיים חפיפה מלאה בין לאומיות לאזרחות.

עמדה 4 בהיבט הלאומי – "מדינת לאום אזרחית דמוקרטית" - הגדרה

בשפה פשוטה, מדינת כל אזרחיה.

עמדה התומכת בביטול זהותה היהודית של המדינה ומבקשת למנוע קשר של המדינה לקבוצה לאומית כלשהי.

המדינה תגדיר את זהותה הלאומית על בסיס האזרחות הישראלית בלבד. המדינה תיצור לאום חדש: הלאום הישראלי, שיכלול את כל אזרחי המדינה ללא קשר למוצא היהודי או הערבי. הסמלים, המועדים, החוקים ומוסדות המדינה יבטאו רק יסודות המשותפים לכל האזרחים במדינה. מדיניות ההגירה לא תיתן עדיפות לבני קבוצה לאומית כלשהי ויבוטל חוק השבות.

התבחין (קריטריון) המרכזי לבחינת סוגי העמדות או החלומות בהיבט הלאומי הוא: מהי מידת הזהות הלאומית שישראל אמורה לבטא בסמליה, במוסדותיה ובחוקיה.

מאפייניה היהודיים של מדינת ישראל

יהדותה של מדינת ישראל מתבטאת : בחלק מחוקי המדינה, במעמדה של השפה העברית כשפה רשמית, במתן מעמד רשמי למוסדות של העם היהודי והדת היהודית.

חוקים בעלי מאפיינים יהודיים

להלן רשימת חוקים שהמטרות והתוכן שלהם מאפיינים את ישראל כמדינה יהודית, ומבטאים את הדת, הלאום והתרבות היהודית. **לגבי כל חוק צריך לדעת: (א) תוכן (ב) מטרה (ג) כיצד מבטא החוק את אופייה היהודי של המדינה (כך יוצגו החוקים להלן)**

חוקים הקשורים לדת היהודית:

- 1. חוק שעות עבודה ומנוחה:** מטרת החוק הן לשמור על תנאי העסקה הוגנים, ולשלב את ימי המנוחה עם ימי השבת והחג לפי הדת היהודית. החוק קובע כללים רבים הקשורים לתנאי העסקה של עובדים, ובין היתר נקבע כי יום המנוחה של עובד יהודי הוא יום שבת. אסור לבעל עסק יהודי לפתוח את העסק שלו בשבת, ואסור לבעל עסק לחייב עובד יהודי לעבוד בשבת. חוק זה מאפיין את ישראל כמדינה יהודית, משום שהוא מבטא את מצוות שמירת השבת בדת היהודית.
- 2. חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין):** מטרת החוק היא ליצור אחידות בקרב האוכלוסייה היהודית בישראל, וליצור חיבור בין הלאום היהודי לבין הדת היהודית. החוק מעניק לבתי הדין הרבניים סמכות בלעדית בישראל לדון בענייני נישואין וגירושין של יהודים לפי ההלכה הדתית היהודית. חוק זה מאפיין את ישראל כמדינה יהודית, משום שהוא מסתמך על הדת היהודית ועל הרבנים כסמכות דתית.
- 3. חוק חג המצות:** מטרת החוק היא לצמצם ככל הניתן מכירה וקנייה של חמץ במרחב הציבורי. החוק אוסר על בעלי עסקים להציג חמץ בפומבי (כלומר בפני הציבור) במהלך חג הפסח, אם החמץ מיועד למכירה או לצריכה. כלומר, מותר למכור כל עוד לא מציגים זאת בפומבי. החוק תקף לגבי יישובים או שכונות שבהם רוב התושבים יהודים. חוק זה מאפיין את ישראל כמדינה יהודית, משום שהוא מבטא את מצוות אי אכילת חמץ בפסח שקיימת בדת היהודית.

חוקים הקשורים לתרבות היהודית:

- 1. חוק יסודות המשפט:** מטרת החוק היא לקבוע בסיס מוצק ואחיד עבור השופטים, ואחד הבסיסים הוא התרבות היהודית ומורשת ישראל. החוק קובע שאם יש בעיה משפטית שאין לה מענה בחוקים הקיימים, צריכים השופטים להחליט לגביה ברוח עקרונות החירות, הצדק, היושר והשלום של מורשת ישראל. חוק זה מאפיין את ישראל כמדינה יהודית, משום שהוא קובע שהבסיס המשפטי במדינה מסתמך גם על המורשת והתרבות של העם היהודי, ולא רק על ערכים ועקרונות אוניברסליים (כלל-עולמיים).

חוקים שיש בהם ביטוי ללאום היהודי

- 1. חוק הלאום (חוק יסוד: ישראל – מדינת הלאום של העם היהודי) - הגדרה**
"חוק יסוד: ישראל – מדינת הלאום של העם היהודי" המכונה חוק הלאום אושר בכנסת ב-2018. החוק עורר ויכוח פוליטי וציבורי סוער, הן במהלך הליך החקיקה והן לאחר חקיקת החוק.
חוק יסוד הוא בעל מעמד מיוחד ואמור להוות את הבסיס לחוקה שתהיה בעתיד. מטרת חוק הלאום היא לעגן בחוק יסוד את היותה של ישראל מדינת הלאום של העם היהודי על כל המשמעויות הנלוות לכך. החוק מתייחס לסמלי המדינה, למעמד ירושלים, למעמד השפה העברית, ללוח השנה העברי, למועדים החשובים, לימי המנוחה, להתיישובות יהודיות, לעלייה יהודית ולקשר עם יהודי התפוצות.
להלן מספר סעיפים מרכזיים של החוק:
סעיף 1 קובע כי "ארץ ישראל היא מולדתו ההיסטורית של העם היהודי", ו"מימוש הזכות להגדרה עצמית לאומית במדינת ישראל ייחודי לעם היהודי".
סעיף 3 קובע כי "ירושלים השלמה והמאוחדת היא בירת ישראל".
סעיף 11 מעניק "נוקשות" ("שריון") לחוק הלאום: "אין לשנות חוק יסוד זה אלא בחוק יסוד שהתקבל ברוב של חברי הכנסת". כלומר, צריך רוב של לפחות 61 חברי כנסת בכדי לבצע שינוי בחוק זה.

2. חוק השבות: מטרת החוק היא ליצור רוב יהודי באוכלוסייה של מדינת ישראל. החוק מעניק לכל יהודי את הזכות לעלות לישראל ולקבל אזרחות. זכות זו מוקנית גם לבן זוגו, לילדיו ולנכדיו של היהודי. החוק מגדיר מיהו יהודי, כדי לקבוע מי ייחנה מהחוק. מטרת החוק היא לשמור על רוב דמוגרפי יהודי במדינה. חוק זה מאפיין את ישראל כמדינה יהודית, משום שהוא מאפשר לכל בני הלאום היהודי לעלות לישראל ולקבל אזרחות.

3. החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם: מטרת החוק היא למצות את הדין עם פושעים נאצים שהיו אחראים לשואה. חוק זה מאפשר להעמיד לדין נאצים ועוזריהם על פשעים שביצעו נגד יהודים בתקופת המשטר הנאצי. חוק זה מאפיין את ישראל כמדינה יהודית, משום שהוא נותן ביטוי ייחודי לקורבנות הלאום היהודי במלחמת העולם השנייה, למרות שהיו עוד יותר מ-60 מיליון קורבנות בני עמים אחרים.

מאפייניה היהודיים של מדינת ישראל

היבט המרחב הציבורי:

עוסק בהתרחשויות ציבוריות ולא פרטיות.

מעמדה של השפה העברית במדינת ישראל

פרסום הודעות בשפה העברית

כל מסמך או הודעה רשמית מטעם המדינה צריכים להופיע בעברית ובעברית. החוק מימי המנדט תוקן כך שבמקרים מסוימים יכולה רשות שלטונית לפרסם רק בעברית. בפועל יש מקומות רבים בהם מתפרסמים שלטים רק בעברית, מסמכים רשמיים של מוסדות ציבור כתובים רק בעברית ועוד. מדינת ישראל היא המדינה היחידה בעולם בה השפה העברית היא שפה רשמית, וזה מאפיין את ישראל כמדינה יהודית. "חוק הלאום" קובע כי עברית היא שפת המדינה ולשפה העברית מעמד מיוחד במדינה; "חוק האזרחות" קובע כי אדם שמבקש לקבל אזרחות ישראלית הוכח כי הוא יודע ידיעת מה את השפה העברית.

שימוש בלוח השנה העברי

לוח השנה הרשמי של המדינה מבוסס על לוח השנה העברי. "חוק השימוש בתאריך העברי" קובע כי בכל מסמך רשמי שמוציאה רשות שלטונית או מוסד ציבורי צריך להשתמש בתאריך העברי בנוסף לתאריך הלועזי. כלומר, נקבעת החשיבות של לוח השנה העברי כמייצג את המדינה היהודית.

סמלי המדינה

סמלי המדינה מייצגים את ערכי המדינה ומעניקים לאזרחים תחושת אחדות. הם מבטאים את ריבונות המדינה.

הדגל: במקור היה הדגל של התנועה הציונית. צבעיו תכלת ולבן על פי צבעי הטלית. אלו גם צבעי בגדיו של הכוהן הגדול. הלבן מסמל קדושה וטוהרה. מגן הדוד הוא סמל יהודי מסורתי.

סמל המדינה: מנורה וענפי זית. המנורה היא מנורת בית המקדש. שימשה בעבודת הקודש בשני בתי המקדש, ונפלה לידי טיטוס עם כיבוש ארץ ישראל וחורבן בית שני. מסמלת את התקווה והכמיהה לשוב לארץ ישראל ולבנות את בית המקדש השלישי. ענפי הזית מסמלים את השלום ומקורם בסיפור תיבת נוח. סמל המדינה מתבסס על ההיסטוריה היהודית, ועל הרצון לעצמאות יהודית בארץ ישראל, ובכך מאפיין את ישראל כמדינה יהודית.

ההמנון: התקווה

ההמנון של מדינת ישראל – "התקווה": נכתב ידי נפתלי הרץ אימבר. השיר היה ההמנון התנועה הציונית והוא מבטא את הכמיהה לציון והרצון במדינה עצמאית בארץ ישראל. רק ב-2004 נחקק "חוק הדגל, הסמל וההמנון המדינה" המגדיר את "התקווה" כהמנון הרשמי של מדינת ישראל.

הסדר הסטטוס-קוו ביטויי למדינה יהודית

הסדר הסטטוס קוו: הסדר להכרעה בנושאי דת ומדינה כדי למנוע מחלוקות ולאפשר חיים משותפים

הסדר הסטטוס קוו והרקע להיווסדותו:

משמעות המונח בלטינית – מצב הדברים הקיים. בשל חילוקי הדעות בין דתיים וחילוניים בקשר לאופי היהודי של המדינה ומעמד הדת היהודית במדינה, נחתם בשנת 1947, ערב הקמת המדינה, הסדר בין מפלגות הפועלים והמפלגות הדתיות החרדיות הידוע בשם סטטוס קוו. על פי הסדר זה מעמד הדת במדינת ישראל נשאר כפי שהיה בארץ ישראל בתקופת המנדט הבריטי.

ההסדר מבוסס על כך שהקבוצות היהודיות השונות במדינה מבינות שעליהן למצוא דרך לחיות ביחד, למרות חילוקי הדעות בנושאי יחסי דת ומדינה. ההסדר נועד לקבוע כללים, אך אין בו פיתרון למחלוקות הרבות. המחלוקות בנושאי דת ומדינה בישראל הן עמוקות, ועל מנת להבטיח את היציבות במדינה יש נטייה להימנע בתחומים אלה מהחלטות בהכרעת רוב וחקיקה. חוקים שייקבעו על ידי הכרעת רוב יגרמו לצד המפסיד להרגיש שאין לו חלק במדינה. לכן הסטטוס קוו הוא חשוב, שמירה על המצב הקיים מאפשרת לקבוצות השונות לחיות ביחד למרות חילוקי הדעות בנושאי דת ומדינה ומאפשר הקמת קואליציה בין מפלגות חילוניות למפלגות דתיות. חלק מהנושאים בסטטוס קוו קיבלו תוקף של חוק, אך אופן שימורו ויישומיו ראויים נתונים לאורך כל השנים ויכוח ציבורי.

הסדר הסטטוס קוו עוסק בארבעה תחומים:

- א. שמירת כשרות במוסדות ציבור (כמו משרדי הממשלה וצה"ל).
- ב. שמירת שבת במקומות ציבוריים (כגון תחבורה ציבורית).
- ג. שמירת המעמד האוטונומי (עצמאי) לחינוך הדתי.
- ד. מתן זכות בלעדית לבתי דין רבניים לעסוק בענייני נישואין וגירושין.

ראשי תבות: נשכח= נשואין וגירושין, שבת במרחב הציבורי, כשרות, חינוך.

הסדר הסטטוס קוו בראי הזמן:

הסדר הסטטוס קוו נועד למסד פשרות בתחום יחסי הדת והמדינה בישראל שיקבעו את אורח החיים בה לאורך זמן רב, באופן קבוע. אך זוהי שאיפה בלתי אפשרית לשמור על המצב הקיים, מאחר והתנאים משתנים במדינה. החברה, הכלכלה והפוליטיקה משתנות עם הזמן. לכן, הסדרי הסטטוס קוו, שאינם מעוגנים בחוק, כמו נושא שמירת השבת, מעוררים מחלוקות בין הדתיים לחילוניים. למשל וויכוח שהתעורר בנושא שידורי טלוויזיה בשבת. נציגי הציבור הדתי טענו שזהו עניין חדש שלא מופיע בסטטוס קוו, ולכן אין לשדר בשבת, ונציגי הציבור הלא דתי טענו שהנושא דומה לשידורי רדיו, המותרים בשבת על פי הסדרי הסטטוס קוו, ולכן יש לשדר טלוויזיה בשבת.

שאלות ותשובות בנושא

הצג אחד מחוקי המדינה, והסבר כיצד הם מבטאים את האופי היהודי של מדינת ישראל.
תשובה: חוק אחד המבטא את האופי היהודי של מדינת ישראל הוא "**חוק השבות**". חוק השבות קובע כי כל יהודי יכול לעלות למדינת ישראל, ולקבל אזרחות ישראלית.
העובדה כי מי שאינו יהודי לא יכול לעלות למדינת ישראל, מבטאת את האופי היהודי של מדינת ישראל.

שאלת עמדה

במדינת ישראל מתקיים דיון ציבורי בשאלה אם צריך לשנות את מילות ההמנון "התקווה". יש הטוענים כי צריך להשאיר את המילים כמו שהן, ולעומתם יש הטוענים כי צריך לשנות את המילים כך שיתאימו גם לאלה שאינם יהודים.

- א. הצג את טענתך – הבע את עמדתך בעניין בבירור.
- ב. הצג נימוק אחד מרכזי התומך בעמדתך ומתבסס על מושגים/ אינטרסים/ ערכים/ נושאים מתחום האזרחות.
- ג. הצג נימוק אחד מרכזי התומך בעמדה הפוכה לעמדתך ומתבסס על מושגים/ אינטרסים/ ערכים/ נושאים מתחום האזרחות.

תשובה

- א. אני מתנגד לשינוי המילים בהמנון המדינה.
- ב. נימוק אחד המתנגד לשינוי במילות ההמנון הוא שהעם היהודי חיכה יותר מ-2,000 שנה לעצמאות מחודשת בארץ ישראל. כמעט כל היהודים גורשו מכאן במהלך העת העתיקה ובמהלך ימי הביניים. נשארו כאן אלפי יהודים בודדים, ושאר היהודים נמצאו בגולה במשך דורות, וחלמו כל הזמן על תחייה יהודית מחודשת בארץ ישראל. לכן, ההמנון מבטא תחושה היסטורית של אלפי שנים של עם ללא ארץ וללא עצמאות. עם שסבל גירוש, רדיפות ורצח בגלל היעדר עצמאות והיעדר ארץ לחיות בה. אין בהמנון זה שום כוונה לפגוע ברגשות של האזרחים הלא יהודים, אלא פשוט לבטא את מדינת הלאום היהודי.
- ג. נימוק אחד התומך בשינוי מילות ההמנון הוא שבמדינת ישראל בערך 20% מהאוכלוסייה אינם יהודים. הם אינם יכולים לחוש הזדהות עם מילות ההמנון. ההמנון ושאר סמלי המדינה חשובים כדי לחזק את הזהות של אזרחי ישראל. צריך המנון שלא מזכיר עם מסוים או קבוצה מסוימת. המנון שכולם יכולים "להתחבר" אליו. המנון כמו של ארה"ב שכולל ערכים ועקרונות כלליים שכל בני האדם שותפים להם. הדבר יחזק את תחושת האחדות בקרב כל אזרחי המדינה, ויעזור להתגבר על השסע הלאומי.

מדינת ישראל והעם היהודי בתפוצות

מדינת ישראל מחויבת לקליטת עלייה יהודית

- 1. על פי הכרזת העצמאות:** אחד מהעקרונות שהוזכרו בהכרזה עוסק בכך שמדינת ישראל תהיה פתוחה לעלייה יהודית ולקבוצות גלויות.
- 2. על פי חוק השבות:** כל יהודי זכאי לעלות ארצה ביחד עם משפחתו. מדינת ישראל אחראית לעזור ליהודי התפוצות בתחומים שונים. זה מבטא את האופי שלה כמדינת הלאום של כל העם היהודי.
- 3. מוסדות הדואגים לקליטת עלייה:**
המשרד לקליטת עלייה שעוזר לעולים בלימוד שפה, בכלכלה, במגורים ועבודה.
ההסתדרות הציונית העולמית והסוכנות היהודית אחראיות על הקשר בין מדינת ישראל ליהודים בעולם על פי חוק שנחקק במדינה.

מדינת ישראל אחראית להגנה על יהודים בכל העולם

- 1. אחריות לביטחונם של היהודים בעולם:** במקרה של סכנה ביטחונית ליהודים בעולם, ישראל תוציא את היהודים מהמדינה או תפנה למדינה שלהם כדי שתתקן את המצב. מדינת ישראל גם יכולה לשפוט על פי חוק כל אדם בעולם שפגע ביהודי בגלל שהוא יהודי, אפילו אם הפגיעה נעשתה לא במדינת ישראל ולא נגד אזרחי ישראל.
- 2. חקיקה נגד פגיעה ביהודים:** החוק הפלילי של מדינת ישראל מאפשר ענישה במי שפגע ביהודי על רקע יהדותו גם אם זה נעשה מחוץ לשטחה של המדינה וגם כלפי יהודי שאינו אזרח המדינה.
- 3. העמדת נאצים לדין:** ישראל חוקקה חוק שמאפשר לה להעמיד למשפט נאצים בישראל כמו אייכמן. **יחסם של יהודי התפוצות למדינת ישראל**

- **זהות:** הרבה יהודים בעולם מרגישים קרובים למדינת ישראל ומזדהים איתה, למרות שהם אזרחים כמו כל האזרחים במדינה שלהם בחו"ל. לפעמים הנאמנות הכפולה הזו גורמת להם להתמודד עם דילמות.
- **תמיכה פוליטית בישראל:** יש יהודים בעולם שמקימים ארגונים שמנסים לגרום לשלטון במדינה שלהם לתמוך במדינת ישראל בתחומים שונים.
- **תמיכה כלכלית:** היהודים בעולם תורמים סכומי כסף גדולים לפעילויות שונות בישראל.
- **קשר עם צעירים יהודים:** הדור הצעיר בקהילות יהודיות רבות בעולם קשור פחות למדינת ישראל, ונעשים מאמצים לחזק את הקשר הזה.

יהודי התפוצות פועלים למען המדינה בשני תחומים עיקריים: תורמים כספים לפרויקטים שונים במדינה ופועלים במדינות שלהם ליצירת דעת קהל עולמית אוהדת לישראל ולשיתוף פעולה של מדינות העולם עם מדינת ישראל.

דוגמאות לשאלות בנושא

שאלה 1 הצג את האחריות והמחויבות ההדדית של מדינת ישראל ושל העם היהודי בתפוצות. תשובה: למדינת ישראל יש אחריות ומחויבות כלפי כל היהודים בעולם, גם אלה שאינם חיים בישראל, כי היא רואה עצמה כמייצגת את כלל העם היהודי: המדינה פועלת להנחלת מורשת, חינוך ותרבות יהודיים ליהודי התפוצות; המדינה פונה לממשלות של מדינות אחרות בבקשה להגן על יהודים שסובלים מגילויי אנטישמיות; המדינה פועלת להעלאת יהודים לישראל, לעתים תוך סיכון חיילי צה"ל כמו במקרה של העלאת יהודי אתיופיה. מצד שני, ליהודי התפוצות יש מחויבות ואחריות כלפי מדינת ישראל, כי מבחינתם המדינה מייצגת את העם היהודי. יהודי התפוצות פועלים ליצירת דעת קהל אוהדת לישראל, והם גם תורמים כסף למדינה למטרות חינוך, רווחה, ביטחון וכדומה.

שאלה 2 הצג שני חוקים או הצהרות המבטאים את הקשר העמוק של מדינת ישראל ליהודי התפוצות. תשובה: הצהרה אחת המבטאת את הקשר העמוק של מדינת ישראל ליהודי התפוצות מופיעה במגילת העצמאות. במגילה נאמר שמדינת ישראל היא המדינה של כל היהודים בעולם, וכל יהודי יכול לעלות לארץ: "מדינת ישראל תהא פתוחה לעלייה יהודית ולקבוצת גלויות" (פסוק 13). חוק אחד הוא חוק השבות. החוק קובע כי כל יהודי בעולם יכול לעלות לישראל ולקבל אזרחות. החוק מחזק את הקשר בין מדינת ישראל ליהודי התפוצות, ומבטא את הרצון של מדינת ישראל להיות בית לכל יהודי העולם.

שאלה 3: הצג שני ביטויים ליחס של **יהודי התפוצות** כלפי מדינת ישראל. תשובה: ביטוי אחד ליחס של יהודי התפוצות כלפי מדינת ישראל הוא בתחום הפוליטי: יהודי התפוצות מנהלים מאבק ליצירת דעת קהל עולמית אוהדת כלפי ישראל; והם מקיימים שתדלנות בקרב הממשלות במדינות שבהן גרים היהודים, למשל הלובי היהודי שפועל בקונגרס האמריקני. ביטוי שני הוא בתחום הכלכלי: גיוס כספים ותרומות מיהודי התפוצות לטובת מדינת ישראל, למשל "המגבית היהודית המאוחדת" או "הג'וינט". מעבר לכך יש תרומות ישירות של יהודים עשירים מחו"ל למוסדות חינוך ובריאות ברחבי ישראל. אפשר לראות זאת באופן בולט בשלטים מיוחדים או בשמות של בניינים ואגפים של בתי חולים ואוניברסיטאות.

המיעוטים בישראל

מה צריך לדעת בפרק:

1. תיאור קבוצות המיעוט השונות בישראל: הערבים המוסלמים, הנוצרים והדרוזים.
2. מעמד המיעוטים בישראל.
3. המעמד הרשמי של מוסדות מיעוט בתחומים שונים.
4. זכויות מיעוט (זכויות קבוצה) המוענקות למיעוטים בישראל בתחומי הדת, החינוך, השפה ועוד, ומאפשרות להם לבטא את הזהות הייחודית שלהם במרחב הציבורי.

המיעוט הערבי במדינת ישראל

- המיעוט הערבי היא המיעוט הגדול ביותר בישראל – בערך 20%.
- רוב ערביי ישראל הם מוסלמים, כ 90% ומעט הם נוצרים.
- מתוך הערבים המוסלמים כ 15% הם בדואים.
- רוב הערבים בישראל רואים עצמם כחלק מהאומה הערבית הגדולה.
- חלק גדול מהערבים גם רואים את עצמם כפלסטינים – בני הלאום הפלסטיני.
- לרבים מהערבים יש בני משפחה במדינות ערב.
- אפשר לראות אצל הערבים בישראל שני תהליכים מנוגדים: מצד אחד תהליך של השתלבות בחברה הישראלית ומצד שני תהליך של הפרדה מהחברה הישראלית והזדהות עם המאבק הפלסטיני.

הנוצרים בישראל

- הנוצרים בישראל הם מיעוט דתי קטן, פחות מ 2% מאזרחי ישראל.
- רובם רשומים במדינה כבעלי לאום ערבי.
- הנוצרים בישראל חיים ברמה כלכלית גבוהה יחסית.
- חלק גדול מהם משרת בשירות צבאי או לאומי.

הדרוזים

אמונה דתית ייחודית – הדת הדרוזית ייחודית וסודית נוצרה מתוך הזרם השיעי של האיסלאם. זהות דתית – כל הדרוזים מגדירים את עצמם דרוזים מבחינת דתית. הם מדגישים את השייכות שלהם לדת הדרוזית.

שפה – הדרוזים דוברים ערבית.

הזהות הדרוזית

רוב הדרוזים מגדירים את עצמם כקבוצה אתנית נפרדת, ללא שאיפה לאומית-מדינית ונאמנים למדינה בה הם חיים. דרוזים רבים השתלבו במערכות הבטחון והמדינה. שני הזרמים בחברה הדרוזית: זרם אחד מרכזי, מזדהה כדרוזי ולא כערבי ותומך בציות והשתתפות עם מדינת-ישראל. זרם שני (שולי) מזדהה כערבי וחש כצד במאבק היהודי-ערבי.

מעמד המיעוטים במדינת ישראל על פי הכרזת העצמאות

מדינת ישראל מתחייבת שלמיעוטים יהיה מעמד שווה במדינה:

- מדינת ישראל התחייבה בהכרזת העצמאות לתת זכויות שוות לכל אזרחיה ללא הבדל דת גזע ומין, גם למיעוטים.
- המדינה נותנת לכל אזרחיה זכויות פרט (אדם) מלאות ושוות.
- החוק בישראל אוסר על אפליה בקבלה לעבודה על רקע דתי או לאומי.
- המיעוטים בישראל יכולים לבטא את התרבות והדת שלהם בצורה נרחבת במרחב הציבורי ובתחום מוסדות המדינה.

מעמד המיעוטים בישראל – היבט המרחב הציבורי

- לשפה הערבית יש מעמד מיוחד בישראל.
- חלק מהפרסומים הרשמיים של המדינה חייבים להיכתב גם בערבית, מסמכים רשמיים, שילוט רחובות, שטרות.
- ימי המועד של המיעוטים מוכרים להם כימי חופשה מהעבודה והלימודים.

מעמד המיעוטים בישראל – היבט המוסדות

- העדות הלא יהודיות בישראל מתחתנות ומתגרשות בבתי הדין הדתיים שלהן.
- מדינת ישראל מתקצבת את בנייתם ואחזקתם של מוסדות דת ובתי-התפילה של המיעוטים כמסגדים וכנסיות.
- למיעוטים יש מערכות חינוך נפרדות, שם הם לומדים בשפה שלהם אחת ממטרות החינוך הממלכתי על פי החוק היא לחנך כל אדם לכבד את המורשת שלו ואת הזהות התרבותית שלו.

- **כאנשים פרטיים:** הם מוזמנים להשתתף בבניין המדינה ולקבל מעמד של אזרחים שווים. המדינה מבטיחה לשמור על זכויותיהם לשוויון ללא הבדל דת, גזע ומין, ולחופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות.

- **כקבוצת מיעוט:** מובטחת להם הזכות לשלוח נציגים משלהם למוסדות השלטון שייצגו את הקבוצה שלהם. **משמעות:**

על פי ההכרזה מדינת ישראל מוגדרת כמדינה יהודית, אך מצד שני היא מחויבת לשמור על שוויון זכויות מלא לכל אזרחיה. שתי הגדרות אלה עומדות לעיתים קרובות בסתירה אחת לשנייה, כאשר מדובר במיעוטים הלאומיים של מדינת ישראל. מדינת ישראל שואפת לשמור על זהותה היהודית, לשמור על רוב יהודי, לקיים תרבות יהודית. חלק מחוקי המדינה מתבססים על היהדות וקושרים בינה לבין המדינה. מצד שני, במדינת ישראל חיים כיום כמיליון אזרחים ערבים, המהווים יותר מ 20% מאוכלוסיית המדינה. מדובר במיעוט שווה זכויות.

שאלות בנושא: הצג שני סוגים של מוסדות של מיעוטים במדינת ישראל. הסבר כיצד מוסדות אלה מחזקים את עקרון הפלורליזם.

תשובה: סוג אחד של מוסדות של מיעוטים הוא מוסדות דת. למיעוטים הדתיים בישראל יש בתי דין דתיים משלהם, שפוסקים בענייני המעמד האישי (כמו נישואין וגירושין) של בני הדת שלהם, לפי ההלכה הדתית שלהם. המדינה מתקצבת בתי ספר נפרדים לכל קבוצת מיעוט, ובתי הספר רשאים ללמד בשפה שלהם ובהתאם למנהגים שלהם, בכפוף לפיקוח ולתכנים אחידים מסוימים שהם חובה. מוסדות אלה מחזקים את עקרון הפלורליזם, משום שהם מאפשרים לקבוצות מיעוט להתארגן בצורה טובה יותר, לפעול ולבטא את הזהות הייחודית שלהם. המוסדות הללו מתקצבים על-ידי המדינה, ובכך ניתנת למיעוט אפשרות נוחה יותר להתארגן ולפעול.

הצג שני מוסדות המבטאים את ההכרה של מדינת ישראל בזכויות המיעוט במדינה.

הצג שני חוקים המבטאים את ההכרה של מדינת ישראל בזכויות המיעוט במדינה.

תשובה: מוסד אחד המבטא את ההכרה של מדינת ישראל בזכויות המיעוט הוא בתי הדין השרעיים של המוסלמים ובתי הדין הדרוזים. אלה הם מוסדות דת שעוסקים במעמד האישי (נישואין, גירושין, שיוך דתי) של מוסלמים ושל דרוזים במדינת ישראל.

מוסד שני הוא מערכת החינוך הערבית ומערכת החינוך הדרוזית. במערכות חינוך אלה יש אפשרות ללמוד בשפת המיעוט, וכמו כן נקבעו תכניות לימוד המותאמות להיסטוריה ולתרבות של אותו מיעוט. חוק אחד המבטא את ההכרה של מדינת ישראל בזכויות המיעוט הוא "חוק בתי הדין הדתיים הדרוזים". החוק נותן לבתי הדין הללו מעמד שווה לבתי הדין הרבניים, ומעניק להם סמכות לעסוק בענייני המעמד האישי (נישואין, גירושין, שיוך דתי) של הדרוזים בישראל.

חוק שני הוא "חוק חינוך ממלכתי" שבו נקבע בין היתר כי "במוסדות חינוך לא יהודיים תותאם תכנית הלימודים וקביעת ספרי הלימוד לתנאים המיוחדים". החוק מאפשר למיעוט לשמר את הזהות הייחודית שלו בעזרת תכנית הלימודים.

הצג שני ביטויים המצביעים על השתלבותם של הדרוזים בחברה הישראלית ושני ביטויים המצביעים על ייחודם של הדרוזים כקבוצה אתנית

תשובה: ביטויים להשתלבות הדרוזים בחברה :

1. צעירים רבים מהעדה מתגייסים לצה"ל ומשרתים שירות חובה.
2. דרוזים רבים משתלבים בתפקידים בכירים בצבא, משטרה והמערכת הפוליטית.

- ביטויים לייחודם של הדרוזים כקבוצה אתנית: 1. מגורים בכפרים דרוזיים.
2. מערכת חינוך נפרדת עם תכנים ייחודיים לעדה ולימוד התרבות, המורשת המסורת והדת הדרוזית.

הצג שני מאפיינים של הערבים בישראל.

תשובה: מאפיין אחד של הערבים בישראל הוא החלוקה הפנימית שלהם לתת-קבוצות בגלל שיוך דתי שונה. רוב הערבים הם מוסלמים. מיעוט מן הערבים (בערך 7.5%) הם נוצרים. מיעוט נוסף (בערך 7.5%) הם דרוזים.

מאפיין שני הוא שהערבים משתייכים מבחינת הזהות שלהם לעולם הערבי כולו על סמך מרכיבים משותפים כמו מוצא, שפה, היסטוריה, תרבות ומנהגים.

שסעים מרכזיים בחברה הישראלית

שסע: קו גבול חברתי החוצה את החברה למספר מחנות וגורם למתח בניהם נגרם בגלל ויכוחים רבים בנושאי הדת והחברה היהודית בישראל.

יש ללמוד על שני שסעים אלו ולא לבלבל בניהם
1. שסע לאומי: רוב יהודי ומיעוט ערבי.

2. שסע דתי: יהודים דתיים ויהודים חילונים.

(מורחב בחלק האחרון בחוברת כחלק מאשכול העם היהודי).

השסע הלאומי

הקדמה

החברה במדינת ישראל היא חברה הטרוגנית, כלומר חברה שמכילה קבוצות רבות השונות זו מזו מבחינת ההשתייכות הלאומית, הדתית, העדתית, המעמדית, השקפת העולם הפוליטית ועוד. מצד אחד מתקיים עקרון הפלורליזם, אך מצד שני החברה מפולגת ומפוצלת, ונוצר מתח ועימות בין הקבוצות השונות.

השסע הלאומי בישראל - הגדרה

השסע הלאומי הוא קרע בין הציבור היהודי לבין הציבור הערבי במדינת ישראל. הקרע נוצר עוד לפני קום המדינה, כאשר היישוב היהודי פעל למען הקמת מדינה יהודית, והערבים התנגדו לכך משום שטענו שכל ארץ ישראל שלהם. הקרע הגיע לשיאו במלחמת העצמאות בין היהודים לבין ערביי ארץ ישראל ומדינות ערב. במהלך המלחמה קמה מדינה יהודית (מדינת ישראל), אבל לא קמה מדינה ערבית. בנוסף, רוב ערביי ארץ ישראל ברחו מכאן, ונותרו 156,000 ערבים בלבד בתחומי מדינת ישראל. הם קיבלו אזרחות מלאה, אבל עד 1966 חיו תחת ממשל צבאי. מאז ועד היום קיים קרע, כאשר הציבור היהודי רואה בערביי ישראל חלק מהעולם הערבי או הפלסטיני, והציבור הערבי מרגיש שהמדינה מקפחת אותו ולא "סופרת" אותו כחלק טבעי של המדינה. הערבים סובלים ממצב חברתי-כלכלי פחות טוב מאשר של היהודים, וטוענים לקיפוח ולאפליה מתמשכת, למשל בתכניות פיתוח לבנייה. השסע מתבטא גם במגורים נפרדים, בתי ספר נפרדים וחיים חברתיים נפרדים.

השסע הלאומי: דרכי התמודדות אפשריות

1. חינוך כל המגזרים לסובלנות וקבלת אופייה של המדינה כיהודית ודמוקרטית.
2. שמירה על זכויות האדם במדינה.
3. הרחבה של זכויות הקבוצה והזכות לתרבות ייחודית במדינה.
4. שילוב הערבים בשירות-הלאומי, שיקנה להם זכויות הניתנות ליוצאי צבא.
5. העדפה מתקנת של המדינה כלפי ערביי ישראל בתחומים שונים כמו חינוך, תעסוקה ורווחה.
6. שיטת הבחירות היחסית המאפשרת גם למפלגות קטנות המייצגות מיעוטים להיכנס לכנסת.

הצג שתי דרכי התמודדות עם השסע הלאומי.

דרך התמודדת אחת עם השסע הלאומי היא קידום השירות הלאומי (שירות אזרחי). המדינה דואגת לאפשרות של שירות חלופי לערבים, במקום השירות הצבאי. המדינה פועלת בשנים האחרונות לקידום השירות האזרחי בקרב הערבים, ונתקלת בתופעה מורכבת: מצד אחד בכירי ההנהגה הערבית בארץ מתנגדים לשירות הלאומי, ומייצרים אווירה מאיימת על הצעירים הערבים שמתנדבים לשירות זה, ומצד שני יותר ויותר צעירים ערביים מתנדבים לשירות לאומי למרות ההתנגדות.

דרך התמודדות שנייה היא ניסיון ליצור ייצוג הולם של הערבים במגזר הציבורי באמצעות העדפה מתקנת. המצב הנוכחי הוא שאחוז הערבים במגזר הציבורי נמוך מאחוז הערבים באוכלוסייה כולה. צריך להגדיל את הייצוג של הערבים בשירות הציבורי, כדי להפחית את תחושת הקיפוח. המדינה אכן נוקטת בשנים האחרונות במדיניות של העדפה מתקנת כלפי מיעוטים, בתחומים שונים של המגזר הציבורי.

פרק ב' מהי דמוקרטיה ערכים, עקרונות ומאפיינים של משטר דמוקרטי

עקרון שלטון העם

הגדרה: העם הוא השליט, הריבון על המדינה. הוא המקור של כל סמכות שלטונית במדינה.

- האזרחים הם השולטים במדינה והם מקור הסמכות של המדינה.
- האזרחים בוחרים נציגים שישלטו בהם לזמן מוגבל שקבוע בחוק.

שאלת אירוע

בסודן היה סכסוך ממושך בין תושבי צפון המדינה לבין תושבי דרום המדינה. כדי לסיים את הסכסוך, הוחלט לערוך משאל עם בקרב תושבי הדרום שבו יחליטו תושבי הדרום אם הם רוצים להיפרד מהצפון, ולהקים מדינה משלהם. משאל העם התקיים, ו-90% מהמשתתפים הצביעו בעד הקמת מדינה נפרדת. -- ציין והצג עקרון דמוקרטי שהתממש בתהליך שהתרחש בסודן. הסבר כיצד עקרון זה בא לידי ביטוי בקטע. (שימו לב נשאלתם על עקרון ולא על הליך כמשאל-עם)

תשובה:

ציין: עקרון שלטון העם.

הצג: עקרון שלטון העם פירושו שהעם הוא הריבון והוא מקור הסמכות השלטונית. העם מעביר את הריבונות לנציגים שהוא בוחר מרצונו החופשי ולפרק זמן קצוב. נציגי השלטון אמורים למלא אחר רצון העם. הסבר: בקטע כתוב שכדי לפתור את הסכסוך הוחלט לערוך משאל עם. כלומר, הוחלט שהתושבים יכריעו בעניין, וזה בעצם מימוש עקרון שלטון העם.

שאלת אירוע

בארצות-הברית נשיא המדינה ממנה את השופטים בבית המשפט העליון. לאחרונה התעורר דיון ציבורי בשאלה אם לשנות את שיטת המינוי. התומכים בשיטה זו טענו שהנשיא נבחר על ידי ציבור האזרחים, וכאשר הוא ממנה בעלי תפקידים הוא מבטא את העמדה של הבוחרים בעניין. לדבריהם, כך הוא מממש את אחד מעקרונות הדמוקרטיה. המתנגדים לשיטה זו טוענים כי כאשר השופטים ממונים על ידי הנשיא, הם ירגישו מחויבות לנשיא ולהשקפת עולמו. הפסיקה של השופטים עלולה להיות מושפעת משיקולים זרים, וכך עלול להיפגע המימוש של אחת הזכויות של נאשמים.

-ציין והצג את העיקרון הדמוקרטי שעליו מתבססת הטענה של התומכים בשיטה הקיימת. הסבר כיצד עיקרון זה בא לידי ביטוי בקטע.

תשובה: ציין: שלטון העם

הצג: העם הוא הריבון במדינה ומקור כל סמכות. ניהול ענייני המדינה מתבצע על ידי האזרחים באמצעות נציגים הנבחרים על ידם.

הסבר: התומכים בשיטה הקיימת טענו שהנשיא נבחר על ידי האזרחים, וכאשר הוא ממנה בעלי תפקידים הוא מבטא בכך את עמדת הבוחרים. מכאן שהוא מממש במינוי בעלי התפקידים את עקרון שלטון העם

הממשל בישראל

ממשל פרלמנטרי: מאפיין את רוב המדינות הדמוקרטיות, למשל את ישראל.

בחירות: האזרחים בוחרים את הנציגים לפרלמנט (הכנסת בישראל), שהוא הרשות המחוקקת. מתוך הפרלמנט קמה ממשלה, שאותה מנהל ראש הממשלה.

קשר בין הרשויות: הפרלמנט יכול להצביע הצבעת אי אמון בממשלה וכך להפיל אותה. **תפקיד הנשיא:** הנשיא במשטר זה הוא בעל תפקיד סמלי בלבד.

כיצד פועל הממשל הפרלמנטרי? האזרחים בוחרים את הנציגים בפרלמנט, שהוא בית הנבחרים המשמש כרשות מחוקקת. מתוך הפרלמנט נבחרת הממשלה – הרשות המבצעת, הזקוקה לתמיכתם של רוב חברי הפרלמנט. הפרלמנט מפקח על הממשלה, ורוב השרים הם בדרך כלל חברי פרלמנט. הפרלמנט יכול להביע אי אמון בממשלה וכך להפיל אותה ולהביא לבחירות חדשות.

בממשל פרלמנטרי, הממשלה נובעת מן הפרלמנט ותלויה בו.

בחירות דמוקרטיות

הזכות לבחור ולהיבחר היא זכות טבעית של האזרח המדגישה את הקשר שבין האזרח למדינתו. באמצעות הבחירות העם מגביל את השלטון ומממש את היותו הריבון במדינה הדמוקרטית ומממש את עקרון שלטון העם.

תנאים הכרחיים לקיומן של בחירות דמוקרטיות: ראשי תיבות כח משה

כלליות- כל אזרחי המדינה זכאים להשתתף בבחירות בהגבלת גיל. (מגיל 18) .

חשאיות- איש מלבד הבוחר אינו **רשאי לדעת כיצד בחר**, חשאיות הבחירות מבטיחה את חופשיותן. המעטפה אטומה והבחירות נעשות מאחורי פרגוד.

מחזוריות- הבחירות מתקיימות **בפרקי זמן קבועים** בחוק.

שוויוניות- לכל אזרח קול אחד, לכל קול משקל **שווה**. כל אזרח רשאי להצביע פעם אחת בלבד.

התמודדות חופשית- קיומה של **תחרות בין שתי מפלגות** או יותר מאפשרת התמודדות חופשית והוגנת, ביטוי לזכויות: חופש הביטוי, חופש התאגדות ואסיפה. וכן יש לאפשר לכל מתמודד את מלוא האפשרות להציג את דעתו לפני הציבור.

העקרונות הדמוקרטיים הבאים לידי ביטוי בהליך הבחירות: שלטון העם ביטוי לריבונות העם הבוחר את נציגיו.

עקרון הפלורליזם: בבחירות ניתן ביטוי למגוון דעות, אינטרסים של קבוצות שונות בעם באמצעות מפלגות המתמודדות בבחירות.

עקרון הגבלת השלטון: הבחירות מתקיימות בפרקי זמן קבועים, מאפשרות חילופי שלטון ובכך מגבילות את השלטון ומרסנות אותו.

עקרון ההסכמיות: בבחירות באה לידי ביטוי ההסכמה הרחבה על כללי המשחק הדמוקרטיים ומתן לגיטימציה לשלטון הנבחר, גם מהרוב וגם מהמיעוט.

חופש הביטוי: לכל קבוצה ומפלגה יש זכות לבטא את רעיונותיה באופן חופשי.

חופש ההתאגדות: בכך שהמאפשרים לכל קבוצת אנשים להתאגד במפלגה.

הליך הבחירות נותן ביטוי לשני הערכים המרכזיים:

חירות	שוויון
חופש לבחור ולהיבחר	כל קול שווה לאחר
חופש להתארגנות פוליטית	כל אחד יכול לבחור ולהיבחר
בחירות חשאיות וחופשיות	הזדמנות שווה לכל מפלגה להתמודד בבחירות

שיטת הבחירות הנהוגה בישראל:

שיטה רשימתית:

מצביעים למפלגה שיש לה רשימת מועמדים ולא לאדם אחד.

רשימת המועמדים יכולה להיקבע בכל מיני שיטות, כמו למשל בחירות מקדימות (פריימריז)

שיטה ארצית:

כל המדינה היא אזור בחירה אחד. כל הארץ בוחרת יחד באותו יום ומאותם מעומדים.

שיטה יחסית:

אחוז המושבים שתקבל כל מפלגה בפרלמנט שווה ערך לאחוז הקולות שקיבלה בבחירות. בתנאי שהמפלגה עברה את אחוז החסימה.

ראשי תיבות:
אָר"י!

יתרונות לשיטת הבחירות בישראל

- ייצוגיות רבה, גם למפלגות קטנות ודעות מיעוט במדינה
- מעודד הקמה של מפלגות רבות.

חסרונות:

- אין יציבות, יש הרבה דעות בבית הנבחרים וחיכוכים רבים.
- עסקת החבילה: על האזרח לבחור במפלגה מסוימת, גם אם יש בה נציגים שהוא אינו היה בוחר בהם באופן אישי.

שאלות ותשובות לדוגמא:

1. על פי החוק בישראל, זכאים להצביע לכנסת רק אזרחים ישראלים שחיים בארץ ואזרחים בעלי תפקיד ממלכתי השוהים בחוץ לארץ. חברי כנסת מבקשים לקדם הצעת חוק ולפיה גם אזרחים ישראלים שחיים מחוץ למדינה יוכלו להצביע בבחירות לכנסת במדינות שבהן הם מתגוררים. לטענת יוזמי הצעת החוק, כיום נשללת מאזרחים אלה הזכות להצביע, ונמנעת מהם היכולת להשפיע על תהליכי קבלת ההחלטות בישראל. המתנגדים להצעה טוענים שאין לשנות את החוק הקיים, כי האזרחים החיים בארץ ממלאים את חובותיהם למדינה, ורק הם מושפעים ישירות מקבלת ההחלטות של הנבחרים, בניגוד לאזרחים שחיים מחוץ למדינה. - ציין והצג את התנאי לבחירות דמוקרטיות שאינו מתממש במלואו כיום, לטענת יוזמי הצעת החוק. הסבר כיצד תנאי זה בא לידי ביטוי בקטע.

תשובה: ציין: התנאי שלא מתממש הוא בחירות כלליות

הצג: כל אזרחי המדינה זכאים להשתתף בבחירות למוסדות הנבחרים במדינה. לממש את הזכות לבחור. כל מדינה מגדירה בחוק מהו גיל הבחור המינימלי.

הסבר: בקטע נטען כי גם ישראלים שחיים מחוץ למדינה הם אזרחיה, ולכן זכותם לממש את הזכות לבחור של אזרחי המדינה, ולכן התנאי של בחירות כלליות הוא זה שנפגע.

2. בזמן שהתנהלה מערכת בחירות באירופה שלחו פעילי זכויות אדם, מכתב תלונה לפרלמנט האירופאי. במכתב הם טענו שוועדת הבחירות פוסלת מועמדים מהאופוזיציה ושהיא נתנה הוראה לאמצעי התקשורת לא לראיין מועמדים אלו.

ציין והסבר תנאי אחד לבחירות שאינו מתקיים במדינה זו לפי הפעילים. הסבר כיצד זה בא לידי ביטוי. **תשובה:** התמודדות חופשית ציין: קיומה של תחרות בין שתי מפלגות או יותר מאפשרת התמודדות חופשית והוגנת.

הסבר: הפעילים התלוננו כי כלי התקשורת לא יאפשרו לאופוזיציה להביע את רעיונותיה. אמצעי התקשורת אמורים לספק לבוחרים מידע רלוונטי באמצעותו יוכלו לגבש דעה, וכאשר לא מאפשרים זאת פוגעים באפשרות לחשיפה שווה והוגנת.

תרבות פוליטית דמוקרטית: סובלנות, פלורליזם והסכמיות

"תרבות פוליטית דמוקרטית"

תרבות פוליטית דמוקרטית היא האמונה של האדם בערכים ובעקרונות הדמוקרטיים. האמונה כוללת הפנמה של ערכים ועקרונות כמו השתתפות אזרחית בעניינים פוליטיים, קבלת הכרעת הרוב, סובלנות, פלורליזם והסכמיות.

קיום תרבות פוליטית דמוקרטית, והבנת החשיבות שלה, מחזקים מאד את היציבות של המשטר הדמוקרטי. תרבות פוליטית דמוקרטית אינה מתקיימת במידה שווה בכל מדינה דמוקרטית.

עקרון הפלורליזם: ריבוי, מגוון של קבוצות ודעות שונות במדינה. מדינה פלורליסטית תכיר בזכות האזרחים לבטא את השונות ביניהם. הפלורליזם כולל שני חלקים:

1. המדינה מכירה בזכות הקיום של הדעה או הרעיון.

2. המדינה מאפשרת לאנשים לעשות פעולות לשם ביטוי הרעיון או הדעה.

התחומים המרכזיים בהם בא לידי ביטוי הפלורליזם

הפלורליזם מתבטא בתחומים שונים:

בתחום הדתי: מגוון של דתות: יהודים, ערבים, דרוזים, בדואים ועוד

בתחום הפוליטי: ריבוי ומגוון של מפלגות: בבחירות לכנסת בשנת 2013 התמודדו 32 מפלגות - פלורליזם במיטבו.

המדינה מאפשרת לקבוצות אנשים להתארגן ולהקים מפלגה בהתאם לדעותיהם.

בתחום החינוכי – תרבותי: ריבוי ומגוון של תנועות נוער וסוגים רבים של בתי-ספר. הדבר מאפשר לכל עדה

/תנועה/ זרם לחנך ע"פ דרכה.

בתחום המוסדי: קיימות רשויות שלטון שונות ונפרדות ובראשם הרשות המחוקקת, מבצעת ושופטת. ורשויות

מקומיות.

בתחום הכלכלי: ריבוי החברות הכלכליות, ארגוני העובדים והמעסיקים. המדינה מכירה בכך שלקבוצות עובדים

כארגוני עובדים או מורים יש צרכים מסוים ומאפשרת להם לממש זאת בעזרת ארגון משלהם.

פלורליזם ערכי: ריבוי הערכים והשקפות העולם בחברה וריבוי הגישות לגבי כל ערך: למשל בישראל אין ערך אחד

אלא קיימים ערכים רבים: יהודים, דמוקרטים, ציונים, כלכליים-חברתיים. כמו כן לגבי כל ערך יש פלורליזם משלו,

למשל: קיימות גישות שונות לגבי אופייה היהודי של המדינה.

מדוע הפלורליזם הוא עקרון הכרחי וחשוב התורם לדמוקרטיה?

א. הפלורליזם מגן על זכויות יסוד

הכרה בריבוי דעות ומגוון קבוצות פירושו הגנה על זכויות יסוד כגון חופש הביטוי (זכותם של אדם או קבוצה לבטא

את שונותם), חופש ההתאגדות (של קבוצות שרוצות לשמור על זהותן הייחודית ביחס לרוב) ובחופש הבחירה של

הציבור (כי יש לו מגוון אפשרויות לבחירה ולפחות יותר מאחת)

ב. הפלורליזם מבזר, מאזן ומגביל את עצמת השלטון

ריבוי הקבוצות בחברה מהווה למעשה ריבוי מוקדי כוח חברתיים המפחיתים את תלותה של החברה בשלטון. כמו

כן, התחרות החופשית בין הקבוצות מחייבת פשרה ואיזון הדדי המונעים מצב בו קבוצה אחת שולטת על כל

המשאבים.

הפלורליזם מבטא עקרונות דמוקרטיים חשובים :

1. עקרון שלטון העם: כי השתתפות "החברה האזרחית", קבוצות האינטרס, הארגונים הוולונטריים, העמותות והפרטים בפעילות פוליטית מחזקת את השפעתם על החלטות השלטון מעבר לבחירות כל ארבע שנים.
2. עקרון הסובלנות: סובלנות היא תנאי מוקדם והכרחי לפלורליזם שכן ללא קבלת השונה לא יתכן ריבוי של יותר מקבוצה אחת או דעה אחת.
3. עקרון ההסכמיות כי קיומה של דמוקרטיה כמשטר של ויכוח בין יחידים וקבוצות מותנה בשמירה על המסגרת ההסכמה על כללי המשחק הדמוקרטי והערכים המרכזיים המהווים את המכנה המשותף.

חשיבות הפלורליזם:

הכרה בזכות של בני אדם להיות שונים אחד מהשני.
פיזור הכוח בין גורמים שונים במדינה (למשל מפלגות שונות).

פלורליזם לא יכול להתקיים במדינה דמוקרטית בלי סובלנות והסכמיות. בלי שני עקרונות אלה, הפלורליזם יפרק את החברה.

עיקרון הסובלנות: קבלת השונה, למרות שדעותיו מנוגדות לדעותיך וזה גורם לך לאי נוחות. סובלנות קשורה למילה לסבול – אני מוכן לסבול על מנת לאפשר לדעות שונות משלי להתקיים.

חשיבות הסובלנות:

מאפשרת חשיפה להרבה דעות לפני ההחלטה, מאפשרת לנהל דיון בין דעות שונות ללא גלישה לאלימות והפחדה, נותנת מקום למיעוטים במדינה, מבטיחה מימוש של זכויות כמו חופש הביטוי.

ההבדל בין עקרון הסובלנות לפלורליזם:

בעוד שסובלנות מדגישה את קבלת השונה, החריג הקיצוני- הפלורליזם מדגיש את הצורך בריבוי בכל תחומי החיים, בין יחידים ובין קבוצות כאחת, ובכל מקרה לעודד יותר מדעה אחת, מפלגה אחת, חברה כלכלית אחת או ערך אחד, כלומר הוא עקרון נגד למונופולין ואחידות

עיקרון ההסכמיות: הסכמה רחבה בין קבוצות בחברה על כללי משחק בסיסיים או על אופייה הבסיסי של החברה והמדינה. מחזקת את היציבות ומאפשרת קיום בצוותא על אף חילוקי דעות בתחומים אחרים. על מנת שהקבוצות יוכלו לחיות ביחד, הן חייבות להסכים ביניהן על נושאים בסיסיים, כמו צורת השלטון וכללי המשחק הפוליטיים. ישנו מתח בין ערך הפלורליזם המעודד ריבוי דעות לערך ההסכמיות המחזק את האחידות/הערכים המשותפים. אך הסכמיות מאזנת את הפלורליזם. ככל שההסכמיות גדולה יותר, כך החברה יציבה יותר.

דוגמא לשאלה ותשובה בנושא:

1. משרד החינוך בבריטניה לא אישר את תכנית הלימודים של בית ספר מסוים. בית הספר ביקש ללמד לפי שיטת לימוד חדשה וייחודית שמדגישה יותר את הפעילות החברתית והתרומה לקהילה, ומדגישה פחות את הציונים בכל מקצוע וההצלחה במבחנים.
ציין והצג את העיקרון הדמוקרטי שעלול להיפגע עקב גישתו של משרד החינוך.
הסבר כיצד עקרון זה בא לידי ביטוי בקטע.

תשובה: ציון: עקרון הפלורליזם.

הצגה: פלורליזם פירושו ריבוי ומגוון של קבוצות, דעות, צרכים ורצונות שונים במדינה. ההכרה בזכות קיומן של כל אלה, מתן הזכות לבטא את אותה שונות, ומתן האפשרות להתארגן במסגרות שונות ולפעול להשגת הצרכים והרצונות השונים.
הסבר: משרד החינוך לא מוכן לקבל שיטת לימוד שונה מהמקובל. כלומר, משרד החינוך לא מאפשר לבית הספר לבטא את השונות שלו בתחום החינוכי ופוגע בכך בפלורליזם.

2. לכנס של אגודה העוסקת במחקר היסטורי הוזמן חוקר שנוי במחלוקת. הזמנה זו עוררה כעס בקרב חברים רבים באגודה, והם קראו למארגני הכנס לבטל את הזמנת החוקר. בתגובה לקריאה זו הודיעו מארגני הכנס שאחת ממטרותיה היא לחשוף את חברי האגודה לדעות שונות. לכן אף על פי שהעמדות של החוקר חריגות ומנוגדות לדעות של מרבית חברי האגודה, הזמנתו לא תבוטל. ציין והצג את העיקרון הדמוקרטי שבא לידי ביטוי בדברי מארגני הכנס. הסבר כיצד עיקרון זה בא לידי ביטוי בקטע.

ציין: סובלנות.

הצג: קבלת השונה/ יחס מכבד לשונים ממני, לדעותיהם, לאורח חייהם והימנעות מתגובות אלימות מילולית או פיזית בעת מחלוקת. הסבר: מארגני הכנס אפשרו לחוקר השנוי במחלוקת להציג את דעותיו כדי לחשוף את חברי האגודה לדעות אחרות ולאפשר יחס מכבד לדעה אחרת.

3. מגמת תקשורת באחד מבתי הספר במרכז הארץ קימה בימת דיון פוליטית שם נאמו נציגים שונים מהמפלגות השונות והציעו פתרונות ייחודיים לסכסוך במזרח התיכון. כאשר נאם הנציג הערבי יצאו מהאולם מספר תלמידים בקריאת "מוות לערבים". א. ציין והסבר מהו העקרון הדמוקרטי שבא לידי ביטוי בקיום בימת דיון. בסס תשובתך מהכתוב. ב. ציין והסבר מהו העקרון הדמוקרטי שנפגע על ידי התלמידים שיצאו מהאולם. בסס תשובתך מהכתוב. תשובה: העקרון שבא לידי ביטוי הוא פלורליזם. פלורליזם פירושו ריבוי ומגוון של קבוצות, דעות, צרכים ורצונות שונים במדינה. ההכרה בזכות קיומן של כל אלה, מתן הזכות לבטא את אותה שונות, ומתן האפשרות להתארגן במסגרות שונות ולפעול להשגת הצרכים והרצונות השונים. הסבר: בה"ס איפשר קיום בימת דיון שבה נציגים שונות שיבטאו דעות של מפלגות שונות ובכך מימשו את עקרון הפלורליזם. ב. ציין: העקרון שנפגע הוא סובלנות. הצג: קבלת השונה/ יחס מכבד לשונים ממני, לדעותיהם, לאורח חייהם והימנעות מתגובות אלימות מילולית או פיזית בעת מחלוקת. הסבר: בכך שיצאו תלמידים מהאולם, כאשר נאם הנציג הערבי ובקריאותיהם "מוות לערבים" הם לא נתנו יחס מכבד לאחר והגיבו לנאומו באופן מילולי ולא סובלני.

עקרון הכרעת הרוב

חשיבות עיקרון הכרעת הרוב לדמוקרטיה

-החלטת הרוב היא הקרובה ביותר מבחינה מספרית להחלטה פה אחד, ולכן הצודקת ביותר והמועילה ביותר לטובת הכלל. -הכרעת הרוב מבטיחה מדינה יציבה, מכיוון שהיא דואגת שרוב האנשים יהיו מרוצים ורגועים. -האפשרות השנייה מלבד הכרעת רוב היא החלטת המיעוט, וזה שלטון לא דמוקרטי. **עריצות רוב** מתקיימת כאשר הרוב משתמש בכוחו המספרי על מנת לפגוע בזכויות המיעוט. זוהי החלטת רוב לא לגיטימית שיש לבטלה.

עקרונות דמוקרטיים הבאים לידי ביטוי בהכרעת הרוב:

1. הכרעת הרוב היא סוג של הסכמיות, כי כולם מסכימים שמי שהשיג רוב הוא השולט במדינה.
2. הכרעת הרוב שומרת על הגבלת השלטון כי רוב העם יכול להדיח את השלטון.
3. הבחירות, הצבעות בכנסת בממשלה, החלטות בית-המשפט ועוד מתקבלים ע"פ עקרון זה.

שאלת אירוע בית המשפט העליון של ארה"ב אישר את רפורמת הבריאות של הנשיא אובמה ברוב של 5 שופטים מול 4. הקונגרס (הפרלמנט) האמריקני כבר חוקק את חוק הרפורמה, אך היו עתירות לבית המשפט העליון והדיון נמשך שנתיים. העתירות לבית המשפט העליון התייחסו לסעיף המרכזי של הרפורמה, שמחייב כל אזרח להחזיק ביטוח בריאות, ואזרח שלא יעשה זאת ייקנס. העותרים טענו כי הדבר מנוגד למה שכתוב בחוקה האמריקנית. 26 מתוך 50 מדינות ארה"ב פנו לבתי משפט במדינותיהן נגד הרפורמה, ולבסוף הגיע העניין לבית המשפט העליון. בכל זאת, הרפורמה משאירה לכל מדינה את האפשרות לקבוע את גובה הסכום שמשולם עבור הביטוח, ואת היקף השירותים השונים שיינתנו תמורת ביטוח הבריאות. ציין והצג את **העיקרון הדמוקרטי** שבאמצעותו התקבלה הכרעת הדין בבית המשפט העליון. הסבר כיצד עקרון זה בא לידי ביטוי בקטע.

תשובה: ציין: עקרון הכרעת הרוב.

הצג: עקרון הכרעת הרוב פירושו שההחלטות במדינה דמוקרטית צריכות להתקבל על פי דעת הרוב. כולם רשאים להשתתף בתהליך קבלת ההחלטות, אבל הרוב מכריע. כולם צריכים לכבד ולקיים את ההחלטה. הרוב צריך לדעת להכריע בכל נושא בלי לפגוע בזכויות המיעוט. כלומר, הרוב צריך לשמור על כללי המשחק המאפשרים למיעוט להפוך לרוב: בחירות דמוקרטיות, חופש ההתארגנות, חופש ההפגנה, חופש הביטוי וכדומה. **הסבר:** בקטע כתוב שהחלטת בית המשפט העליון התקבלה ברוב של 5 מול 4 שופטים. כלומר, למרות ש-4 שופטים התנגדו להחלטה, בכל זאת התקבלה ההחלטה על פי דעת 5 שופטים שמהווים רוב.

עקרון זכויות האדם והאזרח

עקרון זכויות האדם והאזרח – הגדרה

לכל אדם ולכל אזרח יש זכויות בסיסיות, וזה נובע מעצם היותו אדם. זו תפישה מוסרית-פוליטית המתארת זכויות יסוד המוקנות לכל אדם באשר הוא אדם ללא קשור למעשיו. תיאור הזכויות כטבעיות משמעותו שהן אינן מוענקות ע"י השלטון ואינן תלויות בו. אך השלטון אחראי לשמירה על הזכויות. לעתים הזכויות לא ניתנות באופן מלא, משום שיש התנגשות מול זכויות אחרות או מול אינטרסים של המדינה והציבור.

סוגי זכויות

זכויות טבעיות: לכל אדם מגיעות זכויות בסיסיות מרגע לידתו, כלומר באופן טבעי. האדם אמור לקבל זכויות אלה בכול מקום, גם מחוץ למדינתו. לא לוקחים מאדם את זכויותיו, לא משנה מה עשה, ולא משנה לאיזו קבוצה הוא משתייך. מדובר על זכויות של חיים וביטחון, חירות, שוויון, הליך הוגן, כבוד וקניין.

זכויות פוליטיות (אזרחיות): לכל אזרח יש זכויות מסוימות במדינתו כדי שיוכל להיות בעל מעורבות ציבורית ופוליטית במדינה. יש זכויות אזרחיות שהן גם זכויות טבעיות כמו חופש העיתונות, חופש ההתאגדות, חופש ההפגנה, המחאה וכדומה. יש זכויות אזרחיות שניתנות רק לאזרח במדינה שלו כמו הזכות לבחור ולהיבחר.

זכויות קבוצה (זכויות מיעוט): בכל מדינה יש קבוצות מיעוט בעלות זהות ייחודית מבחינת שפה, תרבות, מנהגים, היסטוריה, דת ועוד. המיעוטים רוצים לשמור על זהותם הייחודית ודורשים מהמדינה לעזור להם. המדינה מאפשרת להם לקיים מערכת חינוך נפרדת, מוסדות דת נפרדים, השפה שלהם הופכת לשפה רשמית וכדומה. זכויות מיעוט הן זכויות וסיוע שהמדינה מעניקה לקבוצות אנשים – לא כמו הזכויות הטבעיות שמוענקות לכל אדם בנפרד.

הקשר בין זכויות לחובות

הזכויות הטבעיות, זכויות האדם, מותנות במילוי חובת אדם בסיסית: לא לפגוע בזכויות של אנשים אחרים. למשל – קיימת הזכות לחופש הביטוי, אך במקרים מסוימים אסור להשתמש בה כדי לפגוע בזכויות של אנשים אחרים. לעומת זאת, בדמוקרטיה מתוקנת, לא יהיה קשר בין נתינת זכויות אדם במדינה לבין מילוי חובות האזרח, מכיוון שזכויות האדם הן זכויות טבעיות. אדם שלא ממלא את חובות האזרח יענש על פי החוק, אבל זכויות אדם שלא קשורות לעונש המוגדר בחוק לא יילקחו.

זכויות טבעיות

1. **הזכות לחיים וביטחון**: זכותו של כל אדם שלא יהרגו אותו, יפצעו אותו או יחיה בחשש מתמיד ממוות. חובת המדינה לספק ביטחון זה לכל אדם שנמצא בתחומה.
2. **הזכות לקניין**: לאדם יש זכות לשמור על כל רשות שקיבל, קנה, ירש, יצר או הרוויח, בלי שיילקח ממנו בכוח. הזכות לקניין מתחלקת לשני חלקים:
 - הזכות לקניין חומרי**: רכוש פיזי של אדם.
 - הזכות לקניין רוחני**: המצאות, יצירות של אדם, הם רכוש הרוחני, ואין להשתמש בהן ללא אישורו. נקרא גם זכויות יוצרים.

3. **הזכות לשוויון**: הזכות שהמדינה תתייחס אליך בצורה שווה, ללא הבדל של דת גזע ומין, ללא אפליות.
סוגי מדיניות הקשורים לזכות לשוויון:
 - אפליה פסולה**: יחס לא שווה לאנשים ללא סיבה מוצדקת. למשל: סלקציה במועדון המונעת כניסה לבעלי עור שחור או שחור.
 - העדפה מתקנת**: יחס לא שוויוני לטובה לקבוצה של אנשים שנעשה להם עוול בעבר או שהם נמצאים במצב נחות. המדיניות היא זמנית ונועדה לתקן את העוול או להעלים סטריאוטיפים ואז להפסיק להתקיים. למשל: שריון מקומות שמורים לסטודנטים שחורים באוניברסיטאות בארצות הברית.

הבחנה: יחס לא שוויוני לטובה לאדם, בשל צורך מיוחד שיש לו. מדיניות זו היא נצחית ותתקיים כל עוד יתקיים הצורך. למשל: מתן התאמות היבחות בבגרויות, שמירת חנייה מיוחדת לנכים.

4. הזכות להליך הוגן: מגנה על בני האדם מפני פגיעות מיותרות ולא מוצדקות במהלך העמדה לדין. שומרת על כך שאדם החשוד בעברה ייפגע פגיעה מינימאלית בלבד בזכויותיו, על פי המגבלות הקבועות בחוק. להלן חלק מהכללים הקבועים בחוק לגבי חשודים ונאשמים, שמטרתם לממש את הזכות להליך הוגן: בבגרות צריך לכלול בהגדרת הזכות להליך הוגן לפחות 2 כללים ששומרים על ההליך ההוגן כמו שמפורט פה: -אין לערוך חיפוש בביתו של אדם ללא צו של שופט.

-אדם שנעצר חייב לעמוד תוך 24 שעות בפני שופט בדיון להארכת מעצר.
-אין להעניש אדם במאסר או בקנס ללא משפט.
-אדם זכאי לדעת במה הוא חשוד מרגע תחילת החקירה.
-אדם זכאי לייצוג משפטי על ידי עורך דין. אם אין לו כסף, המדינה תממן לו עורך דין.
-אדם זכאי למשפט פומבי (פתוח לציבור), זאת על מנת שלא ייפגעו זכויותיו בסתר.
-אדם זכאי להישפט בידי שופטים אובייקטיביים ובלתי תלויים.

5. הזכות לכבוד: הזכות שלא לסבול מיחס משפיל ומעליב.

מהזכות לכבוד נגזרים שני מקרים בולטים של יחס משפיל ומעליב:

א. הזכות לפרטיות: לכל אדם מגיע מרחב בחיים שלו אותו הוא יכול לא לחשוף בפני אף אחד, אם הוא אינו בוחר בכך. מרחב זה דרוש להתפתחות נפשית תקינה ועצמאית.

ב. הזכות לשם טוב: הזכות שלא ייפגע שמך ויוכפש על ידי מידע שקרי.

הזכות לפרטיות עוסקת בחשיפת מידע אמיתי והזכות לשם טוב בפרסום מידע שקרי.

6. הזכות לחירות: זכותו של כל אדם לנהל את חייו כרצונו, כל עוד הוא לא פוגע בזכויות של בני אדם אחרים, בעצמו או בחברה ובמדינה.

מהזכות לחירות נגזרים סוגים רבים של חופש:

א. חופש הביטוי, חופש המידע, זכות הציבור לדעת:

חופש הביטוי: זכותו של כל אדם לבטא כל דעה בכל דרך שיבחר, בכתב, בעל פה, באמנות ועוד.

ב. חופש המידע: זכותו של כל אדם לדרוש מידע על פעילות רשויות השלטון, כדי שיוכל לגבש דעה. (זכות אקטיבית) **זכות הציבור לדעת:** זכותו של הציבור להיות חשופ למידע על המתרחש כדי שיוכל לגבש דעה.

ג. חופש המצפון: כל אדם זכאי לגבש מוסר משלו, וזכאי גם שלא יכריחו אותו לפעול בניגוד למוסר שלו.

ד. חופש המחשבה והדעה: כל אדם זכאי לגבש לעצמו דעות עצמאיות על כל נושא. לחשוב, לא להגיד.

ה. חופש הדת: לכל אדם הזכות להחזיק בכל אמונה, להשתייך לכל קבוצה דתית, לקיים כל טקס, חופש הדת מנהג, או פולחן

ו. החופש מדת: לכל אדם הזכות שלא להחזיק באמונה, לא להשתייך לקבוצה דתית, לא לסבול חופש מדת מכפיה או הטפה דתית, לא לקיים טקס או פולחן דתי בניגוד לרצונו.

ז. חופש העיסוק: זכותו של כל אדם לבחור כל מקצוע ומקום עבודה ולהתפרנס באיזו דרך שיבחר.

ח. חופש ההפגנה: זכותו של כל אדם להשתתף בהפגנות כדי להביע דעות ולהשפיע על הציבור והשלטון.

ט. חופש השביתה: זכותם של עובדים שכירים לשבות מעבודתם על מנת להפעיל לחץ על המעסיק או המדינה, במטרה לשפר את תנאי העסקתם.

י. חופש התנועה: זכותו של כל אדם לנוע בחופשיות ממקום למקום ולגור היכן שירצה.

התנגשות בין זכויות

הזכויות הן יחסיות הן סותרות לא פעם זו את זו ובאף חברה אנושית הן אינן ניתנות להגשמה באורח מלא. לכן במקרה של התנגשות בין זכויות או בין זכות לאינטרס ציבורי נדרש איזון סביר בין הזכויות.

העילות הבסיסיות המוצדקות להגבלת זכויותיו של אדם היא כאשר מימושן פוגע בזכויות הזולת או באינטרס הציבורי.

זכויות האזרח/זכויות פוליטיות

הזכות לבחור ולהיבחר: זכותו של כל אזרח לבחור למוסדות השלטון במדינתו המורכבים מנציגים, וכן להגיש מועמדות ולנסות להיבחר למוסדות אלה.

חופש ההפגנה והמחאה: הזכר גם בזכויות אדם, אבל רלוונטי במיוחד לאזרחים במדינתם. הזכות להשפיע על השלטון במדינה על ידי הפעלת לחץ ציבורי.

חופש ההתאגדות הפוליטית: גם הוא הזכר במסגרת זכויות האדם, וגם הוא רלוונטי בעיקר לאזרח במדינתו. הזכות להקים מפלגה פוליטית ולנסות להיבחר למוסדות היציגים של המדינה, ולהקים כל קבוצה שמטלתה להשפיע על המדינה מבחינה פוליטית.

זכויות מיעוט/קבוצה

זכויות קיבוציות הניתנות לקבוצות אתניות-תרבותיות/ מיעוטים לאומיים, באות לידי ביטוי בתחומים הבאים: שפה, חינוך, תרבות, ייצוג כקבוצה.

מטרתן להסדיר בצורה מוסדית את זהותה הייחודית של הקבוצה במדינה. המדינה קובעת את היקף הענקתן ואת מידת התמיכה המוסדית בהן. זכויות שמיעוט זקוק להן: הזכות לשמור על הזהות הייחודית, לקיים אורח חיים ייחודי מבחינה תרבותית, לחנך את הילדים בשפתם ועל פי תרבותם, הזכות לקיים פולחני דת נפרדים. בנוסף מיעוטים גם זקוקים לזכות להיות מיוצגים במוסדות השלטון. זכויות מיעוט הן למעשה סיוע מיוחד והקצאת משאבים שהמדינה מעניקה לקבוצת אנשים – לא כמו הזכויות הטבעיות שמוענקות לכל אדם בנפרד.

דוגמאות לזכויות מיעוט (זכויות קבוצה) המוענקות במדינת ישראל

1. ימי חג מיוחדים – המדינה מכירה באופן רשמי בימי החג והמנוחה של המוסלמים, הנוצרים והדרוזים, והם רשאים לא לעבוד בימים אלה.
2. מוסדות דת נפרדים – המדינה מממנת בתי דין דתיים למוסלמים ולדרוזים, ובתי דין אלה אחראים על נישואין וגירושים של אותו מיעוט דתי.
3. שפה – השפה הערבית היא שפה רשמית בישראל, וכל המסמכים הרשמיים של המדינה צריכים להיכתב בעברית ובערבית.
4. מערכת חינוך נפרדת – המדינה מממנת מערכת חינוך ערבית נפרדת, בהם מודגשות השפה, המורשת והתרבות של בני האומה הערבי.
5. ייצוג פוליטי – שיטת הבחירות היחסית הנהוגה בישראל מבטיחה ייצוג פוליטי לקבוצות מיעוט כמו ערבים ויהודים חרדים.

חובות האדם

1. לא לפגוע בזכויות של אדם אחר,
2. לגלות סובלנות כלפי אחרים
3. לפעול כאשר רואים פגיעה בזכויות של אדם אחר.

חובות האזרח

לציית לחוקי המדינה

לשלם מיסים

להזהיר מפני תאונות דרכים ומפגעים למיניהם

להציג דרכון של המדינה ביציאה ובכניסה

בישראל: להתגייס לצבא

בישראל: חובת הימנעות מסיוע למדינות או ארגוני אויב

יש חובות אזרח שתקפות לכל מי שנמצא במדינה, לא רק אזרחים (למשל ציות לחוק) ויש חובות שתקפות רק לאזרחי המדינה (למשל גיוס לצבא).

שאלה ותשובה: "חוק שעות עבודה ומנוחה" קובע שאסור להעסיק עובדים יהודים בשבת, וגם אסור לבעל עסק יהודי לעבוד בעסק שלו בשבת. בעלי עסקים רבים טוענים כי הדבר פוגע בעסק שלהם בצורה קשה.

-- ציין והצג את הזכות של בעלי העסקים שנפגעת בגלל החוק. הסבר כיצד זכות זו באה לידי ביטוי בקטע.

כתבתי שתי אפשרויות לתשובה, במבחן יש לענות רק אפשרות אחת בלבד!

תשובה: אפשרות א' ציון: חופש מדת.

הצגה: הזכות של כל אדם שלא להאמין באף אמונה דתית, ולא לקיים מנהגים ומצוות הקשורים בדת מסוימת.

הסבר: בקטע כתוב שהחוק אוסר על יהודים לפתוח את העסק שלהם בשבת.

כלומר, מכריחים את בעלי העסקים לקיים מצווה דתית של שמירת שבת.

אפשרות ב' ציון: חופש העיסוק.

הצגה: הזכות של כל אדם לבחור לעסוק בכל מקצוע ובכל סוג של פרנסה, ולעסוק באותו מקצוע באופן

חופשי. הסבר: בקטע כתוב שיהודים בעלי עסק לא יוכלו לפתוח את העסק שלהם ביום שבת. כלומר, מונעים מהם

לנהל את העסק שלהם באופן חופשי, ולפתוח ביום שלדעתם הוא יום המסחר העמוס ביותר.

זכויות האדם והאזרח – תרשים מסכם

סוגים של חירות:

1. חופש הביטוי
2. חופש המידע וזכות הציבור לדעת
3. חופש המצפון
4. חופש המחשבה והדעה
5. חופש הדת
6. החופש מדת
7. חופש העיסוק
8. חופש ההתאגדות
9. חופש ההפגנה
10. חופש השביתה
11. חופש התנועה

זכויות האדם:

1. הזכות לחיים ולביטחון
2. הזכות לחירות
3. הזכות לקניין (קניין חומרי, קניין רוחני)
4. הזכות לשוויון (סוגי מדיניות: הבחנה, אפליה פסולה, העדפה מתקנת)

חובות האדם:

1. לא לפגוע בזכויות של אנשים אחרים.
2. לגלות סובלנות כלפי אנשים אחרים.
3. לפעול כאשר רואים פגיעה בזכויות של אדם אחר.

זכויות האזרח:

1. הזכות לבחור ולהיבחר
2. חופש ההפגנה והמחאה

חובות האזרח:

1. לציית לחוקי המדינה.
2. לשלם מיסים.
3. להשפיע על הדמוקרטיה והפוליטיקה במדינה, למשל על ידי הצבעה בבחירות.
4. להזהיר מפני תאונות דרכים, סכנות ומפגעים.
5. חובת נאמנות למדינה.
6. במדינות מסוימות – חובת גיוס לצבא.

זכויות אדם: כח החשק:

כבוד
חיים ובטחון
הליך הוגן
חירות
שוויון
קניין

זכויות מיעוטים

באות לידי ביטוי בתחומים הבאים: שפה, חינוך, תרבות וייצוג כקבוצה.

עקרון הגבלת השלטון:

עקרון זה הוא חשוב מאוד בדמוקרטיה, עקרון הגבלת השלטון נועד למנוע עריצות ושרירותיות של השלטון, כיוון שהשלטון שולט בתחומים רבים ובידו הכוח לשמור על הדמוקרטיה או להפר אותה. לכן, חשוב להגביל את כוחו של השלטון. כוחו של השלטון נגזר מתוך השליטה על התחומים הבאים:

שליטה על משאבים כלכליים – הממשלה שולטת על חלק גדול מהמשאבים הכלכליים בישראל כמו קרקע (חוק יסודי: מנהל מקרקעי ישראל), אוצרות טבע (כמו מפעלי ים המלח, המפעלים הכימיים בחיפה, מפעלי גרעין ועוד) וכו'. הממשלה היא זו הקובעת את המדיניות מתוך הוראות הכנסת, היא שולטת בחינוך, רווחה, דיור, עלייה ועוד. כתוצאה מכך כוחה משמעותי עד מאוד.

שליטה על משאבים אנושיים – הממשלה היא המעסיק הגדול ביותר במדינה. למעשה, 55% מהעובדים במדינה הם עובדי מדינה (מורים, עובדי רשויות מקומיות, אנשי צבא ובכלל – כל מי שמקבל שכר מהמדינה). כתוצאה מכך קיימת לממשלה עצמה רבה, כיוון שהיא אחראית על ההון האנושי.

שליטה על מקורות מידע – לממשלה מאגר המידע הגדול ביותר הכולל פרטים אישיים ואינטימיים על האזרחים, החל מפרטים בריאותיים וכלה בפרטים ביטחוניים ואישיים הידועים לכלל הציבור. שימוש ללא הגבלת הממשל עלול לפגוע בזכויות האדם והאזרח ולפגוע בזכויות הפרט והקבוצה.

שליטה על מנגנוני אכיפה – הממשלה מחזיקה בידה את מנגנוני האכיפה (משטרה, צבא, שירותי בריאות, הוראה וכו') הגדולים במדינה, ושימוש בהם ללא הגבלתה של הממשלה עלול להוביל לאיבוד הדמוקרטיה ולעריצות.

אמצעים להגבלת השלטון

1. הפרדת רשויות: נועדה למנוע ריכוז של כוח בידי שליט יחיד. יש שלוש רשויות: הרשות המחוקקת – מחוקקת חוקים, הרשות המבצעת: מבצעת החלטות וקובעת מדיניות, הרשות השופטת: שופטת את מי שעבר על החוקים. בישראל הרשות המחוקקת היא הכנסת, המבצעת – הממשלה והשופטת היא בתי המשפט. זאת כדי למנוע את ריכוז הכוח והעוצמה בידי רשות אחת, וכדי שהסמכות של כל רשות תהיה מוגבלת במידה מסוימת. לכל רשות יש סמכות מסוימת בתחומה, אך הסמכות לא מוחלטת, וכל רשות מפקחת ומאזנת את הרשויות האחרות.

הרשות המחוקקת: הרשות המחוקקת מחוקקת חוקים שלפיהם הרשות המבצעת צריכה לפעול. בנוסף, היא יכולה להפיל את הממשלה בהצבעת אי אמון (בשיטת ממשל פרלמנטרית).
הרשות השופטת: הרשות השופטת שופטת אנשים שלפי החשד עברו על החוק. היא גם מטפלת בפניות של תושבים נגד המדינה. היא יכולה לפסול חוקים של הרשות המחוקקת, או לדרוש לשנותם. בנוסף, היא יכולה לבטל החלטת ממשלה, או לדרוש לשנותה.
הרשות המבצעת: הרשות המבצעת היא מנהלת המדינה - הרשות המבצעת מטפלת בכל העניינים המעשיים הדרושים להפעלת המדינה. כמו כן, היא יכולה לחוקק חקיקת משנה, שזוהי תוספת לחוקים קיימים מבלי לשנות את החוק.

2. באמצעות מנגנוני פיקוח וביקורת: פורמליים ובלתי פורמליים

א. אמצעים פורמליים: מנגנוני פיקוח וביקורת פורמליים (מוסדיים) הם מוסדות פיקוח וביקורת שתפקידם וסמכויותיהם מעוגנים בחוק ספציפי וברור. הם מפקחים ומבקרים באופן רשמי, והם פועלים מטעם רשויות השלטון עצמן. מדובר בפרלמנט (הכנסת), מבקר המדינה, בתי המשפט וכדומה. הם מפקחים ומבקרים באמצעות קביעת חוקים, פרסום דו"חות ביקורת, מתן הנחיות וכדומה.

הפרלמנט

הפרלמנט בישראל נקרא "הכנסת", והוא מונה 120 חברים. הפרלמנט מפקח ומבקר באמצעות הפעולות הבאות: חוקים המגבילים את הרשות המבצעת והרשות השופטת, אישור התקציב השנתי לפיו פועלת הממשלה, אפשרות להפיל את הממשלה בהצבעת אי אמון, וועדות מיוחדות שיכולות לזמן כל אחד לשם בדיקת נושא מסוים, ופעילות אופוזיציונית קבועה כנגד הממשלה.

מערכת המשפט

בתי המשפט שומרים על זכויות האדם והאזרח מפני רשויות השלטון השונות. הם בודקים האם החוקים הנחקקים אינם לחוק או לעקרונות הדמוקרטיים. הם גם בודקים האם הרשות המבצעת פעלה שלא כנדרש. כל אדם במדינה יכול לעתור, לפנות לבית המשפט כנגד רשויות השלטון, אם לטענתו הן נהגו שלא כשורה.

בג"צ בית דין גבוה לצדק

בג"צ הוא בית דין גבוה לצדק, וזהו אחד משני התפקידים של בית המשפט העליון. כל אדם במדינה יכול לעתור לבג"צ (עתירה = פניה לבית המשפט), אם לדעתו נעשה עוול מסוים על ידי רשויות השלטון. האדם העותר לבג"צ נקרא "עותר", והגוף השלטוני נגדו מוגשת העתירה נקרא "משיב". בג"צ יכול לדחות את העתירה על הסף, אבל אם אינו דוחה אותה, הוא נותן למשיב זמן מוגדר כדי לענות על העתירה. בסופו של דבר בג"צ מוציא צו המורה לגוף השלטוני כיצד לפעול. זהו כלי מרכזי לביקורת, פיקוח והגבלת השלטון, כי השלטון מחויב לבצע את מה שבג"צ הטיל עליו.

מבקר המדינה

מבקר המדינה רשאי לבדוק כל מוסד ציבורי שמקבל כסף מתקציב המדינה. הוא בודק עניינים כספיים, שמירה על החוק, מינוי עובדים, איכות השירות שניתן לציבור ועוד. הדו"ח שלו מתפרסם בפומבי כל פרק זמן מסוים. מוסד מבקר המדינה הוא בלתי תלוי ברשות המבצעת, כיוון שהמבקר נבחר על ידי הכנסת. למבקר או לדו"ח שלו אין סמכויות אכיפה, אך עצם הפרסום מרתיע את השלטון, ולפעמים מביא לפתיחת חקירה משטרתית. זהו מוסד שלטוני, ולכן מהווה מנגנון פיקוח וביקורת פורמלי.

נציב תלונות הציבור

נציבות תלונות הציבור היא יחידת מִשְׁנֵה בתוך מוסד מבקר המדינה, והעומד בראשה הוא מבקר המדינה עצמו. הנציבות מטפלת בכל תלונה שמגיש אזרח כנגד מוסד שלטוני כלשהו, על עוול שנגרם לו באופן ישיר, לפחות לטענתו. הנציבות בוחנת את התלונה, שולחת הוראות לגוף השלטוני אם צריך, ושולחת תשובה למתלונן שמפרטת את הטיפול.

ב.אמצעי פיקוח בלתי פורמאליים:

מנגנוני פיקוח וביקורת בלתי פורמאליים (חוץ-מוסדיים) הם אנשים, קבוצות וארגונים שמפקחים ומבקרים את רשויות השלטון בצורה חופשית שלא מוסדרת לפי חוק ברור. הם לא פועלים מטעם רשויות השלטון. הם עושים זאת בצורה לא רשמית. מדובר בכלי התקשורת, דעת הקהל, אמנות וארגונים אזרחיים. הם פועלים באמצעות הפעלת לחץ, יצירת דיון ציבורי, חשיפת מידע וכדומה. ביקורת של אזרחים, קבוצות או גופים לא שלטוניים.

התקשורת: אמצעי התקשורת מספקים לציבור מידע על פעולות השלטון, חושפים שחיתויות וכישלונות, מפרשים את מעשי השלטון ומסבירים אותם לאזרחים, וכך עוזרים לציבור לגבש דעה על פעולות השלטון. החשיפה מחייבת את השלטון להקפיד על מעשיו, כיוון שהציבור מקבל מידע על מעשים אלה. התקשורת מפרסמת את מה שנראה לה, ולכן זוהי צורת פיקוח וביקורת חופשית.

רשתות חברתיות: כלי חדש יחסית שבו לכל אזרח יש אפשרות שווה להביע את דעתו ולהעביר ביקורת על מוסדות השלטון. חופש הפעולה הבלתי נגמר של הרשתות החברתיות, ביחד עם המהירות, הזמינות והתפוצה הרחבה, הופכות את הכלי הזה לנפוץ מאד מבחינת פיקוח וביקורת.

דעת קהל: הנבחרים מעוניינים להמשיך לשלוט, ולכן הם מעוניינים לרצות את ציבור הבוחרים. הציבור יכול להביע את דעתו על מעשי הנבחרים ולהפעיל עליהם לחץ לשנות את דעתם באמצעים כמו הפגנות, שביתות, מכתבים, עצומות, אספות והופעה בכלי התקשורת. כיום בעידן הטכנולוגי המתקדם, יש לציבור אפשרויות רבות לפעול.

אמנות: אמנות מחאה מסייעת לפעמים לאזרחים המעוניינים להעביר מסר ביקורתי על הממשל להפיץ את דעתם בצורה נרחבת, על ידי מוזיקה, קריקטורות, סרטים, אמנות פלסטית ועוד.

ארגונים אזרחיים: ארגונים אזרחיים הם מוסדות, עמותות וכדומה, שאינם פועלים מטעם רשויות השלטון, ואינם פועלים למטרת רווח כספי. ארגונים אלה מנסים לעזור לאזרחים בתחומים רבים, ובמסגרת פעולותיהם הם מפקחים ומבקרים את עבודת רשויות השלטון השונות, מתוך מטרה להגן על האזרח, ומתוך מטרה לשמור על שלטון איכותי.

שאלות 1. הצג את עקרון הגבלת השלטון. הסבר כיצד מוסד מבקר המדינה מממש עקרון זה.
תשובה: עקרון הגבלת השלטון פירושו שלרשויות השלטון השונות יש כוח עצום, כמו למשל שליטה על אמצעי הפעלת הכוח במדינה ושליטה על תקציב המדינה. צריך להגביל את הכוח הזה במידה מסוימת, כדי שהשלטון לא יעשה בו שימוש לרעה. האמצעים המרכזיים להגבלת כוחו של השלטון הם הפרדת רשויות, מנגנוני פיקוח וביקורת, חוקה ובחירות. מוסד מבקר המדינה מממש את עקרון הגבלת השלטון בכך שהוא מפקח ומבקר את רשויות השלטון השונות. הוא מפרסם את הביקורת בציבור, הציבור עלול לפתח חוות דעת שלילית על השלטון, ואז לרצות להחליף את השלטון. מהלך כזה מאלץ את רשויות השלטון לתקן את הליקויים, ולמעשה מגביל את כוחן.

2. הצג שתי דרכים באמצעותן יכול הפרלמנט להגביל את הממשלה
תשובה לשאלה: דרך אחת באמצעותה יכול הפרלמנט להגביל את הממשלה היא חקיקת חוקים. החוקים מחייבים את כולם, כולל את הממשלה, ולמעשה מגבילים את פעולתה. דרך שנייה היא באמצעות אישור התקציב. הפרלמנט מאשר את תקציב המדינה כל שנה. הממשלה מחויבת לפעול בהתאם לתקציב המדינה, ואסור לה לחרוג ממנו.

3. לידיעת הציבור הובא דוח שפרסם מבקר המדינה בנוגע לאסון השרפה בכרמל בשנת 2010, שבו נהרגו אנשים רבים ונשרפו שטחי יער גדולים. המבקר מבהיר בדוח את עמדתו בנוגע לסוגי האחריות לאסון, ומדגיש את הסכנה שבהטלת האחריות לתוצאות האסון על דרגי הביצוע הנמוכים. לדבריו, ההיערכות למניעת שרפות היא בסמכותה של הממשלה, ולכן היא נושאת באחריות הכוללת למחדלים ולכישלונות שהובילו לאסון ולתוצאותיו. דוח המבקר דן גם בליקויים שהיו בהיערכות למניעת שרפות בזמן של ממשלות קודמות, אך קובע שבסופו של דבר האחריות לתוצאות חלה על הממשלה שכיהנה בזמן השרפה. ציין והצג את סוג מנגנון הפיקוח והביקורת שבא לידי ביטוי בדוח.

תשובה: מנגנון פיקוח פורמלי. מנגנון פיקוח פורמלי הוא מוסד ממלכתי הפועל מטעם המדינה ופועל במסגרת החוק. מטרתם של מנגנוני פיקוח וביקורת הוא לפקח על מוסדות השלטון השונים ולבדוק שאלה פועלים במסגרת תפקידם המוגדר בחוק, פועלים במסגרת החוק וכן שפעילותם בתחומים השונים יעילה ונעשית למען האזרחים. מנגנונים אלה כוללים, בין השאר את הפרלמנט, מבקר המדינה ומערכת המשפט. בקטע, פרסם מבקר המדינה את מסקנותיו באשר לשריפה בכרמל. המבקר הטיל את האחריות על האסון שארע בכרמל על ממשלת ישראל בעת השריפה ועל ממשלות ישראל שכיהנו לפניה. משרד המבקר הוא מוסד ממלכתי במדינה המפקח על רשויות השלטון, ולכן במקרה זה מדובר במנגנון פיקוח וביקורת פורמלי.

עקרון שלטון החוק

עקרון שלטון החוק פירושו צריכים להיות כללים וחוקים ברורים שמחייבים את כל התושבים, כל האזרחים ורשויות השלטון במדינה כפופים לחוק בצורה שווה כך שהחוק חל על כולם. החוק נחקק בדרך דמוקרטית על ידי הרשות המחוקקת שנבחרה בבחירות דמוקרטיות. כולם שווים בפני החוק, כלומר כולם כפופים לאותם החוקים, והחוקים מתייחסים באופן שווה לכל האזרחים, כולל ראשי השלטון. שלטון החוק שומר על עקרון השיוויון, כי כולם כפופים לחוק במידה שווה ותוכנם של החוקים שומר על הערכיים הדמוקרטיים במדינה חירות ושיוויון. חשיבותו: נועד ליצור סדר חברתי תקין, למנוע אנארכיה, כך שהשלטון יוכל לנהל את המדינה, תוך שמירה על זכויות האדם, כשכולם כפופים לחוק.

טיפ: כאשר שאלת בגרות עוסקת בנושאים שקשורים לתקנות, חוקים, הנחיות, הוראות, נהלים, צווים וכו' - מדובר בעקרון שלטון החוק.

סוגי הפרות חוק ועבריינות

כאשר האזרחים במדינה עוברים על החוק יש לעניש אותם וזו עבריינות. **עבריינות היא פעולה שנעשית בניגוד לחוק, והשלטון רואה בה מזיקה או מסוכנת לחברה, ולכן יש להעניש עליה. כל עברה על החוק נחשבת לעבירה פלילית. יש להבדיל בין סוגי העבריינות:**

1. עבריינות פלילית רגילה: הפרת החוק נעשית ע"י אדם ללא תפקיד ציבורי, ממניעים של תועלת אישית ולא ממניעים מוסריים. למשל: גניבה, אונס, רצח, שוחד, תקיפה, רמאות.

2. עבריינות שלטונית: נבחר ציבור או אנשים הממלאים תפקידים ציבוריים שונים שיש להם השפעה, סמכות ושליטה על משאבים, כמו מנהל בית-חולים או מנהל בה"ס. כאשר הם מפרים את החוק בזמן כהונתם תוך כדי ניצול מעמדם וסמכותם. עבריינות מסוג זה נחלקת **לעבריינות שלטונית אישית** = כאשר נבחר ציבור מפר את החוק ממניעים של תועלת אישית.

עבריינות שלטונית ציבורית = כאשר נבחר ציבור עובר על החוק במטרה לדאוג טובתו של ציבור מסוים. למשל: שר הלוקח כספים מתקציב משרדו, שנועדו למטרות מסוימות, ומעביר אותם למוסדות של מפלגתו, כלומר העבריינות נעשית עבור ציבור מסוים ולכן היא **שלטונית ציבורית**.

שאלת המחויבות לציית לחוק

סרבנות היא סירוב לציית לחוק, מסיבות מצפוניות ואידיאולוגיות בגלל קונפליקט פנימי של מבצע העבירה עם המוסר הפנימי שלו, על רקע מצפוני, אידיאולוגי או אמונה דתית. מבצע העבירה מעדיף לשמור על מצפון או אמונתו, ובוחר שלא לציית לחוק. מבצע העבירה מוכן לשאת בעונש, והוא אינו מסתיר את ביצוע העבירה. לדוגמא: פעילי שלום שאינם מוכנים לשרת בצה"ל כי אינם רוצים להרוג אף אדם.

סרבנות מטעמי מצפון מאיימת על קיום המשטר הדמוקרטי, והגבולות של סרבנות זו שנויים במחלוקת.

פקודה בלתי חוקית - הגדרה

פקודה של מפקד בצבא או במשטרה, אשר מנוגדת לחוק. חובה לציית לפקודה זו, ולאחר מעשה להתלונן. המפקד שהורה על ביצוע הפקודה יעמוד לדין. לדוגמא, פקודה לבצע חיפוש בבית מסוים ללא צו חיפוש.

פקודה בלתי חוקית בעליל:

הוראה שניתנה ע"י אחת מרשויות המדינה כמו צה"ל שמקבל שוטר או חייל. מדובר בפקודה המסכנת חיי אדם ללא צורך, כגון רצח חף מפשע. אסור לציית לה וחובה לסרב פקודה במקרה כזה. במקרה של ביצוע פקודה כזו, גם נותן הפקודה וגם מי שביצע אותה יועמדו לדין. הפקודה מנוגדת מאד לעקרונות הדמוקרטיה. כל אדם הגיוני ושפוי יבין שאין לציית לה. לדוגמא: פקודה שנתנה לחייל בצבא לרצוח אזרח תמים ואסור לציית לה.

דוגמה למקרה של פקודה בלתי חוקית בעליל – הטבח בכפר קאסם

שאלות ותשובות בנושא שלטון החוק

1. שר בממשלה נידון לחמש שנים וחמישה חודשים מאסר בפועל, לאחר שהורשע בגניבת 4 מיליון ₪ מ"הסתדרות העובדים הלאומית" שבה כיהן כיושב ראש בזמן ביצוע העבירות. את הכסף הוא הוציא במרמה בכל מיני דרכים. בין היתר, הוא קיבל מעטפות עם כסף מזומן שנשלחו לביתו על ידי שליח מיוחד, לאחר שהוא עצמו העביר הוראות לגזבר. ציין והצג את סוג העבריינות שביצע השר. הסבר כיצד סוג עבריינות זה בא לידי ביטוי בקטע.

ציין: עבריינות שלטונית אישית. הצג: עבירה על החוק שנעשית בידי אדם הנושא בתפקיד ציבורי, והוא מנצל את מעמדו וסמכותו בעת ביצוע העבירה. העבירה נעשית לטובת קבוצה מסוימת בציבור, או מתוך מניעים של תועלת אישית.

הסבר: בקטע כתוב שהשר נתן הוראות לגזבר הסתדרות העובדים הלאומית להעביר אליו כסף מזומן, בזמן שהוא עצמו היה יושב ראש ההסתדרות. כלומר, השר ניצל את תפקידו וסמכויותיו כיושב ראש ההסתדרות העובדים הלאומית ונתן הוראות להעביר אליו כסף בצורה לא חוקית.

2. משרד החינוך החליט על הפסקת התקצוב של "סייעת אישית" לתלמידים נזקקים בחינוך המיוחד וקבע כי מעתה יתקצב המשרד רק סייעות שיסייעו לכל הכיתה. בתגובה, קבוצת הורים לתלמידים בחינוך המיוחד החליטו להשאיר את ילדיהם בבית כחלק ממאבקם לשינוי ההחלטה של משרד החינוך. טענתם הייתה שסיוע אישי לילדיהם אינו בגדר מותרות, אלא צורך הכרחי הנובע מן המגבלות הפיזיות והלימודיות הייחודיות של ילדיהם. כנגד החלטת ההורים שלא לשלוח את ילדיהם לבית הספר, החליט משרד החינוך להעמיד הורים לדין בשל הפרת דין המטיל חובה על הורים לשלוח את ילדיהם ללמוד במוסד חינוכי.

(א) ציין והצג את סוג המדיניות (הבחנה, אפליה פסולה, העדפה מתקנת) שעליו מתבססים ההורים בדרישתם למימון סייעת צמודה לילדיהם. הסבר כיצד סוג מדיניות זה בא לידי ביטוי בקטע.

(ב) ציין והצג את העיקרון הדמוקרטי שעליו מתבסס משרד החינוך בהחלטתו להעמיד לדין את ההורים. הסבר כיצד עקרון זה בא לידי ביטוי בקטע.

תשובה: א. ציין: הבחנה. הצג: מתן יחס שונה לאנשים שיש להם צורך ייחודי או קושי מסוים. הענקת היחס השונה חייבת להיות בגלל סיבה מוצדקת ורלוונטית. חוקים שונים מבוססים על הבחנה.

הסבר: בקטע כתוב שההורים טוענים כי הסייעת האישית נדרשת בגלל "צורך הכרחי הנובע מן המגבלות הפיזיות והלימודיות הייחודיות של ילדיהם". כלומר, היחס השונה שניתן באמצעות סייעת אישית, צריך להיות מוענק בגלל קושי מסוים וברור של אותם תלמידים.

ב. ציין: עקרון שלטון החוק.

הצג: עקרון שלטון החוק פירושו שצריכים להיות כללים וחוקים ברורים שמחייבים את כל התושבים. כל האזרחים וגם השלטון כפופים לחוק ושווים בפני החוק. החוקים צריכים להתקבל בדרך מסודרת ודמוקרטית באמצעות מוסד של נבחרים הציבור. החוקים צריכים להיות הגונים וראויים, ולהסתמך על עקרונות דמוקרטיים. הסבר: בקטע כתוב שקיים דין (חוק) "המטיל חובה על הורים לשלוח את ילדיהם ללמוד במוסד חינוכי". כלומר, משרד החינוך העמיד את ההורים לדין בגלל הפרת חוק, משום שכל האזרחים כפופים לחוק, גם אם הם מרגישים צודקים מאד.

3. ידוענים בקשו לתעד אירוע פרטי מן האוויר באמצעות רחפן נושא מצלמה. כדי לאפשר זאת הורתה רשות התעופה האזרחית לסגור את המרחב האווירי באזור שהתקיים בו האירוע ואסרה לטוס בו בזמן האירוע. לטענת הרשות, ההחלטה התקבלה על פי כללי התעופה האזרחית ועל פי הנהלים המחייבים אותה בנוגע לשימוש ברחפנים. בעקבות ביקורת חריפה של אזרחים ואמצעי התקשורת, הורה שר התחבורה לרשות התעופה שלא לאשר את השימוש ברחפן באירוע, וביטל את ההוראה לסגור את המרחב האווירי במהלך האירוע. לדברי השר, אין לנהוג באירוע של ידוענים באופן שונה מהנהוג באירועים של אנשים אחרים. ציין והצג את העיקרון שלפיו החליטה רשות התעופה האזרחית לסגור את המרחב האווירי. הסבר כיצד עיקרון זה בא לידי ביטוי בקטע. העיקרון הדמוקרטי לפיו החליטה רשות התעופה האזרחית לסגור את המרחב האווירי.

תשובה: עיקרון שלטון החוק.

עיקרון זה קובע כי כל האזרחים ורשויות השלטון כפופים לחוק שנחקק בצורה דמוקרטית. החוק במדינה נקבע על ידי פרלמנט מחוקק וקובע את גבולות המותר והאסור במדינה. החוקים במדינה דמוקרטית חייבים להתפרסם ולהיכתב בצורה ברורה. כמו כן, תוכן החוק לא יכול לפגוע בזכויות אדם ואזרח וליצור איזון בין צרכי הכלל לבין צרכי הפרט.

בקטע, רשות התעופה האזרחית בקשה לסגור את המרחב האווירי באזור בו התקיים אירוע פרטי של ידוענים. הרשות פעלה בהתאם לחוק במדינה המאפשר לה לסגור את המרחב האווירי.

כלומר, הרשות פעלה במסגרת עיקרון השלטון החוק הקובע את כללי המותר והאסור במדינה.

עקרונות הבחירות

כ כלליות

ח חשאיות

מ מחזוריות

ש שוויוניות

ה תמודדות חופשית

זכויות טבעיות

ש שוויון

ח חירות

ק קניין

פ פרטיות

ה הליך הוגן

ש שם טוב

ח חיים ובטחון

עקרונות הדמוקרטיה

ש שלטון העם

ה הכרעת הרוב

ש שלטון החוק

ה הגבלת השלטון

ז זכויות אדם ואזרח

ה הסכמיות

פ פלורליזם

ס סובלנות

ה פרדת רשויות

גישות כלכליות חברתיות

המדינה הדמוקרטית פועלת למען מימושם של ערך החירות והשוויון שהם הבסיס לדמוקרטיה. בשל המתח בין ערכי החירות והשוויון בתחום החברתי-כלכלי, התהוו השקפות עולם שונות בדבר תפקיד המדינה בתחום החברתי-כלכלי.

הגישה הליברלית

גישה זו מדגישה את הצלחת הפרט, ומציבה את החופש הכלכלי של הפרט כערך מרכזי. דוגלת במעורבות קטנה ככל האפשר של המדינה בתחום הכלכלי, ובעידוד יוזמה פרטית ותחרות חופשית. רק תחרות חופשית יכולה לנצל את הפוטנציאל הטמון בכל פרט.

לדוגמה, המדינה צריכה לצמצם את המיסוי למינימום ההכרחי. לדוגמה, תומכי הגישה הליברלית מתנגדים להעלאת גובה קצבאות הזקנה.

הגישה הסוציאל-דמוקרטית

גישה זו מדגישה את הצלחת כל הקהילה בתחום הכלכלי, ואת השוויון החברתי-כלכלי כערך מרכזי. דוגלת במעורבות גדולה ככל האפשר של המדינה בתחום הכלכלי, למען צמצום הפערים הכלכליים-חברתיים ועזרה לחלשים. לדוגמה, המדינה צריכה להגדיל באופן משמעותי את המיסוי על העשירונים העליונים.

הגישה הסוציאל-דמוקרטית	הגישה הליברלית
דגש על ההצלחה של כל הקהילה	דגש על הצלחת הפרט
השוויון הכלכלי – ערך מרכזי	החירות הכלכלית – ערך מרכזי
מעורבות גדולה ככל האפשר של המדינה בתחום הכלכלי	מעורבות קטנה ככל האפשר של המדינה בתחום הכלכלי
המטרה: צמצום הפערים החברתיים-כלכליים	המטרה: עידוד יוזמה פרטית ותחרות חופשית.

שאלה ותשובה לדוגמה – גישות כלכליות חברתיות

שאלה: הממשלה קיבלה השבוע שורה של החלטות בעניינים כלכליים ובענייני רווחה, ביניהן החלטה לעודד אזרחים המקבלים קצבת הבטחת הכנסה להשתלב בעבודה, לקיים קורסים להסבה מקצועית וקורסי הכשרה למובטלים, לשפר את שכר המינימום ועוד. על מדיניות זו נמתחה ביקורת מצד כמה אנשי ציבור.

צינו והציגו את הגישה הדמוקרטית המתבטאת במדיניותה של הממשלה, הסבירו על סמך האירוע.

תשובה: ציין: הגישה הדמוקרטית המתבטאת במדיניותה של הממשלה, היא גישה סוציאל דמוקרטית הצג: על פי גישה זו לחברה יש אחריות על כל הפרטים המשתייכים אליה. לשוויון בין הפרטים בתחום הכלכלי חברתי נודעת חשיבות רבה. לכן יש שאיפה להשפיע לא רק על התחום הפוליטי, אלא גם על התחום הכלכלי חברתי. חשוב שיהיו חירות ושוויון בכל התחומים. השוויון על פי גישה זו לא מתבטא רק ביחש שווה לכל האזרחים, אלא במאמץ ממשי לצמצם פערים חברתיים וכלכליים. נחיתות כלכלית וחברתית גורמת לאזרחים לחוש אדישות פוליטית וחוסר אמונה לגבי יכולתם להשפיע על החיים הפוליטיים. בחברה כזו אוכלוסיות חלשות יהיו נתונות ללחץ ויהפכו לנתינים צייתנים, חסרי מחשבה עצמאית, והדמוקרטיה תתרוקן ממשמעות. הסוציאל דמוקרטים מודעים לעובדה שאי אפשר להשיג את השוויון הכלכלי חברתי בלי לפגוע בחירות במידה מסוימת, אך הם מוכנים לעשות זאת על מנת לצמצם את הפערים במדינה. הסוציאל דמוקרטים לא מסתפקים במימוש השוויון בצורה רשמית, אלא מעוניינים להשקיע כספים באוכלוסיות חלשות ולקדם אותן, במחיר של גביית מיסים רבים יותר ופגיעה בזכות הקניין של האזרחים.

ציטוט מהשאלה והסבר: "החלטה לעודד אזרחים המקבלים קצבת הבטחת הכנסה להשתלב בעבודה, לקיים קורסים להסבה מקצועית וקורסי הכשרה למובטלים, לשפר את

שכר המינימום" אלו החלטות בהן המדינה לוקחת אחריות על הפרטים המשתייכים אליה בתחום הכלכלי, ודואגת לשוויון הזדמנויות ביניהם. אחריות זו מעידה על בחירה בגישה הסוציאל דמוקרטית.

דוגמה לשאלה ותשובה נוספת

ממשלת ישראל חתמה על הסכם תעופה בין-לאומי חדש, שנועד לצמצם את מעורבות הממשלה בתחום התעופה, ולאפשר לחברות תעופה זרות להתמודד מול חברות התעופה הישראליות על מחירי הטיסות ועל יעדיהן. בעקבות הסכם זה תיתכן הוזלת מחירים של כרטיסי הטיסה, והגדלת מספר התיירים המגיעים לישראל ..

א. ציין והצג את הגישה החברתית-כלכלית שבאה לידי ביטוי בהסכם שחתמה הממשלה. הסבר כיצד גישה זו באה לידי ביטוי בקטע

תשובה: ציין: הגישה הליברלית

הצג: תפיסה המעמידה את הפרט במרכז ומתמקדת במתן חרות לאזרחים. התערבות המדינה בחיי האזרחים היא מינימלית, ועקרון השוויון מתקיים בתחום הפוליטי-משפטי ובתחום זכויות האזרח בלבד. כלומר השוויון נותן את האפשרות לכל האזרחים לשפר את חייהם באמצעות מימוש עצמי ולא על ידי התערבותה של המדינה. גישה זו מדגישה את נושא זכויות הפרט הזכות לכבוד ולפרטיות, הזכות להליך משפטי הוגן, זכות הקניין ועוד (ואת חירויות הפרט) חופש ביטוי, חופש התאגדות וכד'. על פי התפיסה הדמוקרטית-ליברלית תפקידה של המדינה הוא לשרת את האזרח ולהגן על חירותו, והשלטון עצמו מוגבל באמצעים שונים דוגמת חוקה, בכדי שלא יתפתה לפגוע בזכויותיהם וחירותם של הפרטים. צטט והסבר: באירוע שלפנינו ממשלת ישראל מצמצמת את מעורבותה בתחומי הכלכלה והחברה על מנת לאפשר תחרות חופשית בתחומי הכלכלה: "...ממשלת ישראל חתמה על הסכם תעופה בין לאומי חדש, שנועד לצמצם את מעורבות הממשלה בתחום התעופה, ולאפשר לחברות זרות להתמודד מול חברות התעופה הישראליות" ...צמצום מעורבות בתחומי הכלכלה והגברת התחרות הם מיוסודותיה של הגישה הליברלית.

ב. ציין: הזכות לחיים ולביטחון הצג: הזכות של אדם לחיים ולהגנה מפני כל פגיעה פיזית או איום בפגיעה פיזית. חובתה של המדינה להגן על חייהם וביטחונם של כל בני האדם החיים בה. הסבר: נציגי חברות התעופה באירוע שלפנינו חששו שהורדת מחירי הכרטיסים תפגע ביכולתן להעניק שירותי ביטחון ואבטחה לנוסעיהן. "...לטענתם חלק ניכר מן המחיר של כרטיסי הטיסה נובע מן העלות של שירותי האבטחה והשמירה שהן מעניקות לנוסעים,....לפי ההסכם הן יאלצו לצמצם מתן שירותים אלה, ובכך לפגוע בנוסעים". ...פגיעה בשירותי האבטחה ובשמירה בשדות התעופה תקשה על החברות לספק ביטחון ובכך תפגע הזכות לחיים ולביטחון.

שאלת עמדה : בישראל יש ויכוח בעניין גובה התקציב המיועד לקצבאות ילדים.

יש התומכים בהגדלת תקציב זה, ואחרים טוענים שיש לצמצם אותו.

הבע את עמדתך בעניין זה. הצג שני נימוקים המתבססים על מושגים מתחום האזרחות – נימוק אחד לעמדתך ונימוק אחד (אחר) לעמדה המנוגדת לשלך.

בכתיבתך הקפד על הרכיבים האלה:

(א) טענה – הצג את עמדתך באופן ברור.

(ב) הנמקת עמדתך – הצג נימוק לעמדתך המבוסס על מושגים וידע מלימודי האזרחות.

(ג) הנמקת העמדה המנוגדת – הצג נימוק לעמדה המנוגדת לעמדתך, המבוסס על מושגים וידע מלימודי האזרחות.

תשובה: **טענה** – אני תומך בהקטנת התקציב המיועד לקצבאות ילדים.

(ב) נימוק לעמדותי – נימוק אחד בעד הקטנת תקציב קצבאות הילדים מתבסס על **הגישה הליברלית** בתחום החברתי-כלכלי. גישה זו תומכת בהקטנת המעורבות של המדינה בתחום החברתי-כלכלי למען עידוד התחרות החופשית והיזמה הפרטית.

בהתאם לגישה הליברלית, רק צמצום של גובה הקצבאות יגרום לאנשים להתאמץ יותר, ובכך לממש את הפוטנציאל הקיים בהם. צמצום גובה הקצבה מבטא מעורבות נמוכה יותר של המדינה בתחום החברתי-כלכלי.

(ג) נימוק לעמדה המנוגדת – נימוק אחד בעד הגדלת גובה קצבאות הילדים מתבסס על **הגישה הסוציאל-דמוקרטית** בתחום החברתי-כלכלי. גישה זו תומכת בהגדלת המעורבות של המדינה בתחום החברתי-כלכלי למען צמצום הפערים בחברה.

לפי גישה זו, הגדלת גובה הקצבאות יבטיח את קיום **הזכויות החברתיות** של אזרחיה. משפחות ברוכות ילדים נתקלות בקשיים לספק **רמת חיים** נאותה לילדיהם, כמו גם **חינוך** ראוי ו**טיפול רפואי** טוב. הגדלת גובה הקצבה תעזור למשפחות אלה לספק לילדיהם את הצרכים שלהם בצורה טובה יותר.

זכות הדמוקרטיה להגן על עצמה

במדינות דמוקרטיות קיימות לפעמיים קבוצות שאינם מקבלות את ערכי הדמוקרטיה ויש חשש שהן יתחזקו ובסופו של דבר יקמו במדינה משטר לא דמוקרטי כפי שקרה בגרמניה הנאצית. ולכן המדינה יכולה להתגונן.

דמוקרטיה מתגוננת

הגנה על המשטר הדמוקרטי, עקרונותיו והאופי של המדינה מפני אדם או קבוצה הפועלים באופן ציבורי כדי לפגוע במשטר הדמוקרטי או באופי המדינה. במקרים שבהם האיום הוא ממשי המדינה מתגוננת על ידי שלילת הזכות להיבחר והגבלת חופש הביטוי.

דמוקרטיה מתגוננת בישראל

מדינת ישראל משתמשת בעיקרון הדמוקרטיה המתגוננת.

לפי חוק יסוד הכנסת וחוק המפלגות, מפלגה לא יכולה להשתתף בבחירות לכנסת אם מטרותיה הן:

1. שלילת קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית
2. הסתה לגזענות
3. תמיכה במאבק חמוש של מדינת אויב או ארגון טרור נגד מדינת ישראל.

דמוקרטיה במצבי חירום

הצורך לשמור על ביטחון המדינה מתנגש לפעמים עם עקרונות הדמוקרטיה. במצב חירום התנגשות זו הופכת לחמורה ונפוצה יותר.

חקיקת חירום: הממשלה יכולה לחוקק תקנות לשעת חירום למרות שהיא לא הרשות המחוקקת למען שמירה על המדינה, ביטחון הציבור ומתן אספקה ושירותים הכרחיים. לתקנות אלה יש עליונות על החוקים הרגילים. מותר לחוקק אותן רק כאשר מוכרז מצב חירום בישראל. כשהמדינה קמה הוכרז בה על מצב חירום ומאז הכנסת מאשרת מחדש מצב זה פעם בשנה.

מעצר מנהלי: באמצעותו ניתן לעצור אדם באופן מיידי גם אם הוא לא עשה עבירה, אלא רק חושדים שהוא עומד לבצע עבירה. מטרת המעצר המנהלי להגן על ביטחון המדינה נקרא גם מעצר מניעתי, יש עליו הרבה ביקורת כי הוא פוגע בהרבה זכויות, ולכן יש עליו הגבלות בחוק.

1. הצג את המושג "זכויות פוליטיות" הסבר כיצד "הדמוקרטיה המתגוננת" עלולה לפגוע במימוש הזכויות הפוליטיות.

תשובה: זכויות פוליטיות פירושן זכויות טבעיות וזכויות אזרח שמאפשרות לכל אדם להשפיע על כל מה שפוליטי, ולבוא לידי ביטוי במערכת הפוליטית והציבורית במדינה. הכוונה לזכויות טבעיות כמו חופש הביטוי, חופש ההתאגדות, חופש ההפגנה, חופש המחאה וכדומה, וזכויות אזרח כמו הזכות לבחור ולהיבחר וחופש ההתאגדות בהקשר של מפלגה המתמודדת בבחירות. הדמוקרטיה מתגוננת לעתים מפני אלה שמסכנים את עצם קיום המשטר הדמוקרטי, ולכן במקרים כאלה הדמוקרטיה מגבילה זכויות כמו חופש הביטוי, חופש ההתאגדות וחופש ההפגנה, ובכך זכויות אלה אינן מתממשות בזמן ההתגוננות.

2. הצג שתי הגבלות על התמודדות בבחירות הכלליות, המופיעות ב"חוק יסוד: הכנסת" וב"חוק המפלגות", ומבטאות את רעיון "הדמוקרטיה המתגוננת". תשובה: הגבלה אחת המופיעה ב"חוק יסוד: הכנסת" וב"חוק המפלגות", ומבטאת את רעיון "הדמוקרטיה המתגוננת" היא האיסור על מועמד או רשימת מועמדים להתמודד בבחירות הכלליות לכנסת, אם הם מסיתים לגזענות נגד קבוצה מסוימת באוכלוסייה. הגבלה שנייה היא האיסור לשלול את קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, כלומר אסור להביע או לקדם רעיונות שהם מנוגדים לעקרונות הדמוקרטיה, או מנוגדים לאופי היהודי של המדינה.

3. הצג את המושג "מעצר מנהלי". הסבר כיצד מעצר מנהלי עלול לפגוע בעיקרון זכויות האדם והאזרח. תשובה: מעצר מנהלי פירושו כליאת אדם על-ידי המדינה, ללא משפט, ובלי שהאדם ביצע עבירה על החוק. המעצר מבוצע מתוך חשש שאותו אדם יבצע עבירה בעתיד הקרוב, או יסכן את ביטחון המדינה והציבור. העצור מובא מדי כמה זמן לדיון אצל שופט, כדי שהמדינה תסביר מדוע היא מעוניינת להמשיך במעצר, אך זהו לא משפט.

שר הביטחון יכול לעצור אדם באופן מנהלי, בלי שהאדם ביצע עבירה. העציר חייב להיות מובא בפני שופט תוך 48 שעות, והמדינה צריכה להסביר את המעצר. לאחר מכן העציר מובא אחת ל-3 חודשים בפני נשיא בית המשפט המחוזי.

מעצר מנהלי עלול לפגוע בעיקרון זכויות האדם והאזרח, משום שעקרון זה כולל בין היתר את הזכות להליך הוגן. הזכות להליך הוגן כוללת מסירת החשדות לחשוד, כדי שידע במה הוא חשוד, ויוכל להתגונן. במקרה של מעצר מנהלי אין חשדות, משום שהעציר לא ביצע עבירה, וכך למעשה הוא לא יכול להתגונן. הדבר מהווה פגיעה כוללת בזכות טבעית שלו, ולפיכך נפגע עקרון זכויות האדם והאזרח.

היסודות החוקתיים של מדינת ישראל

יסודות חוקתיים : לכל מדינה יש מערכת של חוקים וכללים המבטאים את העקרונות, הערכים והנורמות שהחברה מעוניינת לחיות על פיהם.

מערכת זו מנחה את הכנסת שמחוקקת חוקים, את הממשלה שקובעת ומבצעת מדיניות, ואת הרשות השופטת בפסיקוניה. למערכת זו של עקרונות, ערכים, כללים ונורמות קוראים יסודות חוקתיים. ברוב המדינות היסודות החוקתיים מופיעים בחוקה. במדינת ישראל אין חוקה, ובמקום זאת יש ארבעה יסודות חוקתיים:

1. הכרזת העצמאות – מגילת העצמאות קבעה את עקרונות היסוד של המדינה.
2. חוקי היסוד – כל אחד מהם מהווה חלק או פרק ממה שצריך להפוך בעתיד לחוקה.
3. חוק השבות – מהווה יסוד לכך שהמדינה תכלול תמיד רוב יהודי.
4. חוק האזרחות – מהווה יסוד לכך שהמדינה תכלול תמיד רוב יהודי.

היכוח על חקיקת חוקה בישראל

חוקי יסוד

בהכרזת העצמאות נקבע שיערכו בחירות לאסיפה המכוננת שתנסח את חוקת המדינה לא יאוחר מ-1 באוקטובר 1948 בפועל נבחרה האסיפה המכוננת ב-1949, ופרץ ויכוח (הנמשך עד היום) האם נכון לחוקק חוקה בישראל. שיקולים עיקריים של התומכים: כך נקבע בהכרזת העצמאות, חוקה מסייעת לשמירה על זכויות האדם במדינה דמוקרטית וברוב המוחלט של המדינות הדמוקרטיות יש חוקה.

שיקולים עיקריים של המתנגדים: המפלגות הדתיות מתנגדות לחוקה שאיננה ברוח תורת ישראל, חוקה צריכה להתקבל בקונצנזוס רחב שלא קיים בישראל והנסיבות הביטחוניות בישראל מחייבות סמכויות חירום שעלולות להיפגע עם חקיקת חוקה ליברלית.

פשרת הררי

בעקבות חוסר ההסכמה לגבי תוכן החוקה, הציע חבר הכנסת יזהר הררי שהכנסת תחוקק כל פעם פרק אחד של החוקה, והוא ייקרא חוק יסוד. כל פעם ידונו בנושא אחד שצריך להופיע בחוקה, וכשיגיעו להסכמה יחוקקו את אותו נושא בחוק יסוד.

מהם חוקי יסוד:

חוק יסוד הוא חוק השונה מחוק רגיל במעמד, בתוכן ובצורה:

- א. במעמד:** חוקי יסוד אמורים לעמוד מעל החקיקה השוטפת הרגילה. בסה"כ נחקקו בישראל 12 חוקי יסוד. בהיעדר היכולת להגיע להסכמה לגבי חוקה, חוקי היסוד מהווים פרקים נפרדים של מה שצריך להיות חוקה שלמה. ב-1995 הכריז בית המשפט העליון שחוקי היסוד הם בעלי מעמד חוקתי.
- א.** מעמד העל שלהם מובטח באמצעות שני מנגנונים:

1. **שריון סעיפי החוק:** הוספת סעיף לחוק המבטיח שיהיה אפשר לשנות את החוק רק ברוב מוחלט של חברי הכנסת (יותר מחצי) או ברוב מיוחס (רוב גדול יותר, למשל 75%) של חברי הכנסת, ולא ברוב רגיל בכנסת, כמו שנהוג בחוק רגיל. מטרת השריון לחזק את מעמד חוק היסוד ולמנוע מרוב מזדמן בכנסת להכניס בו שינויים.
 2. **פסקת הגבלה:** מונעת את האפשרות לחוקק חוקים הסותרים את הערכים והעקרונות הבאים לידי ביטוי בחוק היסוד. היא מקנה לחוק מעמד על, ומטרתה להגן על הערכים בחוק מפני פגיעה של הרשות המחוקקת.
 - ב. **בתוכן:** חוקי היסוד אמורים לבטא את ערכיה של המדינה על פי שני ערכי היסוד: מדינה יהודית ומדינה דמוקרטית. חוקי היסוד אמורים לקבוע את מבנה השלטון, להגדיר את סמכויות רשויות השלטון והיחסים ביניהן ולהבטיח את זכויות האדם והאזרח. הם אינם מכילים פירוט של מותר ואסור, או עשה ואל תעשה, רק הנחיות בסיסיות וראשוניות.
 - ג. **בצורה:** בכותרת של חוק יסוד מופיעות המילים: חוק יסוד. החוק מנוסח במילים כלליות, והפירוט שלו ייכתב בחוקים רגילים. שנת החקיקה לא תיכתב, כדי להדגיש שאין משמעות לזמן בו נחקק החוק. (בחוקים רגילים מצוינת שנת החקיקה, וחוק חדש מבטל חוק ישן באותו נושא. חוק היסוד הוא על זמני וחוקים חדשים ממנו אינם מבטלים אותו, ולכן לא מצוינת השנה בה נכתב החוק.)
- 3.**

חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו (חוק יסוד שיש להכיר לבגרות)

זהו חוק היסוד הראשון בישראל שבו עוגנו זכויות אדם, ולכן אותן זכויות מקבלות מעמד חוקתי. זכויות היסוד של האדם בישראל הכוללות את: (יש לזכור שניים): הזכות לחיים ולשלמות הגוף, זכות הקניין, הזכות לכבוד ולפרטיות, חופש התנועה. ניתן לחוקק חוק הסותר את הזכויות שבחוק היסוד רק בתנאי שהוא "הולם את ערכיה של מדינת ישראל ונועד לתכלית ראויה" ופגיעתו בזכות מידתית. שאלת פרשנותו המרחיבה של החוק והשימוש שעושה בו בית המשפט כבסיס לפסילת חקיקה של הכנסת נתונה במחלוקת ציבורית.

חוק הלאום (חוק יסוד: ישראל – מדינת הלאום של העם היהודי) – הגדרה

"חוק יסוד: ישראל – מדינת הלאום של העם היהודי" המכונה חוק הלאום אושר בכנסת ב-2018. החוק עורר ויכוח פוליטי וציבורי סוער, הן במהלך הליך החקיקה והן לאחר חקיקת החוק. חוק יסוד הוא בעל מעמד מיוחד ואמור להוות את הבסיס לחוקה שתהיה בעתיד. מטרת חוק הלאום היא לעגן בחוק יסוד את היותה של ישראל מדינת הלאום של העם היהודי על כל המשמעויות הנלוות לכך. החוק מתייחס לסמלי המדינה, למעמד ירושלים, למעמד השפה העברית, ללוח השנה העברי, למועדים החשובים, לימי המנוחה, להתיישבות יהודית, לעלייה יהודית ולקשר עם יהודי התפוצות.

להלן מספר סעיפים מרכזיים של החוק:

סעיף 1 קובע כי "ארץ ישראל היא מולדתו ההיסטורית של העם היהודי", ו"מימוש הזכות להגדרה עצמית לאומית במדינת ישראל ייחודי לעם היהודי".
סעיף 3 קובע כי "ירושלים השלמה והמאוחדת היא בירת ישראל".
סעיף 11 מעניק "נוקשות" ("שריון") לחוק הלאום: "אין לשנות חוק יסוד זה אלא בחוק יסוד שהתקבל ברוב של חברי הכנסת". כלומר, צריך רוב של לפחות 61 חברי כנסת בכדי לבצע שינוי בחוק זה.

ייחודם של חוק יסוד – ישראל – מדינת הלאום של העם היהודי וחוק יסוד כבוד האדם וחירותו:

1. **תוכן:** אלו חוקים שמבססים בפעם הראשונה זכויות דמוקרטיות בחוק בישראל.
2. **מעמד:** אלו חוקי יסוד שיש בהם פסקת הגבלה. כך הזכויות המופיעות בחוקים אלה מוגנות מפני פגיעה של הרשות המחוקקת. כשהכנסת חורגת מהתנאים הקבועים בפסקות ההגבלה השונות ומחוקקת חוק הפוגע בזכויות אלה, בית המשפט יכול לפסול את החוק.

שאלות ותשובות בנושא: הסבר שני הבדלים בין חוק יסוד לבין חוק רגיל.

תשובה: הבדל אחד בין חוק יסוד לבין חוק רגיל הוא בהגנה על החוק. חוק יסוד צריך להיות משוריין וניתן לשנותו ברוב מוחלט או רוב מיוחד בכנסת, ולעומת זאת חוק רגיל ניתן לשנות באמצעות רוב רגיל בכנסת. היבט נוסף של ההגנה על החוק הוא בפסקת ההגבלה – בחוק יסוד קיימת פסקת הגבלה שאוסרת על חקיקת חוק המנוגד לכתוב באותו חוק יסוד, ולעומת זאת בחוק רגיל אין פסקת הגבלה. הבדל שני הוא בצורה. חוק יסוד מקבל את הכותרת "חוק יסוד", ובנוסף לא מצוינת בו שנת החקיקה. לעומת זאת, חוק רגיל מקבל כותרת רגילה, ובנוסף מצוינת בו שנת החקיקה.

חוק השבות

ההבדל בין עלייה להגירה

מדיניות ההגירה של ישראל מתבססת על התפיסה שהגירה של יהודי למדינה אינה הגירה רגילה, היא עלייה. לפי תפיסה זו, מדינת ישראל היא מדינה יהודית והיא אמורה להיות מקלט לכל היהודים בעולם. לכן הגירה של יהודים אליה היא עלייה, חזרה הביתה. תפיסה זו באה לידי ביטוי במדינת ישראל בחקיקת חוק השבות.

חוק השבות

תוכן החוק: כל יהודי זכאי לעלות ארצה ולהביא עמו את בן/בת זוגו, ילדיו, נכדיו ובני זוגם, וכן את ילדיו ונכדיו מנישואים קודמים של בן/בת זוגו, גם אם כל אלה אינם יהודים. זכויות היהודי על פי חוק האזרחות יוקנו גם ללא יהודים שהגיעו איתו.

שר הפנים רשאי למנוע עליה של יהודי שפועל נגד העם היהודי, עלול לסכן את בריאות הציבור או את ביטחון המדינה, או שהוא בעל עבר פלילי העלול לסכן את שלום הציבור.

עתירות לבג"ץ בעניין חוק השבות:

1. בג"ץ האח דניאל: אוסוולד רופאייזן היה יהודי ניצול שואה שהמיר את דתו במהלך מלחמת העולם השנייה, כאשר התחבא במנזר. הוא הפך לנזיר והוצב במנזר הכרמליתים בישראל. הוא נקרא האח דניאל. כאשר הגיע לארץ הוא ביקש לקבל אזרחות ישראלית על פי חוק השבות, בטענה שהוא שייך ללאום היהודי ובמקביל לדת הנוצרית. בקשתו נפסלה והוא עתר לבג"ץ על מנת שיכריח את משרד הפנים לקבל את בקשתו, ולהפריד בין היהדות כלאום ליהדות כדת במקרה שלו. הוא ויתר, בנוסף, על האזרחות הפולנית שהיתה לו. בג"ץ לא נעתר לבקשתו. ניתנה לו אזרחות במסלול אחר, ניתנה לו תעודת זהות, אבל לא נרשם בה הלאום, מכיוון שלא היתה החלטה בנושא. בעקבות מקרה זה נוסף התיקון הראשון לחוק השבות: יהודי אינו יכול להיות מי שהמיר את דתו מרצון לדת אחרת, ויהודי באופן כללי לא יכול להיות בעל דת אחרת.

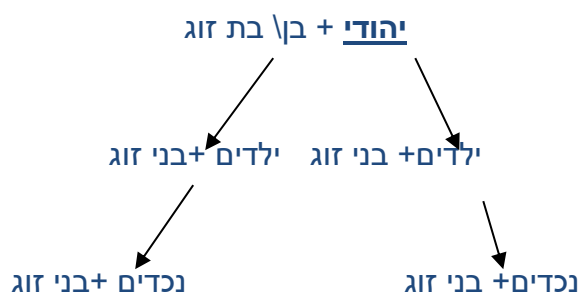
2. בג"ץ שליט: רב סרן בנימין שליט הוא יהודי שהיה נשוי לנוצרייה חילונית, שהצהירה על עצמה כחסרת דת. הוא ביקש ממשרד הפנים לרשום את ילדיו כבעלי לאום יהודי אך חסרי דת. מאחר והילדים לא היו בנים לאם יהודייה פקידי משרד הפנים סירבו לעשות זאת. שליט עתר לבג"ץ בבקשה שיכריח את משרד הפנים למלא את בקשתו, בטענה שלילדיו אין דת אחרת ולכן הם יכולים להיחשב כיהודים על פי ההגדרה של חוק השבות. בג"ץ קיבל את העתירה וטען שמי שמצהיר שהוא יהודי ואינו בן לדת אחרת, יכול להיחשב כיהודי. הפסיקה עוררה סערה ציבורית בישראל ובעקבותיה הוכנס התיקון השני לחוק השבות: יהודי הוא בן לאם יהודייה או שהתגייר כהלכה. כלומר חוק השבות אימץ בתיקון זה את ההגדרה ההלכתית, האורתודוקסית.

בעקבות שני בג"צים אלו הוכנסו שני תיקונים לחוק השבות במהלך השנים:

בתיקון לחקיקה שבוצע בשנת 1970 נקבע כי "יהודי הוא מי שנולד לאם יהודייה, או שנתגייר והוא אינו בן דת אחרת"

החוק אינו מגדיר מהו הגיור המאפשר הגדרה כיהודי לצורך החוק (גיור אורתודוקסי / רפורמי / קונסרבטיבי) והנושא נתון למחלוקת ציבורית רבת שנים.

חוק השבות – מי זכאי לעלות לישראל ולהתיישב בה?

הסבר כיצד חוק השבות מממש את הכתוב בהכרזת העצמאות.

תשובה: חוק השבות מבטא את היותה של מדינת ישראל מדינת הלאום היהודי. החוק מעניק לכל יהודי, בן או בת זוגו, ילדיו ונכדיו של היהודי ושל בן זוגו את הזכות לעלות לארץ. כך החוק מממש את הכתוב בהכרזת העצמאות – "מדינת ישראל תהא פתוחה לעלייה יהודית וקיבוץ גלויות."

* הסבר כיצד מבטא חוק האזרחות את היותה של מדינת ישראל מדינה יהודית

תשובה: חוק האזרחות קובע 7 תנאים לקבלת אזרחות בישראל. אחד התנאים הוא מכוח חוק השבות שמאפשר לכל יהודי בעולם לעלות למדינת ישראל ולקבל אזרחות. מכיוון שהחוק לא מאפשר למי שאינו יהודי לעלות לישראל, הרי שהוא מבטא את ישראל כמדינה של הלאום היהודי.

מה ההבדל בין חוק השבות לחוק האזרחות?

חוק השבות מקנה זכות עליה לארץ ואילו חוק האזרחות מקנה זכות לקבלת אזרחות. חוק השבות מתייחס ליהודים בלבד בעודשחוק האזרחות כולל יהודים וגויים.

דוגמא לשאלת עמדה בנושא:

לכל מדינה יש מדיניות הגירה ודרכים שונות להענקת אזרחות. המדיניות נקבעת בהתאם לצרכי המדינה ולערכים שלה.

במדינות לאום דמוקרטיות מסוימות, וביניהן ישראל, נקבעה מדיניות הגירה המקלה על צאצאים של בני הלאום, החיים מחוץ למדינה, להפוך לאזרחיה. יש הטוענים שלמדינת לאום יש זכות לנהוג כך, ויש המתנגדים לכך. הבע את עמדתך בעניין זה. הצג שני נימוקים המתבססים על מושגים מתחום האזרחות – נימוק אחד לעמדתך ונימוק אחד (אחר) לעמדה המנוגדת לשלך. בכתביתך הקפד על הרכיבים האלה:

(א) טענה – הצג את עמדתך באופן ברור.

(ב) הנמקת עמדתך – הצג נימוק לעמדתך המבוסס על מושגים וידע מלימודי האזרחות.

(ג) הנמקת העמדה המנוגדת – הצג נימוק לעמדה המנוגדת לעמדתך, המבוסס על מושגים וידע מלימודי האזרחות.

טענה – עמדתי בנושא מדיניות ההגירה של מדינות לאום היא אמביוולנטית (דו-משמעית). אני מסכים באופן חלקי עם העמדה של כל צד.

(ב) נימוק בעד מדיניות הקלה לצאצאים של בני הלאום – נימוק בעד מדיניות הגירה המקלה על צאצאים של בני הלאום מתבסס על הזכות לחיים ולביטחון. זוהי הזכות של כל אדם שלא יפגעו בחייו, גופו ובריאותו. לעתים המדינה קמה לאחר סכסוך אלים בין קבוצות אתניות או לאומים החיים בה, ובמקרים כאלה יש לנקוט בזהירות. לדוגמה, ישראל נמצאת בסכסוך אלים וקשה עם העולם הערבי בפרט, ועם העולם המוסלמי בכלל, מאז קום המדינה (ועוד לפני כן). לכן, יש צורך ביטחוני שיהיה כאן רוב יהודי במדינה, וכמו כן שלא תינתן אפשרות חופשית לאזרחי מדינות ערביות ומוסלמיות להגר לישראל ולקבל אזרחות. לא כל אזרח של מדינה ערבית הוא מסוכן, אך יש סכנה לשיתוף פעולה של חלקם עם ארגוני טרור. במקרה כזה יש הגנה על הזכות לחיים ולביטחון של תושבי ישראל.

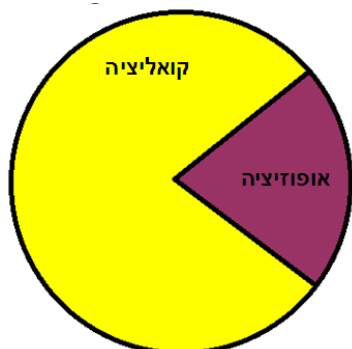
(ג) נימוק נגד מדיניות הקלה לצאצאים של בני הלאום – נימוק נגד מדיניות הגירה המקלה על צאצאים של בני הלאום מתבסס על עקרון השוויון. שוויון משמעותו יחס שוויוני לכל בני האדם ללא הבדל של דת, לאום, מוצא אתני, מגדר, נטייה מינית, עמדה פוליטית וכדומה.

בכל מדינה דמוקרטית חיים אנשים מקבוצות אתניות ולאומיות שונות, וכך גם במדינת לאום דמוקרטית. מתן העדפה או הקלה לבני לאום מסוים פוגעת בעיקרון השוויון ובזכות לשוויון של שאר תושבי המדינה. לדוגמה, מתן עדיפות לבני הלאום היהודי בהגירה לישראל פוגע בזכות לשוויון של בני הלאום הערבי בישראל ובכלל של לא-יהודים בישראל.

קואליציה ואופוזיציה

הכנסת מונה 120 חברים, נציגים של כל המפלגות שהשתתפו בבחירות ועברו את **אחוז החסימה**. הסיעות התומכות בהרכבת הממשלה ומשתתפות בה הן סיעות **הקואליציה**, והן מייצגות את רוב חברי הכנסת. הסיעות שאינן תומכות בממשלה הן סיעות **האופוזיציה**, וחבריהן הם מיעוט בכנסת.

קואליציה

- הקואליציה היא הרוב בכנסת.
- היא מורכבת מסיעות של מפלגות שונות.
- הקואליציה היא בסיס התמיכה של הממשלה בכנסת.
- היא נבנית על ידי הסכמים קואליציוניים בין הסיעות המרכיבות אותה.

אופוזיציה

- האופוזיציה היא המיעוט בכנסת.
- באופוזיציה נמצאות כל הסיעות בכנסת שלא נכנסו לקואליציה.
- תפקידי האופוזיציה:
 - לבקר את השלטון ולפקח עליו.
 - להשתתף בחקיקה ובוועדות הכנסת.
 - לייצג את העמדות והדעות של הסיעות שאינן משתתפות בממשלה.

פורומים מרכזיים לעבודת הכנסת

מליאה: אספה של כל חברי הכנסת. חברי הכנסת לא חייבים להשתתף ואין מספר מינימום הדרוש להצבעה. במליאה יש ארבע אפשרויות לפעולה: הצעה לסדר יום, שאילתה, הצעת חוק או הצעת אי אמון בממשלה.

ועדות: בכנסת יש ועדות המתמחות בתחומים שונים, כמו ועדת חוק, חוקה ומשפט, חוץ וביטחון, ועדת הכספים. עיקר העבודה של הכנסת נעשית בוועדות. בוועדות מתקיימים דיונים בהצעות חוק וניסוחם, אישור חקיקת משנה, דיון עם אנשי מקצוע לגבי הצעות, טיפול ודיון על נושאים שונים הקשורים לתחום של הוועדה. (יש לזכור שתי דוגמאות!) מה ההבדל בין העבודה במליאת הכנסת לבין העבודה בוועדות הכנסת? בדיונים במליאה כל חברי הכנסת רשאים להשתתף, ואילו בדיונים בוועדות רק חברי הוועדה רשאים להשתתף. במליאה דנים כמעט בכל עניין, ואילו בוועדות דנים רק בנושאים שבתחום העיסוק של הוועדה. הוועדות יכולות לזמן מומחים להעיד בפניהן, ואילו בדיוני המליאה רשאים להשתתף רק חברי הכנסת. הדיונים בוועדות מקצועיים יותר מאשר הדיונים במליאה.

תפקידי הכנסת (יש ללמוד את כל התפקידים)

- 1. רשות מחוקקת:** הכנסת היא המחוקקת חוקים המעצבים את אופי המדינה והשלטון במדינה. החוקים מחייבים את האזרחים וגם את רשויות השלטון האחרות. החקיקה הכנסת נקראת חקיקה ראשית. יוזמות החקיקה מגיעות גם מהכנסת וגם מהממשלה.
- 2. רשות מכוננת:** תפקידה של הכנסת כרשות מכוננת הוא לחוקק חוקה למדינה, מאחר ותהליך זה לא הסתיים.
- 3. פיקוח וביקורת על הממשלה:** באמצעות המנגנונים הבאים:
 - **הצבעת אי אמון:** הכנסת יכולה להצביע הצבעת אי אמון בממשלה, ובמקרה כזה הממשלה תתפרק.

• **אישור הקמת הממשלה:** כאשר נציג שנבחר על ידי נשיא המדינה מצליח להרכיב קואליציה ולהקים ממשלה, הממשלה מוצגת לכנסת והכנסת צריכה לאשר אותה בהצבעה. זו בעצם הצבעת אי האמון הראשונה בתקופת הכהונה של כל ממשלה.

• **אישור חוק התקציב:** את תקציב המדינה צריך לאשר בתחילת כל שנה לועזית (שנה לועזית מתקיימת בין התאריכים 1.1 ל 31.12). תקציב המדינה קובע את הסכומים שיוקצבו למשרדי הממשלה לשנת פעילות תקציב המדינה הוא הביטוי המובהק ביותר של סדר העדיפויות והמדיניות של הממשלה, משום שהוא קובע את הסכומים שיוקצבו לכל אחת ממטרותיה של הממשלה. הכנסת יכולה להשפיע על המדיניות של הממשלה דרך הדיון על חוק התקציב. משרד האוצר מגיש הצעת תקציב ונערך עליה דיון, שמלווה בדרך כלל בויכוחים רבים ומאבק בין המפלגות השונות והמשרדים השונים. לאחר שנעשו שינויים הכנסת מצביעה על התקציב. במידה והתקציב לא מאושר על ה 31.3 באותה שנה הכנסת מתפזרת ומקיימים בחירות.

חוק ההסדרים: במקביל ובצמוד לאישור תקציב המדינה, מגיש משרד האוצר לאישור הממשלה והכנסת את "חוק ההסדרים". תמיכתם של שרים וחברי כנסת בחוק התקציב וב"חוק ההסדרים" מתקבלת כחבילה אחת.

4. מינוי בעלי תפקידים: למשל בחירת נשיא המדינה ובחירת מבקר המדינה.

5. הכנסת כמייצגת את האזרחים

חוק יסוד: הכנסת מגדיר את הכנסת כבית הנבחרים של המדינה. חברי הכנסת הם נציגי הציבור, ותפקידם לייצג את האינטרסים והרצונות של הבוחרים ולהבטיח שרשויות השלטון לא יפגעו בהם. הרכב חברי הכנסת מייצג את הפלורליזם בחברה הישראלית ואת הקבוצות השונות הקיימות בה, ומשקף את יחסי הכוחות בין הדעות והקבוצות השונות במדינה.

דוגמאות לשאלות בנושא:

1. הצג שתי דרכים שבאמצעותן הכנסת מבקרת את הממשלה ומפקחת עליה.
תשובה: דרך אחת שבאמצעותה הכנסת מבקרת את הממשלה ומפקחת עליה היא דיונים בוועדות הכנסת. בוועדות הכנסת אפשר להעלות כל נושא לדיון ואפשר גם לזמן אנשים הקשורים לממשלה כדי להגיב על הנושא. הדיונים בוועדות הכנסת פתוחים לתקשורת והחשיפה יוצרת פיקוח וביקורת על הממשלה.
דרך שנייה היא אישור התקציב. הכנסת צריכה לאשר פעם בשנה (או פעם בשנתיים) את תקציב המדינה. אם הכנסת לא מאשרת את התקציב הממשלה נופלת. באמצעות האפשרות להפיל את הממשלה, יכולה הכנסת לפקח ולבקר את התקציב ואת חלוקת הכספים במדינה.
2. בעקבות עלייה במספר הנפגעים בתאונות הדרכים נערך דיון בעניין זה במליאת הכנסת. כמה חברי כנסת טענו שהממשלה אינה פועלת במידה מספקת לפתרון הבעיה ודרשו שהממשלה תקבע כי הפחתת מספר תאונות הדרכים היא יעד לאומי. לדבריהם, על הממשלה להבטיח תחזוקה נאותה של הכבישים ולהטיל על שר התחבורה את האחריות למימוש יעד זה.
-- ציין והצג את **תפקיד הכנסת** שבא לידי ביטוי בדרישה של חברי הכנסת.
הסבר כיצד תפקיד זה בא לידי ביטוי בקטע.
תשובה: ציין: פיקוח וביקורת.

הצג:

הכנסת מפקחת על הממשלה (הרשות המבצעת) ומבקרת את פעולותיה. היא עושה זאת באמצעות האופוזיציה, באמצעות דיונים במליאת הכנסת, באמצעות דיונים בוועדות הכנסת, באמצעות אישור תקציב המדינה, באמצעות הגשת שאלות המופנות לשרים בממשלה ועוד.

הסבר:

הוכחה מהקטע – בקטע כתוב שחברי כנסת טענו במהלך דיון במליאת הכנסת כי הממשלה לא מבצעת כראוי את תפקידה במניעת תאונות דרכים.
קישור בין ההוכחה למושג – כלומר, חברי הכנסת מקיימים דיון במליאה ובו הם מעבירים ביקורת על תפקוד הממשלה בנוגע למצב בכבישים ולתאונות הדרכים.

הרשות המבצעת: הממשלה

הממשלה קמה מתוך הכנסת, והכנסת היא זו שמאשרת את הקמת הממשלה. הממשלה רשאית ליזום הצעות חוק ממשלתיות שמוגשות לאישור הכנסת; היא רשאית להתקין תקנות (חקיקת משנה); והיא רשאית גם לקבוע תקנות לשעת חירום. הממשלה רשאית לקבל כל החלטה ולבצע כל פעולה, כל עוד לא אוסר על כך החוק. היא רשאית לפעול בכל תחום לפי סמכות שיורית, כלומר אם לא נקבע מפורשות בחוק שאותה סמכות, או אותו תחום, מוענקים לגוף שלטוני מסוים.

סמכויות הממשלה

- מדיניות וביצוע: הממשלה מוסמכת לעשות כל פעולה שהחוק לא מטיל על רשות אחרת – זו סמכות רחבה ועוצמתית מאד. הממשלה קובעת את המדיניות של המדינה ואחראית לביצועה, בכפיף לחוקי המדינה.

- סמכות שיורית: שיורי-כל מה שנשאר הממשלה יכולה לפעול בכל תחום שנשאר ולא ניתן לאף רשות אחרת, בתנאי שהיא לא עוברת על החוק. זו סמכות רחבה שמאפשרת לממשלה לפעול בתחומים רבים.

- איסור לפגוע בזכויות אדם באמצעות סמכות שיורית, בשביל זה צריך סמכות שניתנה במפורש על ידי החוק.

- תקנות לשעת חירום בגלל המצב הביטחוני המסוכן מאז קום המדינה, אישרה הכנסת לממשלה להתקין תקנות נחוצות בעת מצב חירום, ללא אישור הרשות המחוקקת. כל עוד מתקיים מצב החירום שאישרה הכנסת, הרי שתקנות הממשלה גוברות על חוקים קיימים, פרט לפגיעה בזכויות אדם המופיעות בחוקי יסוד שבהם נקבע כי תקנות לשעת חירום לא יפגעו בזכויות אלה, אלא לתכלית ראויה.

- תקנות לחקיקת משנה: על מנת לבצע את החוקים שהכנסת מחוקקת ראש הממשלה והשרים מוסמכים לחוקק תקנות המפרטות את אופן ביצוע החוק ואכיפתו. אסור לתקנות אלה לסתור את החקיקה הראשית או להרחיב אותה.

סוגי אחריות

אחריות ממשלתית: הממשלה אחראית על מעשיה והחלטותיה בפני הכנסת. היא אחראית גם על פעולות שביצעה יחד וגם על פעולות השרים כל אחד בנפרד. השרים מקבלים עליהם את סמכות הממשלה, הם חייבים לפעול בהתאם להחלטות הרוב של הממשלה, גם אם הם מתנגדים להם. אם הם לא מוכנים לפעול בהתאם להחלטה, עליהם להתפטר מהממשלה.

אחריות מיניסטריאלית: אחריות המוטלת על כל שר כאחראי על משרד ממשלתי. השר אחראי על מעשיו והחלטותיו במשרד, וגם על כל הפעולות שנעשו במשרדו, כולל פעולות שהוא לא היה מודע אליהן או שנעשו בניגוד להוראותיו. הוא חייב להסביר לכנסת כל מחלל הנוגע למשרדו, ואסור לו לחמוק מהאחריות ולהטיל אותה על פקידיו. הוא חייב להתייצב בכנסת ולדווח לה על פעילות משרדו כשהוא מתבקש לעשות זאת. הכנסת יכולה להדיח שר מתפקידו ברוב מיוחד של 70 חברי כנסת. כך היא יכולה לוודא שאחריות זו מתקיימת.

סוגי אחריות

אחריות מיניסטריאלית

- השר אחראי לפעולותיו, ולפעולות שנעשו במשרדו גם אם לא ידע עליהן או נעשו בניגוד למדיניותו.
- השר צריך להסביר לכנסת את מעשיו, ולשאת בתוצאות של פעולות עובדיו.

אחריות ממשלתית

- הממשלה אחראית כלפי הכנסת – הפרלמנט, על כל ההחלטות שקיבלה כממשלה ביחד.
- השרים מקבלים עליהם את החלטות הממשלה שהתקבלו ברוב גם אם התנגדו להם.
- שר הרוצה להתנגד להחלטת ממשלה צריך להתפטר.
- השרים וסיעותיהם מהקואליציה חייבים להצביע בכנסת בעד החלטות ממשלה אם הממשלה החליטה שהצבעה אחרת תפגע באחריות המשותפת

שאלה 1 : בעקבות החובות הגדולים של רשויות מקומיות רבות בישראל, טען חבר הכנסת מאיר שטרית כי חלק גדול מהחובות נובע מכך שהרשויות לא גובות את מס הארנונה כמו שצריך, ומוותרות לחייבים רבים. הוא הוסיף כי מדובר בתופעה רחבה, ולכן שר הפנים, האחראי על הרשויות המקומיות, צריך להתפטר. -- ציין והצג את סוג האחריות ששר הפנים צריך לקחת לדעת שטרית. הסבר כיצד סוג אחריות זה בא לידי ביטוי בקטע.

תשובה: ציון: אחריות מיניסטריאלית. הצגה: האחריות של שר על כל מה שקשור לתחומי האחריות של משרדו. הסבר: ח"כ שטרית טען כי גביית הארנונה לא מתבצעת כראוי. גביית הארנונה היא באחריות הרשויות המקומיות, והרשויות נמצאות תחת אחריות שר הפנים.

שאלה 2 : שר התחבורה נטל את סמכותו של המפקח על התעבורה, והחליט להורות על סגירתו של רחוב בר-אילן בירושלים לתנועת כלי רכב בזמני התפילה בשבתות ובחגים. מספר חברי כנסת ביחד עם ארגונים לזכויות אדם עתרו לבג"צ נגד ההחלטה. נשיא בית המשפט העליון אמר כי השאלה היא מהי מידת הסמכות של השר להתקין תקנה כזו לגבי רחוב שנמצא בתחום רשות מקומית, כאשר מדובר בחקיקה שפוגעת בחופש התנועה ובחופש מדת. -- ציין והצג את סוג החקיקה (חקיקה ראשית, חקיקה משנית) שעל פיו הוחלט לסגור את הכביש. הסבר כיצד סוג חקיקה זה בא לידי ביטוי בקטע.

תשובה: ציון: חקיקה משנית. הצגה: חקיקת משנה היא תקנות וצווים ששר בממשלה מוסיף, והם הוראות לביצוע החוק, או התאמת החוק לנסיבות הקיימות. חקיקת המשנה חייבת להסתמך על החקיקה הראשית, ואסור לה להיות מנוגדת למה שכתוב בחוק. הסבר: בקטע כתוב ששר התחבורה הורה לסגור את רחוב בר-אילן לתנועת כלי רכב. כלומר, השר התקין תקנה שמתייחסת לסגירת כביש מסוים, משום שהתנועה באותו כביש יצרה מצב בעייתי. לא הכנסת עשתה זאת, ולכן מדובר בחקיקה משנית.

הרשות השופטת : בית המשפט

מערכת בתי משפט (שלום, מחוזי, עליון) המכריעה בסכסוכים בין האזרחים לבין עצמן ובינם לבין רשויות השלטון. הרשות השופטת בודקת האם פעולותיהם של האזרחים ושל הרשויות נעשות בהתאם לחוק ומפקחת על חוקיות הפעולות של הרשות המבצעת בהתאם לפסיקת בית המשפט בסמכותו לפקח על הרשות המחוקקת על ידי ביקורת שיפוטית בהתאם לחוקי היסוד.

עקרון אי-תלותה (עצמאותה) של הרשות השופטת

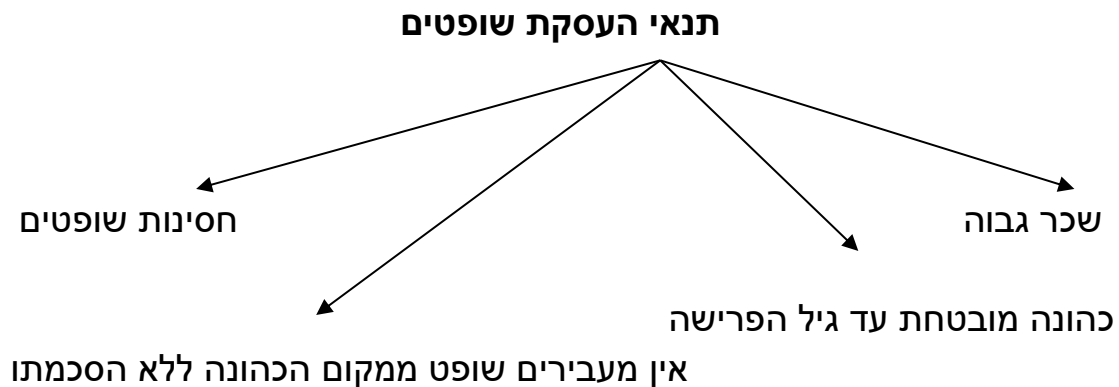
הרשות השופטת צריכה להיות עצמאית וכפופה לחוק בלבד, ללא השפעה של גורמים פוליטיים, ציבוריים, כלכליים ואחרים. זאת במטרה להבטיח את מימוש הזכות להליך הוגן של המעורבים, להבטיח את מימוש עקרון שלטון החוק, ולשמור על אמון הציבור במערכת המשפט. עקרון זה מובטח באמצעות מספר כללים (חובה לזכור שתי דוגמאות): מרות החוק – השופטים כפופים אך ורק לחוק ופוסקים לפיו, תנאי העסקת השופטים – שכר השופטים גבוה ונקבע ע"י ועדת הכספים של הכנסת, משך כהונת שופט הוא עד גיל פרישה (70) אסור לשופט לשמש בכל תפקיד פוליטי, הדחת שופט נעשית בגין עבירות חמורות ולא בגין תוכן פסקי הדין שלו, חסינות השופטים – חסינות מפני אחריות אזרחית בגין הכרעות שיפוטיות ומפני חקירה פלילית (ללא אישור היועמ"ש)

דרכים להבטחת אי תלותה של הרשות השופטת : הכללים (התנאים) המבטיחים את אי תלותה של הרשות השופטת

מרות החוק – השופטים כפופים לחוק בלבד, ולא לשום דבר אחר. השופטים כמובן גם מחויבים לפסוק לפי החוק בלבד.

תנאי העסקתם של השופטים – יש ארבעה תנאי העסקה המבטיחים כי השופטים יהיו בלתי תלויים בגורם אחר: (1) שכר השופטים: נקבע על-ידי ועדת הכספים בכנסת, ולא על ידי הממשלה (2) תקופת כהונה: שופט מתמנה לתפקידו עד גיל 70, כדי שלא יאיימו עליו בפיטורין (3) מקום כהונה: אין לשנות מקום כהונה של שופט, כדי שלא יאיימו עליו בשינוי כזה (4) חסינות השופטים: אפשר לפתוח בחקירה נגד שופט רק באישור היועץ המשפטי לממשלה. בכל מקרה שופט לא יעמוד לדין בגין תוכן פסקי הדין שלו.

בחירת השופטים – ועדה מיוחדת ממנה את השופטים בישראל. הוועדה מורכבת מ-4 פוליטיקאים ו-5 משפטים שאינם פוליטיקאים, וזאת כדי להבטיח מינוי לא פוליטי. כלומר, שייבחרו שופטים בזכות יכולת השיפוט הטובה שלהם. הוועדה מורכבת משלושה שופטי בית המשפט העליון (ש אחד מהם הוא נשיא בית המשפט העליון), שני נציגים של לשכת עורכי הדין, שני שרים מהממשלה (ש אחד מהם הוא שר המשפטים), ושני חברי כנסת (מקובל שאחד מהקואליציה ואחד מהאופוזיציה).

בית משפט גבוה לצדק – בג"ץ

פועל בעניינים של האדם מול רשויות השלטון. כל אדם יכול לעתור לבג"ץ כנגד עוול שנעשה לדעתו על ידי אחת מרשויות השלטון. בג"ץ משמש ערכאה ראשונה ואחרונה בתיקים שבהם הוא מטפל.

תפקידים:

לתת עזרה למי שפונה אליו ולהגן עליו מפני פגיעה של השלטון.
להגן על זכויות האדם, האזרח והקבוצה במדינה.
לשמור על עקרונות וערכים בסיסיים של המדינה.

חקיקה שיפוטית:

מכיוון שאין חוקה במדינה, בג"ץ יצר באמצעות ההחלטות שלו הגנה על זכויות האדם והאזרח בישראל. מצב שבו אין חוק בנושא מסוים, ובית המשפט קובע איך להתנהג בנושא זה, נקרא **חקיקה שיפוטית**.

כיצד בג"ץ פועל?

בג"ץ לא פועל ביוזמתו, אלא רק לאחר שפנו אליו. פנייה זו מתבצעת באמצעות עתירה בכתב. הפונה נקרא עותר והרשות שכלפיה מופנית העתירה נקראת משיבה. שופט בית המשפט העליון מקבל את העתירה בלשכתו, ובמקרים דחופים גם בביתו, בשעות שמחוץ לשעות העבודה.
אם שופט בבג"ץ חושב שהעתירה היא לא בתחום סמכותו, והוא מעוניין לפסול אותה על הסף ולא לדון בה כלל, הוא מעביר אותה לדין בהרכב של שלושה שופטים. רק שלושה שופטים יכולים לדחות עתירה על הסף. במקרה כזה אין אפשרות לערעור.
בג"ץ פועל בדרך של הוצאת צווים, ובמקרה הצורך מורה לרשויות השלטון מה לעשות. (על התלמיד לרשום בהגדרה לפחות דוגמה אחת לצווים)

צו על תנאי, צו ביניים וצו החלטי: (על התלמיד לרשום לפחות דוגמה אחת לצווים)

צו על תנאי:

- צו שהשופט מוציא ברגע שהוא מקבל את העתירה.
- זהו צו שמורה על עצירה זמנית של פעולת הרשות השלטונית, ומזמין את הרשות להופיע בפני בג"ץ בתוך 30 יום מרגע הוצאת הצו.

צו ביניים - צו של בג"ץ למשיבה בעתירה להקפיא את המצב הקיים עד לסיום הדיון בעתירה **צו החלטי**: צו מוחלט פירושו החלטה סופית של בג"ץ בעניין העתירה, לאחר דיון במעמד שני הצדדים. בג"ץ יכול לדחות את העתירה, או לקבל את העתירה. במקרה של קבלת העתירה, בג"ץ ייתן למוסד השלטוני הוראה לבצע החלטה מסוימת, או לא לבצע החלטה מסוימת.

היכוח על סמכויותיו של בית המשפט העליון בישראל: אקטיביזם שיפוטי

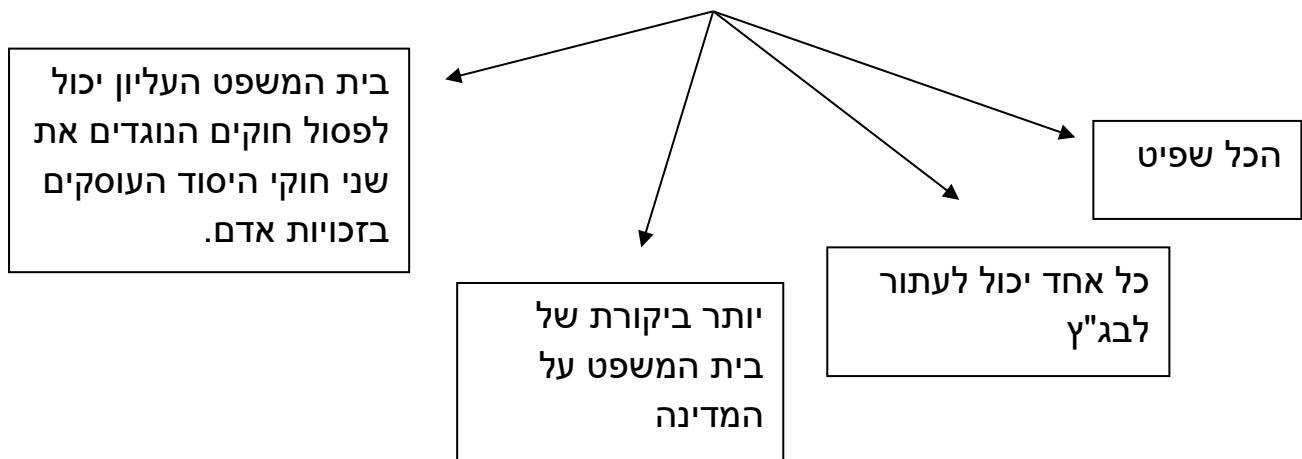
בית המשפט העליון ברשות הנשיא אהרון ברק, נקט בשנים האחרונות בגישה אקטיביסטית יותר. כלומר, בית המשפט העליון הגדיל את הסמכויות שלו על דעת עצמו. עכשיו הוא יכול לבטל חוקים שהכנסת חוקקה, ולהכריז על פעולות הממשלה כבלתי חוקיות.

יש ויכוח ציבורי במדינה על היקף הסמכויות שבית המשפט העליון (המכיל את בג"ץ) לקח לעצמו. רוב השופטים מקבלים את השינויים וההרחבה שהשופט ברק הוביל, אך יש גם מתנגדים לכך. המבקרים של ברק טוענים שהרשות השופטת לוקחת לעצמה סמכויות שאין לה מבחינה חוקית, ללא הגיבוי של הרשות המחוקקת, ובעצם זהו מוסד לא נבחר ששם את עצמו מעל מוסדות נבחרים, וזה לא דמוקרטי. מעשה זה, לטענת המבקרים, מערער את האיזון בין שלוש הרשויות.

דוגמה לאקטיביזם שיפוטי:

תושבי שדרות עתרו לבג"ץ כדי שיחייב את הממשלה להציב מיגוניות בכל רחבי העיר, בגלל ירי הקסאמים. היו שופטים שטענו כי בית המשפט לא צריך להתערב בנושא זה, משום שזו החלטה מבצעית, כספית ומקצועית של הממשלה. היו שופטים שטענו כי מדובר בעניין של חיים ומוות, ולכן השופטים צריכים לחייב את הממשלה להציב את המיגוניות. התערבות בג"ץ בהחלטה כזו מהווה אקטיביזם שיפוטי.

שינויים שהתרחשו במערכת המשפט בישראל כתוצאה מהגישה האקטיביסטית

חלק ד: אשכולות

יש ללמוד נושא אשכול אחד לבחירה לבגרות. אך אני ממליצה ללמוד שני אשכולות. בחוברת זו אתמקד באשכול העולם היהודי ואשכול הרשויות המקומיות, שהם הכי פשוטים מנסיוני.

אשכול העולם היהודי

מרכיבי הזהות של יהודי התפוצות

זהות אזרחית: היהודים בתפוצות רואים את עצמם כאזרחים נאמנים ושווים במדינות בהן הם גרים.
זהות לאומית: עד כמה היהודים בתפוצות מרגישים קשר ללאום היהודי חלק מהיהודים בתפוצות מרגישים קרובים וקשורים למדינת ישראל וליהודים בכל העולם
זהות דתית: אצל יהודי התפוצות הדתיים יש שלושה זרמים עיקריים: אורתודוקסים, קונסרבטיבים ורפורמים. יש גם יהודים חילוניים ויהודים דתיים שלא שייכים לאחד משלושת הזרמים המרכזיים.

דילמות של קהילות יהודיות בתפוצות

למי היהודים בתפוצות צריכים להיות נאמנים כאשר יש מתח בין מדינת ישראל למדינה שהם גרים בה? האם לשמור על קשר עם מדינת ישראל ולתמוך בה.
רוב יהודי התפוצות לא מעוניינים לעלות לגור במדינת ישראל, אבל החיים במדינה שהיא לא יהודית ואין בה רוב יהודי יוצרים להם כמה קשיים ושאלות: איך הזהות היהודית מתבטאת בחיים שלהם בתפוצות - איך שומרים על קשר לקהילה היהודית?
איך שומרים על הדורות הבאים של היהודים בתפוצות מפני התבוללות, הקמת משפחה עם בן זוג שאינו יהודי.

יחס היהודים בתפוצות למדינה: זהות: הרבה יהודים בעולם מרגישים קרובים למדינת ישראל ומזדהים אתה, למרות שהם אזרחים כמו כל האזרחים במדינה שלהם. לפעמים הנאמנות הכפולה הזו גורמת להם לדילמות.

דוגמאות לשאלות בנושא

1. הצג את המונח "יהודי ליבה"? אנשים המגדירים עצמם יהודים גם אם מבחינה הלכתית אינם כאלה.
2. הצג מרכיב זהות דומה בין יהודים תושבי ישראל ליהדות התפוצות, ומרכיב זהות שונה? דומה: מבחינה לאומית כולנו יהודים.
שונה: מבחינה אזרחית אנו מגדירים עצמינו כאזרחי ישראל ואילו הם כאזרחי המדינה בה הם יושבים.

השע הדתי

קרע עמוק, פילוג בחברה היהודית בישראל נגרם בגלל ויכוחים רבים בנושאי הדת והחברה היהודית בישראל.

חלוקה לקבוצות בחברה היהודית בישראל

האוכלוסייה היהודית בישראל מתחלקת לשלוש קבוצות

1. החילוניים מהווים כ- 30%-25% מן היהודים במדינת ישראל. רואים את עצמם בעלי זהות יהודית אך לא דתית. בעיניהם היהדות היא לאום ותרבות ולא רק דת. דוגלים במדינה דמוקרטית, ובהפרדה של דת ומדינה.
2. המסורתיים מונים כ- 40%-50% מן היהודים במדינת ישראל. הם מקיימים רק חלק ממצוות ומנהגי הדת, ומעוניינים שחלק ממצוות ומנהגי הדת ישפיעו על המרחב הציבורי בנושאים כמו שמירת שבת, כשרות במוסדות ציבוריים ועוד. אינם פועלים לחקיקה דתית, אך רוצים שחוקים מסוימים יתבססו על הדת והמסורת היהודית, בעיקר בגיור, נישואין וכשרות.
3. החברה הדתית: בתוך החברה הדתית כלולים, הזרם האורתודוקסי (ובתוך הזרם האורתודוקסי כלולים החרדים והדתיים הלאומיים).

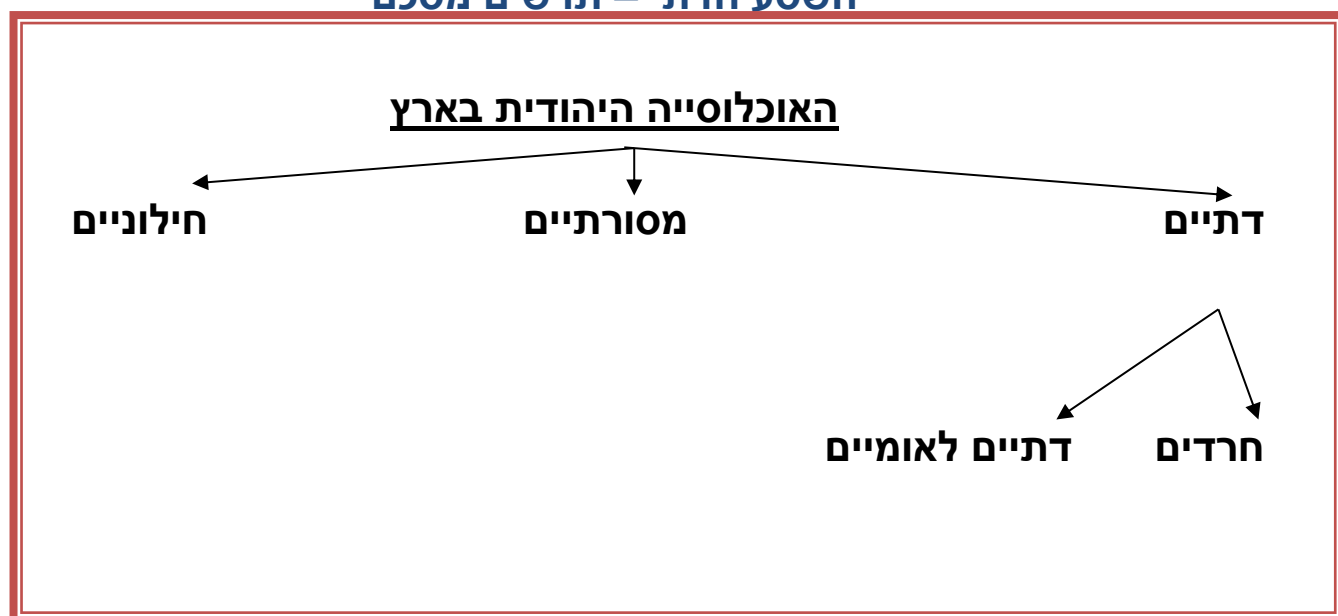
הזרם האורתודוקסי: הזרם האורתודוקסי מונה כ- 25%-30% מן היהודים במדינת ישראל. בתוך הזרם האורתודוקסי כלולים החברה הדתית-לאומית והחברה החרדית.

החברה הדתית-לאומית: מונה כ- 20%-15% מהיהודים במדינת ישראל. הזרם הדתי דוגל בנאמנות למדינה על אף שכרגע היא אינה מתנהלת לפי התורה. הציבור הדתי לאומי נאמן לתורה וגם למדינה ולכן משרתים בצבא, תורמים למדינה ובכל מוסדות המדינה ומקפידים על שמירת ההלכה. יש להם מערכת חינוך משלהם – החינוך הממלכתי דתי ששומרת על ייחודם.

החברה החרדית: מונה כ- 11% מהיהודים במדינת ישראל. החזון שלהם הוא מדינת הלכה דתית, לפי חוקי התורה. הערך המרכזי בקרב כל החרדים הוא לימוד תורה וציות לגדולי הדור. לציבור החרדי מערכת חינוך נפרדת רובם אינם משרתים בצבא, עוסקים בלימוד תורה וחלקם אינם משתלבים כמעט במעגל התעסוקה הכללי.

השסע הדתי

השסע הדתי – תרשים מסכם

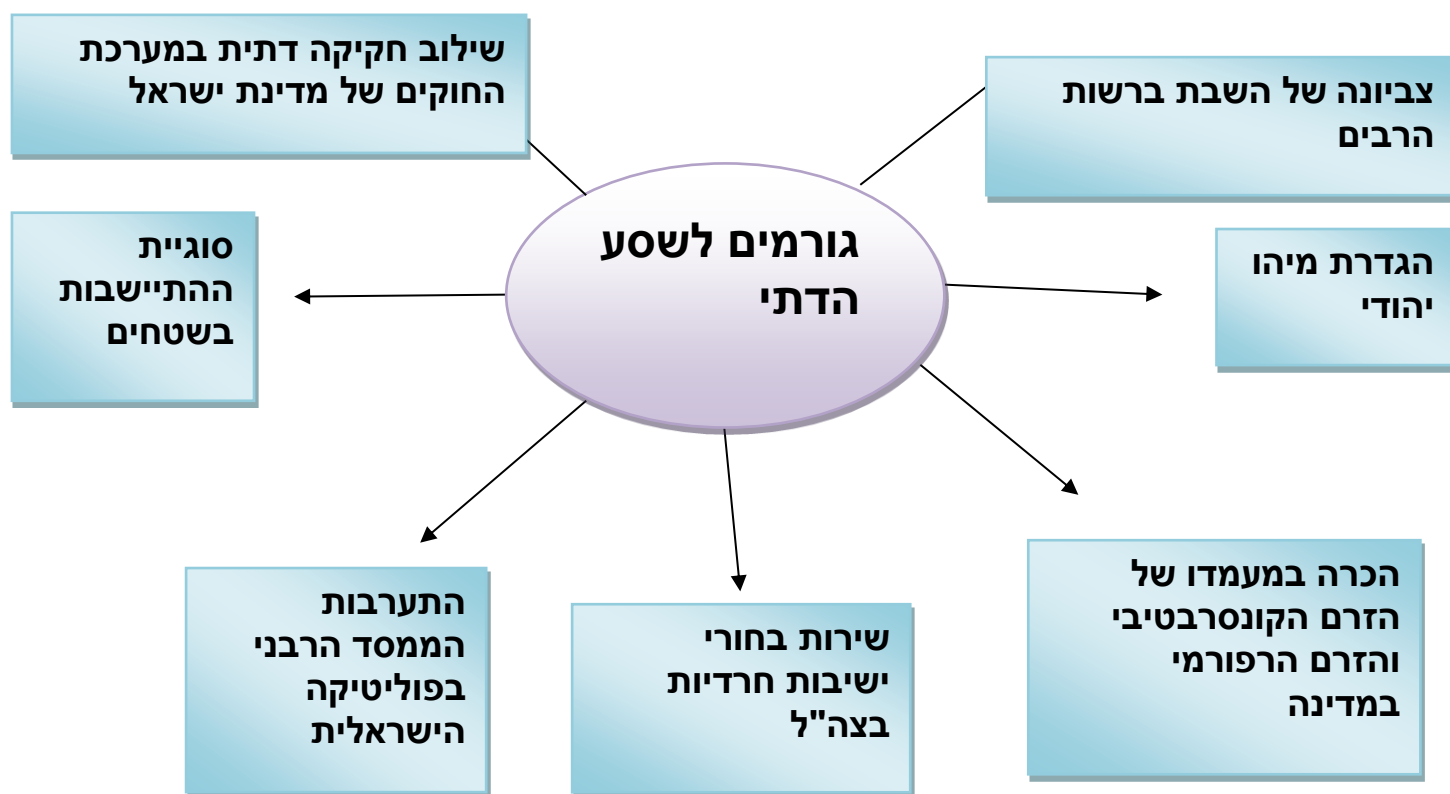

גורמים לשסע

1. חקיקה דתית: השאלה: האם רצוי לחוקק במדינת ישראל חוקים המתבססים על ההלכה היהודית והמשפט העברי?
חלק מהדתיים מעוניינים בחוקים אלה כדי שיהיה למדינה אופי דתי
החילוניים רואים בחוקים אלה כפייה דתית ופגיעה בחופש הדת.
2. אופייה של השבת במרחב הציבורי: השאלה: האם במהלך השבת יש להשבית במדינה את כל בתי העסק, כולל התחבורה הציבורית?
הדתיים מאמינים שיש לקיים את המצוות להקדיש את היום למנוחה, משפחה ולימוד תורה. החילוניים רואים ביום זה יום המיועד למשפחה, בילוי והנאה, ולכן מעוניינים בפתיחת מקומות בילוי ותחבורה ציבורית. מחלוקת זו מגבירה את השסע הדתי.

3. מעמד הזרם הקונסרבטיבי והזרם הרפורמי במדינה
השאלה: כיום המדינה משתפת פעולה רק עם הזרם האורתודוקסי. הרבנים האורתודוקסים הם היחידים שיכולים להיות ברבנות הראשית, לגייר, לחתן ולגרש במדינה. האם ראוי לתת את אותו היחס לזרם הקונסרבטיבי והרפורמי?
הדתיים האורתודוקסים מעוניינים שהמצב יישאר כפי שהוא היום.
החילוניים וחלק מהזרמים הדתיים דורשים שוויון בין כל הזרמים ביחס של המדינה.
4. מיהו יהודי: השאלה: איך מגדירים יהודי?
האורתודוקסים, הקונסרבטיבים וחלק מהיהודים המסורתיים מגדירים יהודי כמי שנולד לאם יהודייה או התגייר על פי ההלכה, הרפורמים וחלק מהחילונים מגדירים גם את מי שעבר גיור רפורמי כיהודי, מי שיש לו אב יהודי או התחנך כיהודי
5. שירות בחורי ישיבות בצה"ל: השאלה: האם בחורי הישיבות החרדים צריכים להתגייס לצה"ל? החרדים טוענים שבחורי הישיבות חייבים ללמוד תורה, ולכן אינם יכולים להתגייס לצבא. החילוניים וכל הקבוצות הדתיות האחרות, כולל הדתיים הלאומיים, רואים באי השירות של החרדים התחמקות מחובת האזרח. אי שוויון בנטל החובות.
6. התיישבות בשטחים הכבושים: השאלה: ישראל כבשה שטחים רבים, בעיקר ביהודה, שומרון ועזה. האם יש להמשיך להחזיק בשטחים אלה? החרדים, הדתיים הלאומיים, חלק מהמסורתיים וחלק מהחילוניים תומכים בהתיישבות בשטחים אלה, לא תמיד מסיבות דתיות. חלק מהחילוניים והמסורתיים תומכים במסירת שטחים אלה לרשות הפלסטינית במסגרת של הסכם שלום.

גורמים לשסע הדתי בישראל

ביטויי השסע הדתי

השסע בא לידי ביטוי בהרגשת עוינות בין שני צדדי המתרגם שלעיתים מתבטאת בעוינות מילולית ופיזית.

דרכי התמודדות עם השסע

1. הסדר הסטטוס קוו: המדינה שואפת לשמור על המצב הקיים ולהגיע לכמה שפחות הכרעות בנושא הדתי. כאשר המדינה אינה צד בשסע, הדבר מקל כי כך שום צד לא חש שהמדינה נגדו.
2. אוטונומיה לרשויות המקומיות ולמוסדות החינוך: המדינה נמנעת מיצירת חוק כולל בנושאי דת ונותנת עצמאות לכל רשות מקומית להחליט כרצונה בעניינים אלה. במועצות המקומיות יש רוב ברור לאחד הציבוריים, כך שיותר קל לקבוע נהלים בהתאם לאופי האוכלוסייה. לדוגמא: שעיריית חדרה החליטה שבתי הקולנוע במתחם מיקס יהיו פתוחים בשבת, ושהפאבים ומסעדות יקבלו רישיון עסק למרות שהם פתוחים בשבת.

3. אוטונומיה בניהול מערכות חינוך ודת

אוטונומיה פירושה מידה מסוימת של עצמאות. במקרה זה מדובר על רשות לנהל מערכת חינוך נפרדת. גם זו דרך להתמודד. מכיוון שאנו לא מצליחים לחיות ביחד, אז הוחלט שלחילונים ולמסורתיים תהיה מערכת חינוך אחת, לדתיים הלאומיים תהיה מערכת חינוך שנייה ולחרדים מערכת חינוך שלישית. כמו כן יש לדתיים ולחרדים שליטה על מוסדות הדת בישראל, גם בנושאים הקשורים לחילונים כמו נישואין, גירושין וגיוור.

שאלה לדוגמא:

הצג את עקרון ההסכמיות.

- הצג את אחת מן הדרכים להתמודדות עם השסע הדתי.

- הסבר כיצד עקרון ההסכמיות בא לידי ביטוי באחת מן הדרכים להתמודדות עם השסע הדתי.

עקרון ההסכמיות פירושו הסכמה רחבה בין הקבוצות השונות במדינה על אופייה של המדינה ועל כללי המשחק הדמוקרטיים, כדי לאפשר למדינה ולחברה לפעול כיחידה מגובשת למרות חילוקי הדעות. לא צריך להסכים על הכול, אך חייבת להיות הסכמה בנושאים מרכזיים כמו גבולות המדינה, קיום משטר דמוקרטי, וקבלת השלטון שנבחר בבחירות דמוקרטיות כשלטון לגיטימי. ההסכמיות מאפשרת לנהל חיים משותפים למרות חילוקי הדעות, והיא מחזקת את היציבות החברתית והפוליטית במדינה.

הצג: אחת הדרכים להתמודד עם **השסע הדתי** היא מתן אוטונומיה בניהול מערכות חינוך ודת לזרמים הדתיים. אוטונומיה פירושה מידה מסוימת של עצמאות. במקרה זה מדובר על רשות לנהל מערכת חינוך נפרדת.

הסבר: מתן האוטונומיה בחינוך הוא דבר בעייתי אבל גם זו דרך להתמודד. מכיוון שאנו לא מצליחים לחיות ביחד, אז הוחלט שלחילונים ולמסורתיים תהיה מערכת חינוך אחת, לדתיים הלאומיים תהיה מערכת חינוך שנייה ולחרדים מערכת חינוך שלישית. מתן אוטונומיה מבטא הסכמיות כי יש הבנה שכל קבוצה זכאית לחנך את אנשיה לפי דרכה.

